

UVODNI ESEJ • Igor Grdina: Pot, ki je še nismo prehodili

150 LET • Andrej Arko: Prenovljeni Zvon

POEZIJA IN PROZA • Katarina Gomboc Čeh • Aleš Čeh • Milica Sturm • Polona Rodič •

Antonietta Gnerre • Ifigenija Simonović • Smiljan Trobiš •

Gary Coyle • Peter Townsend • Hans Christian Andersen

LITERATOVA BESEDA • Rudi Mlinar

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • Široka vrata v Sveto pismo

POGOVOR • Vanda Šega

PORTRET • Franc Bole

IN MEMORIAM • Štefan Alojzij Ferenčak • Jože Ropitz • France Bernik

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE • Voda v ljudskem izročilu

SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA • Svīetā Kētārīnā ȳlas, rīpa u vas

MUZIKOLOGIJA • Prvi prenosi oper v Ljubljani

ESEJ • Ifigenija Simonović • Erika Jazbar • Miha Pintarič • Edvard Kovač •

Janko Bohak • Aleš Čeh • Helena Kuster Kopač

OB DRŽAVNEM PRAZNIKU • Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije

PREDBRANJE • Nič ni nemogoče • Najboljše za vse • Po razpadu skupne države • Daljna ženska

JUBILEJ • Jože Trošt

UVODNI ESEJ

- 3 Igor Grdina: **Pot, ki je še nismo prehodili**

150 LET

- 6 Andrej Arko: **Prenovljeni Zvon**

POEZIJA

- 8 Katarina Gomboc Čeh: **Moskva**
 10 Aleš Čeh: **Moskva**
 12 Milica Sturm: **Poletni večer**
 13 Milica Sturm: **Vsi sveti**
 14 Milica Sturm: **Hrepenenje**
 15 Milica Sturm: **Oda Življenju**
 16 Polona Rodič: **Sestradana**
 19 Antonietta Gnerre: **Pesmi**
 24 Ifigenija Simonović: **Pesem o jeziku**
 25 Ifigenija Simonović: **Žoga niti ni bila moja**
 26 Ifigenija Simonović: **Angleška skodelica**
 27 Ifigenija Simonović: **Morda**
 28 Ifigenija Simonović: **Ta pomlad**
 29 Smiljan Trobiš: **Pokrajine duha**
 30 Smiljan Trobiš: **Zapovedi o Bogu**
 31 Smiljan Trobiš: **Zapovedi o človeku**
 33 Gary Coyle: **Naša Anglija**

PROZA

- 36 Peter Townsend: **Pismonoša iz Nagasakija**
 44 Hans Christian Andersen: **Kaplja vode**
 45 Hans Christian Andersen: **To je čista resnica!**

LITERATOVA BESEDA

- 47 Rudi Mlinar: **»Res najtežje na svetu je
pripovedovati o samem sebi«**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

- 49 Matija Remše: **Široka vrata v Sveto pismo**

POGOVOR

- 54 Vanda Šega: **Stik z naravo je poezija sama**

PORTRET

- 61 Marko Čuk: **Franc Bole (1932–2020)**

IN MEMORIAM

- 63 Matej Podstenšek: **Štefan Alojzij Ferenčak
(1940–2020)**
 65 Janko Zerzer: **Jože Ropitz – duhovnik in
glasbenik**
 68 Matija Ogrin: **France Bernik (1927–2020)**

IZ SLOVENSKE KULTURNE DEDIŠČINE

- 70 Marija Klobčar: **Voda v ljudskem izročilu**

SLOVENSKI PREGOVORI, REKI IN REKLA

- 72 Renato Podbersič st.: **Sviāta Kātārīna ylas,
rīopa u vas**

MUZIKOLOGIJA

- 81 Primož Kuret: **Prvi prenosi oper v Ljubljani**

ESEJ

- 84 Ifigenija Simonović: **O tem času te pomladi
tega tesnobnega bivanja**
 86 Ifigenija Simonović: **Zgodbica o dveh rdečih
knjižicah**
 88 Erika Jazbar: **Enotni slovenski kulturni
prostor**
 93 Miha Pintarič: **»Vse, kar počenjam, je obliž
na rano«**
 97 Edvard Kovač: **Eros, ki naznanja Agape**
 103 Janko Bohak: **Willigis Jäger**
 108 Aleš Čeh: **Van den Budenmayerjeva
skrivnost**
 113 Helena Kuster Kopač: **Od Matije Majarja
Ziljskega do opernega pevca
Luke Debevca Mayerja**

OB DRŽAVNEM PRAZNIKU

- 118 Jernej Vrtovec: **Vloga nadškofa Šuštarja
pri osamosvojitvi Slovenije**

PREDBRANJE

- 122 Kilian Jornet: **Nič ni nemogoče**
 126 Petra Soukupová: **Najboljše za vse**
 129 Andrej Rahten: **Po razpadu skupne države**
 132 Alma M. Karlin: **Daljna ženska**

KNJIŽNE OCENE

- 135 Edvard Kovač / Janez Zupet
 136 Edvard Kovač / France Prešeren: **Poezije**
 138 Martina Potisk / Vanda Šega: **Odpotovanja**
 139 Martina Potisk / Branko Cestnik: **Sonce
Petovione**
 141 Renato Podbersič ml. / Judovska država
 143 Milan Dekleva / Ivan Cimerman: **Vodomens,
znamenja vode**

JUBILEJ

- 144 Damijan Močnik: **Jože Trošt**

KULTURNI ODMEVI

- 146 Slavko Pezdir: **Sedem desetletij poklicnega
odrskega ustvarjanja v Celju**

ZVON | Najstarejša slovenska revija

za literaturo, kulturo in družbo

2020, ŠTEVILKA 2/3, LETNIK XXIII

UREDNIKA
dr. Cvetka Rezar

ODGOVORNA UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
dr. Renato Podbersič ml.
Matija Remše
Aleš Čeh

OBLIKOVANJE
Sara Pančur

LEKTORIRANJE
dr. Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in
Celjska Mohorjeva družba, d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Lojze Kozar
in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Prešernova ul. 23, 3000 Celje
T 01 244 36 66
zvon@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk

NAKLADA
500 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna
agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Marko Pernhart (1824–1861), *Cerkniško
jezero*; vir: commons.wikimedia.org

ISSN 1408-645X

Aleš Čeh, urednik pri
Celjski Mohorjevi družbi

Štirinajstega marca letos sem prvič po treh letih zaslišal nedeljsko udarjanje zvonov v domači vasi. Z ženo sva se v strahu pred boleznijo zatekla na vas, prvobitna varnost naju je poklicala nazaj. Nato sva spremljala, kako je polagoma ugašalo vse: motorji letal, ki so ostala na tleh, luči v pisarnah, razsvetljava strogih mestnih jeder, ki ni bila več potrebna. Na dejstvo, da nekaj obstaja tam onkraj, so zraven zastrašujočih televizijskih in internetnih novic opozarjali samo zvonovi, ki so neumorno tolkli.

Ko je svet na videz ugasnil, se je zgodilo nekaj čudežnega: na plan je pokukalo življenje. Megleni dim v prenatrpanih milijskih mestih se je začel dvigati, nekje v Kanadi se je po ulicah sprehodil severni jelen, žabice so uspešno prečkale sicer preveč prometno obvoznico, Cerkniško jezero, ki krasi naslovnico te številke *Zvona* in o katerem kasneje v reviji spregovoriva tudi z Vando Šega, se je v miru pripravljalo, da ponikne. In kjer na plan pokuka življenje, mu hitro sledi beseda. Nastajale so kratke zgodbe, eseji, intervjuji. Na mizah smo opazili članke, ki so že mesece potrpežljivo čakali na naše popravke; v roke vzeli neprevedene pesmi, ki bodo v novem jeziku našle novo življenje. Potrpežljivo smo besede nizali v stavke in te v povedi, da bi nekoč pričale o času, ki smo ga doživeli in preživeli. Nemirno smo pričakovali trenutek, ko bodo povedi dozorele in bodo pripravljene, da vzcvetijo še na papirju, saj nismo vedeli, kdaj bo to zares mogoče.

Nato pa je nekdo nenadoma prižgal luč. Zmedenost, ki je sprva nastopila, ker nismo bili prepričani, ali še znamo živeti po starem, se je kmalu razvila v prepričanost in notranji mir. Ko sva z ženo po dveh mesecih zapuščala domačo vas, sem še zadnjič nostalgичno prisluhnul zvonovom, nato pa pustil življenju, da teče naprej. Letala so se dvignila na nebo, mestna jedra so spet zažive-la. Upam pa, da se je nekaj vendarle spremenilo. Spoznanje, da še tako ustaljene stvari, kot so naša vsakomesečna periodika, knjige in druge misli, odtisnjene na papir, niso samoumevne. Zato se na novo številko *Zvona* oziram s posebno hvaležnostjo: ustvar-jalcem, bralcem, tiskarjem. Hvala vsem, ki ste z razumevanjem sprejeli, da druga številka *Zvona* v aprilu 2020 ni mogla iziti. Stra-ni bomo nadoknadili z dvojno septembrsko številko. Vsem, ki omogočate, da beseda doživi in preživi, iskrena hvala.

Dr. Igor Grdina

Pot, ki je še nismo prehodili

Februarja so delili po Prešernu imenovane nagrade. Kot jih vsako leto. A v oči bode dejstvo, da med prejemniki ni bilo literarnega ustvarjalca. Niti enega. Klop – kakor se reče v športnem žargonu – je postala prekratka. A čigava? Slovenska? Ne. Marsikaj branja vrednega je izšlo pri nas. Le da ni bilo delo tistih, ki se nenehno razglašajo za MI-NAS-NAM.

Kdo so ti ljudje? Ni jih težko spoznati: o vsem govorijo v imenu kolektiva. Edninske oblike izražanja sploh ne poznajo. Pač vedo, da je doba demokracije in da manjšinskost pomeni neodločilnost. Ali celo popolno prezrtost. Edninskost pa je absolutna manjšinskost. Vedno. Powsod. In še nekaj je značilno: ljudje, ki govorijo v koordinatah MI-NAS-NAM, nenehno usmerjajo. Urejajo. Ukazujejo. To ali ono reč da moramo storiti, saj druge pametne ali celo nesamouničujoče možnosti sploh ni. Če si kdo drzne biti svobodne volje in misliti drugače, ga za glasnike MI-NAS-NAM ni. Pa če še tako je. Z njim se sme ravnati na način, kot da ga ni. Izobčen je. In le korak je do tega, da se ga tudi zares izbriše.

Čeprav nikoli ni bilo jasno povedano, koga obsega kolektiv, ki ga glasniki MI-NAS-NAM zavezujejo k moranju, je stvar jasna: vanj so vključeni vsi, ki smejo biti – ker se strinjajo z njimi. Znamenito Lessingovo vprašanje »Kdo mora morati?« dobiva več kot dve stoletji po tem, ko je bilo izgovorjeno, zelo odločen odgovor. A ta nasprotuje onemu, ki ga je dal – in prikazal – njegov prvi zastavljaec v dramski pesnitvi *Modri Natan*. MI-NAS-NAM nenehno sporočajo, da so oni edini tvorci množine. To pomeni, da so v času, ko odloča večina, tudi zapovedujoči. Pa da so glas rousseaujevsko pojmovane obče volje. In kar koli že govorijo, v bistvu vedno usmerjajo, urejajo in ukazujejo. Prostor, v katerem se smeta gibati duh in beseda, je jasno začrtan. Onstran njih sta le mrk in mrak. Vsaj potencialni, če že ne tudi dejanski fašizem. Bodisi v nano- ali mikrodimenzijah bodisi v megarazsežnosti.

Kako je to mogoče? Oh, preprosto: MI-NAS-NAM se razglasijo za antifašiste, in kdor je drugačnega mnenja kot oni, ne more biti drugega kot nasprotnik. Sovražnik. Z eno besedo: fašist. Ta politična oznaka sega dandanes že v vse pramene življenja. Aktualna je postala celo v arhitekturi. Tako je Slavoj Žižek ustvarjalca Tromostovja – Jožeta Plečnika – razglasil za fašista. A kaj naj bi to pomenilo? V čem bi se kazala fašističnost mojstra, ki je praške Hradčane – stavbni kompleks iz fevdalne dobe – preuredil v rezidenco predsednika demokratske Češkoslovaške republike? In čemu bi hoteli nacisti med drugo svetovno vojno zabrisati sledove njegovih naporov, če bi šlo za delo ustvarjalca, ki bi se zares pustil voditi nazorom njim ljubega Benita Mussolinija? Očitno ni več pomembno, če oznaka – ali bolje: etiketa – fašist sploh še kaj pomeni. Važno je postalo edino to, da diskvalificira.

A ekosistem MI-NAS-NAM je kot stvarnost vendarle umišljen. Je strogo nadzorovan rezervat, v katerega so postavljene Potemkinove vasi. V njem je vse stvar definiranja. Čeprav so časi, ko so bile besede tako točna imena dejanskosti, da jih je bilo smrtno nevarno celo le zapisati – zato so ljudje verze Osipa Mandelštama in Ane Ahmatove po avtorski ustni izvedbi hranili samo v spominu –, po letih še zmerom blizu, so že preseljeni v druge, danes komajda še predstavljljive dimenzije. V naših dneh je težko verjeti, da so februarja 1964 Josifu Brodskemu sodili zgolj zato, ker kot pesnik premalo prispeva k družbi, ki vrh vsega še zmerom ni uspela postati kaj drugega kot zamisel. A to je bila že v spisih najvplivnejših mislecev 18. stoletja ... Vmes pa se je zvrstilo kar nekaj prestopov iz ene predstavne galaksije v drugo. Po antisvetu, ki je v dobi avantgardizma postavil realnost na glavo, in po stanju postmoderne, v katerem se je kvazidejanskost skombinirala iz poljubnih elementov stvarnosti ter se potem domišljjsko sestavila v novo celoto, se poskuša življenja prepolne pokrajine s totalnim prefiltriranjem preobraziti v postresničnostni relief. Imena, opisi in algoritmi postajajo edine meje sleherne pojavnosti, ki so ji skrbno porezane korenine v preteklost in veje v prihodnost. Vse je samo (za) zdaj. Zato pa mora pritegniti vso pozornost v določenem trenutku. Temu služi nenehno provociranje, ki je za MI-NAS-NAM postalo vedenjski standard. In kaj je bilo s tem doseženo? Razen zamenjave hrupa s slavo ter izgube možnosti za poglobljeno dojemanje nature in kulture nič.

Onstran makete sveta MI-NAS-NAM pa nastaja umetnost, ki ljudem daje enako zavezujoče izkušnje, kot so tiste, ki so porojene v njihovem osebnem popotovanju skozi prostor in čas. Umetnost, ki posameznike povede v dialoški prostor in iz njih ustvarja vednostno skupnost prek vseh nazorskih in predsodkovnih prepadov. Umetnost, ki se ji ni treba bati devalvacije ali razkrinkanja v menah življenja. Umetnost, za katero se ne vprašuje, čemu je nagrajevana, temveč zakaj ni. Umetnost, ki ni nadomestek sveta, ampak odnos v njem. Umetnost, ki ne sedi na klopi za izbrance, marveč živi med ljudmi. In oblikuje kulturo. V samem osrčju civilizacije.

Pred drugo svetovno vojno je imela ena od revij, ki so izhajale na Slovenskem, pomenljiv podnaslov: v njem je rečeno, da je namenjena umetniški kulturi. Slednja ni bila nekaj samoumevnega – kot pravzaprav tudi nič drugega ni. Tedaj je bilo pri nas mnogo razpravljanj o duhovnih temeljih civilizacije. Odprlo se je celo vprašanje zgodovinske kulture: naši ljudje so se začeli spraševati, ali je sleherni generaciji res treba sedati k prazni mizi in nepopisanemu listu papirja, ko pa so že davni dedje začeli utirati ali vsaj nakazovati obetavne poti proti zarjam, ki še niso žarele. Dejanski dialog s predniki in potencialni z nasledniki, v katerem ne bi prihajalo do izločanj, izobčenj in izbrisov, se je zdel dosegljiv.

A prihodnost je krenila v drugo smer: revija, ki se je posvečala umetniški kulturi, je ugasnila. Ne v letih vojne vihre, temveč potem, v uri triumfa mišljenja in ravnanja pod ozvezdjem formule MI-NAS-NAM. O zgodovinski kulturi ni moglo biti govora. Celotno kar se je že zgodilo, se je skušalo spremeniti. Tako se je, denimo, pesnik Fran Albreht do svoje smrti leta 1963 še kdaj omenil kot soustanovitelj Protiimperialistične fronte aprila 1941,

pozneje pa je moral iz tega odličniškega kroga izpasti. Zato, ker je preživel trpljenje v nacističnem koncentracijskem taborišču Dachau – kar se je pred povojnimi sodišči skorajda že štelo za dokaz sodelovanja s hitlerjanci? Je šlo za maščevanje prevajalcu Sofoklejeve Antigone, ki je bila zaradi utemeljitve zapovedi ljubezni v človeškem bitju samem ter razkritja vira zakonov sovraštva in izbrisovanja v oblastništvu za MI-NAS-NAM tempirana bomba? Ali pa so bili na delu pisatelji, ki svojih tekstov niso namenjali ne javnosti ne predalu, temveč dosjejem tajne policije? Ni jih bilo malo in niti njihovi največji občudovalci jih – kot dokazuje geslo o Petru Božiču v *Novem slovenskem biografskem leksikonu* – za nekdanje soustvarjanje politično vnetljivega materiala ne hvalijo. Zadnje besede o tem najbrž ne bo mogoče nikoli izreči. Saj tudi samemu Albrehtu stvari niso bile jasne – ker ni imel tiste »posebne pameti ali spretnosti«, ki je, kot je dal vedeti v svojem poslednjem pogovoru z Josipom Vidmarjem, potrebna v svetu MI-NAS-NAM. Ne le za poveličnost, ampak zgolj za obstajanje.

Pred tridesetimi leti je zaživel upanje, da ne bo več treba imeti nikakršne posebne politične pameti ali spretnosti. Da umetniška kultura ne bo le revivalni duhovni otok, kakor je bila nekoč, temveč običajnost. Da bo zgodovina zakladnica izkušenj in dialog o njih. In še kup podobnih dobronamernosti se je mislilo tedaj. A v podtalju so se kolesja že zavrtela v nasprotno smer. Na ljubljanskem Marksističnem centru so 7. novembra 1989 najbolj zagnani ljudje starega kopita pozvali partijsko vodstvo, naj ohrani svojo zgodovinsko komisijo, saj da je tak »servis« neogibno potreben. Je torej čudno, da se toliko in toliko let pozneje srečujemo z grenkimi sadovi tajnih shodov, na katerih so MI-NAS-NAM Slovence obsodili na izbris iz starejše zgodovine? Predstava o moči preoblikovanja nekdanjosti očitno še ni mrtva. A resnica (pre)živi sama iz sebe, laž pa le toliko časa, dokler jo je kdo pripravljen plačevati.

Pa pisatelji? Mnogo so govorili o strpnosti, ko so odkrivali Srednjo Evropo in njen najznamenitejši – tj. tolerančni – patent. Pa razumevanje in sprejemanje različnosti so oznanjali – celo kjer koli na svetu. A z najbližjim sosedom so bili nekateri še zmerom pripravljeni obračunati z vso ostrino. Ker je mislil in govoril drugače – s svojim glasom. Ker je bil o čem prepričan. Ker ni verjel, da je bil Kaligulov konj zares konzul, čeprav ga je sam cesar razglasil za to. Ker se ni bal biti absolutna – torej edninska – manjšina. Ker ni hotel postati fotorobot silhuet MI-NAS-NAM.

In potem smo bili priče žalostnim prizorom politikantskega etiketiranja. Ločevanja. Izključevanja. Os fanatizma se je ponovno zavrtela z neznansko silovitostjo. Kot že tolikokrat poprej pogledov in izkušenj nekaterih ljudi ne bi smelo biti. Ekskluzivizem je spet šel v cvet in seme. Eliminacionizem je še enkrat preglasil emancipacijsko misel o potrebnosti vsakogar in o neomejenem dialogu. Antigona je v dobi, ki zaradi interesov MI-NAS-NAM hoče postati postmoralna, ponovno postala problem.

A kljub temu je pot k umetnostni in zgodovinski kulturi onstran fanatizma še vedno odprta. Zmerom se je mogoče podati nanjo – ne proti tistim, ki so MI-NAS-NAM, temveč mimo njih. In kdo ve, morda se bodo tudi oni kdaj naveličali nenehnega sedenja na usodno skrajšani klopi.

Andrej Arko

Prenovljeni Zvon

Z letom 2002 je Zvon, najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo, spet zamenjala urednika. Leta 1870, ko je prvič izšla, jo je na Dunaju urejal Josip Stritar. Podpisani sem postal njen 22. urednik po vrsti, pri čemer so Viktor Bežek, Anton Aškerc, Oton Župančič, Milan Pugelj in Alfonz Gspan Zvon urejali po dvakrat v različnih obdobjih. Štafetno palico pa sem prevzel od književnika in novinarja Jožeta Horvata. Ker sva se še v študentskih časih dobro razumela, sva se tudi ob primopredaji hitro ujela. Zvon je takrat izdajala in zalagala Mohorjeva družba Celovec, sozaložnice pa so bile Celjska Mohorjeva družba, Družina, kjer so revijo oblikovali, in Goriška Mohorjeva družba.

Uredniški odbor je ostal v prejšnji sestavi: dr. Janko Čar, mag. Hanzi Filipič, Jože Horvat, dr. Janez Markeš, dr. Matija Ogrin, Jurij Paljk, mag. Igor Senčar (namestnik glavnega urednika), dr. Brane Senegačnik in Veselka Šorli Puc.

Uredniški odbor se je odločil za nekaj vsebinskih sprememb. Navzven je bila najopaznejša poživitev naslovnice. Predlogi, da bi spremenili dotedanjo preobleko, so se sicer pojavljali že prej. Sprejet je bil načelen predlog enega izmed članov odbora, naj bi bila naslovnica v črni barvi, češ da v tujini pogosto označuje ekskluzivnost kake revije. Na *Zvonovi* prenovljeni izdaji naj bi bil natisnjen umetniški portret koga izmed jubilarntov, o katerem je govor v časopisu. Prva prenovljena izdaja *Zvona* je tako prinesla mladostni avtoportret mag. Marijana Tršarja, vpadljivo izstopajoč na svetleči se črni podlagi, nekaj njegovih dotlej nenatisnjenih pesmi, nastalih pred drugo svetovno vojno in med njo, ter nekaj reprodukcij njegovih likovnih del. Obvezni sestavni del vsake številke je bil tudi pogovor s književniškim jubilarantom, opremljen z nekaj njegovimi fotografijami v umetniških družbah. Vsaki številki je bil dodan seznam sodelavcev z njihovimi nazivi in dejavnostmi.

Izkazalo pa se je, da črna barva ni bila povsod ugodno sprejeta. Nekateri so jo povezovali s (črnim) klerom. Zanimivo pa je, da je bil najglasnejši kritik, kolikor so taki glasovi sploh prišli do mene, eden poznejših *Zvonovih* vnetih sodelavcev in tudi zaželenih, saj je bil ena najuglednejših postav sodobne slovenske književnosti.

Prav tako so bile nekaj novega omenjene štiri barvne reprodukcije umetniških del, ki so skupaj z likovnim esejem pospremljale sočasno razstavo kje po Sloveniji in nevsiljivo vabile nanjo.

Včasih me preseneča mnenje, da *Zvon* ni prvi slovenski literarni časopis. Ker sem bil nekdam tudi v uredniškem odboru revije *Sodobnost* – in ne spomnim se, da bi takrat poudarjali njeno prvenstvo –, se mi vsiljuje misel, da se tisto mnenje zdaj pojavlja z določenim namenom. Rad pa bi upal, da zgolj iz nevednosti. Podoben občutek imam, ko slišim kdaj celo od kakega zunanjšega sodelavca Mohorjeve, da je naša najstarejša kulturna ustanova Slovenska matica.

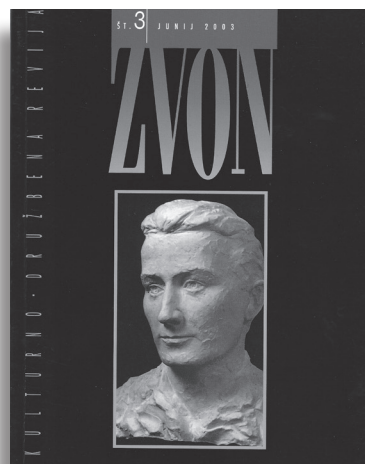
Kakor da ne bi imel nikakršnih poprejšnjih izkušenj z urednikovanjem, usklajevanjem in povezovanjem uredniške politike ter pridobivanjem uglednih sodelavcev, ki se znajo držati predvidenega obsega prispevkov in rokov, sem prostodušno verjel, da bo *Zvon* sčasoma močnejše povezal vse tri Mohorjeve in jih v doglednem času privedel v poenotenje, da bi namreč, kar zadeva zgolj založniško dejavnost, nastala ena sama Mohorjeva. Nekaj prvih korakov v to smer sem zasledil že osemnajst let pred tem. Namig o združevanju moči sem resnici na ljubo dobil celo z vrha tedanje politike kmalu po tistem, ko sem prevzel krmilo.

Pa to takrat ni bila edina moja prostodušnost.

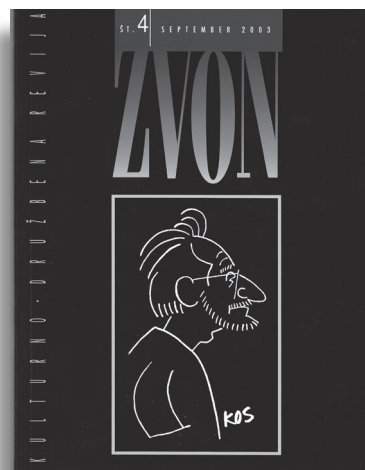
Slepo sem namreč verjel, da bi lahko časopis izhajal redno vsak mesec z izjemo poletja, kar sicer ni bila le želja znotraj *Zvonovega* uredništva, ampak tudi koga od soustanoviteljic, torej da časopis ne bi izhajal šestkrat na leto in še to sporadično, kar pa je motilo tudi naročnike, ki sicer nikoli niso prav vedeli, kdaj naj časopis pričakujejo v svojem poštnem nabiralniku. Pa se redno izhajanje dolgo časa nikakor ni posrečilo, in sicer še zdaleč ne zaradi tega, ker bi manjkalo kakovostnih prispevkov. Tako *Zvon* včasih ni mogel slediti večji aktualnosti, kar zadeva odzive na sočasne družbene pojave, ampak je lahko sprožal svoj zapozneli strel, potem ko so strelivo že vsi drugi porabili. Tako pa ni moglo ostati. Ni mogla biti ocena denimo nedavno izšlega literarnega dela objavljena pol leta po izidu ali poročilo o likovni razstavi, ki je bila sicer odprta dva ali celo tri mesece, v *Zvonu* skupaj z reprodukcijami ponujeno v branje šele po njenem zaprtju. Tako je bilo treba z izidom posamezne številke loviti pomembnejše kulturne dogodke in upati, da bo *Zvon* lahko izšel še pravočasno. Če se zdaj ozrem nazaj, mi je jasno, da je imel *Zvon* preveč babic. A takrat je bil iz denarnih razlogov to verjetno edini način, da je lahko sploh izhajal in zagotavljal (kar spodobne) honorarje.

Sicer pa je *Zvon* še naprej vztrajal v prepoznavnosti duhovnega izročila slovenskega naroda, tako kar zadeva leposlovne in mnenjske prispevke. Pri tem je skušal zaokrožati duhovni prostor vseh treh Slovenij in privabljal tudi mlajše ustvarjalce.

Če danes polistam po letnikih, ki smo jih urejali kmalu po začetku tega tisočletja, nam ni treba zardevati. Tudi danes je v tistih številkah veliko zanimivega in privlačnega. Čas jim ni odvzel tehtnosti, kvečjemu jim je prispeval še dodatno razsežnost.

Zvon 2003, št. 3

Zvon 2003, št. 4

Katarina Gomboc Čeh

Moskva

Če bi bila človek,
bi bila neomajna.
Trmasto bi vztrajala pri svojem,
tudi ko bi vedela,
da nimaš prav.
Le redko bi rekla oprosti,
pa še to vihravo.

Na zmenke bi hodila s postavnimi moškimi
polnih denarnic. Morda poročenimi,
z družinami in obljubami o lepšem življenju.
Tudi njih bi zbegala z očarljivostjo,
zastrto z vsakdanjimi banalnostmi.

Pod čipkasto ruto
bi mlela pohlepne misli
in si na neukrotljive lase pripenjala
zlate sponke,
lesketajoče se v zimskem soncu.

Pristajala bi na trpko življenje,
a si tega ne bi priznala.
Na siva jutra s črnim čajem
iz filter vrečk in zamrznjeno hrano,
ki bi jo pripravljala v svoji tesni kuhinji
na starem plinskem štedilniku.

Bila bi čudna ženska,
ki se zjutraj v postelji namrgodi in obrne stran,
čeprav ji je bilo še sinoči lepo.

Takšna bi bila, če bi bila človek,
toda ti si mesto.

Nekoč si v svojem naročju,
v rajonu, ki mu še danes poznam ime,
čuvala mojo skrivnost.

Nisem še šla v tisti rajon (*zakaj bi?*).
Kot da bi vedela, v katerem od neštetihih blokov
je vse noči igral videoigre
in si v vreli vodi kuhal zamrznjene pelmene
in varenike.

Vsi, ki smo padli vate (po naključju),
se naposled vrnemo k svojim pravim ljubeznim.
Naj gre za Odeso, Ljubljano ali Prago.
Pustimo te kot ljubico, ki nam je dala strastno afero,
polno prepirov, silovitih občutkov
in noči brez spanja.

Zavijamo z očmi,
češ da si bila neukrotljiva
in utrujajoča.

Tudi če bi bila človek,
te ne bi mogli
kar tako ljubiti.

Katarina Gomboc Čeh (1993) je pesnica, pisateljica, učiteljica in jezikoslovka. Leta 2018 je izdala svoj prvenec, pesniško zbirko *Negotovosti navkljub*, letos pa bo izšla njena druga knjiga, dvojezična zbirka poezije v slovenščini in italijanščini *Naselili smo se v tkanine* (*Ci siamo insediati nei tessuti*). Njene pesmi so sicer prevedene še v angleščino, češčino, hrvaščino in ruščino.

Aleš Čeh

Moskva

Najprej jo občuduješ, brez sape zreš
v njene podobe svetnikov in ikon,
v kamere, ki ti sledijo po stopnicah navzgor in
se občudujoče vrtijo okoli arhitekturnih čudes,
postojijo pa šele pred železniško postajo.
S prstom počasi potuješ čez vso njeno
razpokano zemljo, stičišče tektonskih plošč,
kjer sta se brez milosti tisočletja spodbopavala
Vzhod in Zahod, dokler nista nazadnje
z neutolažljivim besom počila drug ob drugega.
Potem jo sovražiš, ker ti bo vzela srce.
In ti si za to srce garal, se razklal na več
bitij, kot si sploh mislil, da je živali v tebi.
Ona pa stoji in je – in si bo vzela, nenasitna.

Kasneje jo sprevidiš brez maske, daljno in
hladno. Sedaj veš, da ti ne bo vzela srca,
ker ji to srce ne pripada. Njej pripadajo
srca, ki so bila tukaj zlomljena,
prelomljena, vedno znova izdana in
zavržena, pa bodo upala in vztrajala še
naprej, ker si zanje vrt sadežev,
prepovedano drevo spoznanja grenkobe
in sladcu. In ta srca se ti bodo dajala, kakor
se bosta najini srca dajali najini zemlji,
najinemu vrtu življenja.
Sedaj si starejši, slišal si pripovedi ljudi in
ko ti omeni kip delavca s kmetico,
se ne spomniš samo na filme,
ki so jih posneli v njunem imenu
in v imenu velikih in močnih,
spomniš me na vse, ki jih niso,
ki so jih v njunem imenu zatajili –
na zatohli bazen v Toskani
in gorečo hišo sredi Švedske.

Stalinovih sedem sester ti ne more več
nadomestiti pogleda na tisoč in sedem
blokov s pretankimi stenami, kjer ljudje v
neskončnem menjavanju hladnega in
toplega v podstrešni kamrici srca hranijo
šibak plamen dobrote, ki jih bo opominjal,
zakaj so se razdali njeni siroti.

Sedaj stojiš tam. Tuje črke, ki si jih nekoč poznal,
te sedaj strogo pogledujejo iz vsake stene in te
skušajo prepričati, da tu nisi dobrodošel, da si majhen in
nepomemben. Toda sedaj je ob tebi ona. Ko začutiš
hladne konice njenih prstov, si miren, lahko si odpočiješ,
prispel si domov. Čutiš, da bi ji tvoje srce
sledilo na konec sveta, kjer ladje
izginejo čez horizonte in dajejo
vedeti, da se tukaj svet rojeva in končuje hkrati.
Sledilo do konca sveta, na sam kraj človeštva,
od koder ni vrnitve, ker kar je združeno v besedi,
se ne more razdružiti v tišini.
Kar je združeno v veselju,
ne more biti razdruženo na zemlji.

Tudi največja mesta so premajhna za to.

Aleš Čeh (Ptuj, 1991) je končal študij slovenistike na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, kjer kot doktorski študent raziskuje videoigre in njihov vpliv na novejšo književnost. Ukvarja se z uredništvom, literarno kritiko in esejistiko ter leposlovjem. Za svoja literarno-kritiška razmišljanja je prejel nagrado Mladi kritik 2017 (14. festival Pranger).

Milica Sturm

Poletni večer

Pletena mizica –
v skodelici metin čaj,
ob meni prazen stol.

Samotna luna z jasnega neba
privoščljivo se hahlja.

Vsi sveti

Rok!

Minilo je že mnogo, mnogo let,
odkar tvoj glas objel je ves moj svet.
Trenutek sreče le mi bil je dan,
in že si tiho se poslovil.

Pred tvojim grobom zdaj stojim,
rok sklenjenih le eno prosim –
goreče si želim,
da bi solze olajšale srce,
ki tvoje slovo jih zamrznilo je.

Hrepenenje

Čebelica!
Zaman zaletavaš se v stekla pregrado,
si iščeš pot v sinje nebo.

Rada odprem ti okenca ječo,
da radost Svobode
prevzame te vso.

Oda Življenju

Pogosto tarna marsikdo,
ta svet je poln osamljenih ljudi.

Ko pot ob Reki vodi me,
zelenje v blagem vetru priklanja se.
Ljudje, ki mimo tam gredo,
prijazno se nasmihajo.
Pod bližnjo jelko poskočna kužka dva
z odpadlim storžem se zabavata.
Z vej ptičji zbor ubrano žvrgoli,
da se srce ti razvedri.
Še ribič tam ob robu prodnem
sklonjeno stoji, zamaknjen v vodo,
mrežo živahno na palici vihti.

In radost te prevzame,
če roka znanca, ki tam mimo gre,
v pozdrav roko ti naklonjeno objame.

V žarečem soju večerne zarje
s trnovske cerkve zvon se oglasi,
hvaležno v duši pesem se rodi,
da ves ta pisan svet živi.

Polona Rodič

Sestradana

ni samo anoreksija
je nasmeh na ustih, so demoni v glavi
je živeti dan za dnem le z energijo v kavi
je bolezen, ki ti laže, da je to življenjski stil
je zdravnik, ki ti za glavo predpisuje kup zdravil
ni samo anoreksija, ni samo zboleti
je prijateljica, ki počasi ti pomaga umreti
je želeti ozdraveti (bom, samo še eno kilo)
in oboževati hrano (a izbrati cukrer v žilo)
res ne vem, če le bolezen v prsih stiska in tesni
kajti to v meni, TO TAKO ZELO BOLI
ni le neka diagnoza na papirju izbrana
glas ima in vidim jo in njeno ime je ana.

danés sem skrila oreščke v rokav
(ano je strah, da se z njimi zredim
saj mi pomaga, a meni ni prav
da ure za mizo brez nje presedim)

oče me gleda na videz kot kamen *na videz*
saj v sebi se utrujen drobi
za hip si predstavljam, kako ga objamem
pa lešnik v rokavu mi glavo zbistri

na ano me spomni, ki hoče, da žalim
očeta ki obupano zre v moj propad

sovražim te
pusti mi umreti že enkrat

ne morem polona
preveč te imam rad

prve pesmi pri štirih letih.
brez rim. nisem jih popravljala. nisem jih spreminjala.
najbrž so bile dovolj.
potem sem pisala v rimah. seveda brez napak.
potem sem pisala v postelji. žalostna. obupana. tiha.
kar je spolzelo z dlani na papir.

potem nisem pisala.

potem sem pisala.
čez leta. počasi. previdno.
kot da bi bile besede porcelanaste. krhke.
v vetru drobljive.
in sem pisala in pisala in pisala
in je nastala beseda za besedo moja zgodba.
in sem jokala in se spominjala tistih dni.
potlačenih nekje globoko v zabrazgotinjenem telesu.
in so se odpirale rane. se zagnojile pa skelele.
doma nam je zmanjkalo soli.

in sem sestavila. zgodbo. iz nje je kar vrelo neizrečeno.
in če bom z njo rešila nekoga
sem rešila sebe.
konec koncev pa sem na svetu itak samo zaradi ene naloge.
da ljubim.

ker ne glede na vse

jaz hočem živeti

Polona Rodič se je rodila leta 1998 v Ljubljani, kjer je obiskovala Osnovno šolo Danile Kumar, šolanje pa nadaljevala na Gimnaziji Želimlje. Zdaj je študentka enopredmetnega študija slovenistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Prve pesmi je začela pisati pri štirih letih, v času šolanja pa je večkrat sodelovala na literarnih natečajih (Mala Veronika, Spirala). Poleg pisanja poezije in kratke proze so ji pri srcu tudi glasba, ples, likovna umetnost in gledališče. Z motnjami hranjenja, anoreksijo, se je borila šest let. Zbolela je pri štirinajstih letih, pri sedemnajstih pa dosegla kritično točko zdravja in se jeseni 2015 tri mesece zdravila na Pediatrični kliniki v Ljubljani na endokrinološkem in psihiatričnem oddelku. Zdravljenje je s pomočjo psihoterapije nadaljevala doma, izkušnja bolezni pa jo je navdihnila k pisanju zbirke *Sestradana* (2020).

Antonietta Gnerre

Pesmi

Prevedel Primož Sturman

Nisem si pripravljena reči zbogom.
Radost naučenih malenkosti

me vrača k prvemu dnevu.
Preko tega, kar sem.

Vaj za vzdržljivost, ki jih ponavljam,
sem se naučila kot otrok.

Preneham prepoznavati veter.
Tulipan premine, moja slika,
knjiga, ki je bila na nočni omarici.

Morje me vzgaja k tišini.
Zrem v modrino, ki je ni.
Drevesa se spreminjajo v obliko spomina,
niso mi pripravljena reči zbogom.

V otroštvu je bilo življenje junija trdno.
Spomini niso želeli preko stopinj
med ustnami žita,
ob začetku tenke zemljine sence.

Globino sem merila takoj po koncu dežja.
Sledi mojih misli so se zdele ogromne.
Postala sem v rumenini, polni obzorij.
Vse je bilo brezhibno. In klasje je risalo moja ramena
s travnimi bilkami, ki sem jih poznala le jaz.

Pišem pesmi, ki se znajo spremeniti.
Ki bežijo skozi vrata salonov.
Za vsaka vrata, ki približajo pričakovanje.

Račune delam s številkami spominov.
Glej, rumeno koruzno polje ne obstaja več.
Ni več žab v potoku.

Nekdo je določil mojo usodo.
Izbral je in povzel izide
iz vrste človeških skrivnosti.

Vse noči polagam glavo
na blazino, da se ločim
od imen, iz katerih sem narejena.

Čas ločuje moja leta v smernice.
Že se gibljem v novem letnem času.
Enem od mnogih, ki sem jih pokopala.

Iz svojega telesa kličem punčko, ki sem bila.
Da uzrem, kar bi si želela biti. Druga ženska,
enaka in različna od vseh rojenih žensk.
Različna od sebe. V življenju sem, vendar v življenju
umiram, zadržujem listje svojih spominov.
V času pred plimovanjem umiram,
medtem ko zrem umrle v snu.

Odtenek tega trenutka
me varuje pred februarским mrazom,
ki kaplja z lesa, z dejanj
in z vejice.

Uren je tale trenutek.
Dovršen v slovo,
med vetrom, ki označuje datume
v znamenju potuhe in kesanja.

V tem bivanju trenutka
ne izbiram med dobrim in slabim,
tipam, doumevam
na tankem papirju,
svet.

Antonietta Gnerre (Avellino, 1970) je pedagoginja, pesnica, pisateljica, kritičarka, novinarka in kulturna promotorka. Diplomirala je iz teologije, in sicer iz religiozne poezije 20. stoletja. Doslej je objavila šest pesniških in dve esejistični zbirki ter sodelovala pri uredništvu še nekaterih drugih publikacij, med njimi pesniške antologije z versko tematiko *Una luce sorveglia l'infinito* (*tutto è misericordia*). Je predsednica žirije mednarodne nagrade *Premio Internazionale Prata, la cultura nella Basilica* in umetniška vodja sejma *Festa dei Libri e dei Fumetti di Avella*. Kolumne objavlja v verskih dnevnikih in revijah. Kot kritičarka in novinarka piše za literarne revije in spletne literarne portale.

Ifigenija Simonović

Pesem o jeziku

vtinec brez osi
smiselnost v nenehni bežnosti
kost v grobnici
breztežnost vonja vrtnice v gumbnici

besede v prazno
besede kot strup

tudi besede za grozodejstva, ki naj se ne zgodijo
tudi besede za nepredstavljive krasote, ki so

tudi pesmi brez besed
pesmi o praznini in samoti

a teh ni mogoče deliti

Žoga niti ni bila moja

Pride trenutek, ko tvegam vstopiti v spomine,
ki me grebejo kot bršljan staro deblo bezga.

Imeli smo še kozo in zajce, ko sem metala žogo v drvarnico,
ure in ure, tudi pozimi, ko je bila žoga ledena.

Samo da nisem bila notri, kjer je bilo neprestano
vse stisnjeno v kot kot stara odeja z ugrizi podgan.

Gnezdile so v predalu za žlice.

Zato rada jem z rokami in srkam juho iz angleške skodelice.

Angleška skodelica

Delala sem skodelice.
Predstavljala sem si roke,
ki jih bodo nosile k ustom.
Tenki prsti. Okorni prsti.
Neka usta. Neke zgodbe.
Nekje nekdo.

Pijem iz skodelice, ki je nisem naredila.
Prosojna je. Vrtnice iz kobalta.
Skoznjo gledam oblake, ko pijem na vrtu.
V angleškem vrtu angleški čaj, se nasmehnem.
Tu zdaj, domači čaj, mešani spomini.
Tam nekdo, ki ga tu ni.

Skodelica je še angleška.
Tudi ko je prazna, je polna.

Morda

Morata biti, zadnja morda,
vsaj po dva ob vsaki reki,
vsaj po dva ob vsakem morju,
vsaj po dva v vsaki puščavi,
na vsaki gori, ob vsaki mlaki,
na vsakem travniku
vsaj po dva in dva in dva,
vsaj midva.

Vsaj dva, ki si podajata,
česar ne grabita,
česar se ne oklepata,
temveč si podajata tisto,
kar lebdi med njima
na poti k prvemu ali drugemu
ali od drugega k prvemu,
od mene k tebi in nazaj.

Da le ni konca čutenja tistega,
kar obstaja, kar je obstojno,
a ne zagotovljeno, morda večno,
kakor vse, kar vsebuje ljubezen,
čeprav samo v obliki besede,
niti ne zapisano, morda samo sanjano,
morda samo zahrepeneno
med nama.

Ta pomlad (2020)

Hodim in pazim, da se komu ne približam preveč.
Izognem se brezdomcem, njim še posebej na daleč.
Preveč daleč? Je to dojemljiv občutek?

Opazila sem, da držim pesti stisnjene,
ves čas, tudi v postelji. Palec skrit med prsti,
nohti skoraj beli. Telo krhko kot mrtve korale.
Kakor da bi bila pripravljena na pretep. Ves čas.

Molčim večino časa, stiskam čeljusti,
ko koga pozdravim, ne prepoznam svojega glasu.
Čas, čeljust, glas, noht? Je to otipljiv občutek?

Smiljan Trobiš

Pokrajine duha

Pripravil si nam zelene pokrajine, obudil duše iz teme, iz sna,
 norosti meč tam rane ne zadene, tam se srce sprosti in vda.
 Teme ni več nobene, kot angel se bom veselil duha.
 Umirjeno bom jedel sad gotovega.
 Elija bo ob meni stal, najvišjo vednost mi bo dal,
 čudežno za vse ljudi.
 Ob tebi se moj greh stopi,
 tam se moja duša razsvetli, sam in z drugimi bom vstal!
 Samoten in trpeč sem hodil po temi, edino nase sem stavil poti,
 molil sem v temo, naj razsvetli najgloblja pesem me in angeli.
 Brv le negotovo je nosila, a ko prešel sem čez prepad,
 ozrl sem se vate in dobil krila: živ sem, ker imam te rad.
 Ti si bil ves čas z mano, in z mano si trpel v temi
 težke muke, temo dni, tako seme, ki še živi, ostane samo.
 Rešil pa si me, ker vse rešuješ, angele si poslal z novico znano,
 na srce si mi potrkal v noč in odprl sem ti obotavljajoč ...
 Umrli zame si, le kdo bi drug? Čisto je nebo, ko se te oklenem,
 in v žametno tišino k tebi sedem, ti izpojem bolečino muk.
 Elija je prišel, da bi razgrnil ljubezen tvojo v vse ljudi.
 Jesenska misel v meni ždi, ljub si mi in sem se spreobrnil.
 Jasnina v mislih vate se spreminja, umirjeno v meni potok žubori,
 brez zastiranja razgrinja drobna misel se, ki mi žari:
 zavezo dal si, mojo moč moči, najlepši žar me iz neba prešinja,
 iz tvojega duha zasije spev gotovosti.
 Majhen sem pod zvezdami, veliki Duh
 ohranja me, ker ljubi vse, podaljšano v večno.
 Jasnost mi zakriva teman spev v globini,
 srečno, a negotovo poje v meni vrč življenja, skoraj suh.
 Filozof v meni išče bit in sebe, ki sem drugim kruh,
 in še bolj iz sebe se ne morem umakniti,
 vedno ljubim iz vesti, ki nagovarja me predano,
 osmišljena s trdno vero, in ta bolečina mi je v uk.
 Zdrava moč mi daje sončne dni, a zamegljeno trpke
 od oblakov in strahov, ki dušijo vrisk srca,
 filantropija me poganja v ovinkarjenja ...
 In ne vem, kaj iz globin bi mi rada povedala
 jasna misel, le meni lastna, čista in zasanjana.
 Ali še živi in tli, ali prekrita je do dna?

Zapovedi o Bogu

Veruj v enega Boga!
 Eden je, kot more biti ena le ljubezen,
 darujoča zemljo travam in pticam drevesa,
 sonce goram in zlatu lesket, nezasluženo
 grešniku odpuščanje in človeku večna nebesa.
 A če se izgubimo na poti, hodeč za svojimi očmi,
 če nas zvabijo ovinki – navidezni konci poti,
 če nam kaj bolj od Njega zablešči
 in častimo namesto Stvarnika minljive stvari –
 nas tiho povabi, nesrečne v zmoti,
 da vrnemo se k Njemu in se spokorimo
 in nas ozdravi v spoznanju naše enkratnosti.
 Eden je, neviden, a z vidnimi sledmi
 do dna spoznanja seže, če preseže
 naš napuh – z rokami sklenjenimi ...
 Ne skruni Božjega imena!
 Zemlja je podnožje Njegovih nog
 in kot je živa korenina v Njem resnica,
 in kakor visoko je njegova dvignjena desnica,
 tako je blizu naših ust vsemogočni Bog.
 Z lahkoto izgovarjamo besede,
 a njegovo ime bi moralo iti globoko iz srca.
 Iz zavesti svoje lastne bede
 in svete skrivnostnosti sveta in neba
 bi morali biti molitev in pesem,
 čaščenje neznanih in znanih ustvarjalnih sil,
 bi morala biti vdana ljubezen
 do vsega, kar smo se v sebi od Njega naužili,
 da bi se v zavesti svoje zavesti umili
 in se novi in čisti ponovno rodili ...
 Posvečuj Gospodov dan!
 Šest dni delajmo, da vidimo, kaj v nas živi!
 Poteze Stvarnikovih zmožnosti imamo,
 da sebe in druge spoštujemo in spoznamo,
 da nas delo rešuje, poživi in uči.
 Spomnimo se, da živimo za Boga.
 Kot pesnik, ki je med najhujšo vojno vihro
 pisal o cvetlicah in metuljih in dotikal se neba,
 ohranimo svoje sanje sredi vsakdanjega vrveža!
 Na nedeljski dan pa pustimo vse vstran,
 že od jutra mislimo na dobrega Boga
 in mislimo nanj s hvaležnostjo vsak dan!
 Vztrajno se vračajmo iz svojih zablod,
 ki so v resnici minljive zablode sveta,
 na svojo vedno novo, dobro znano, svetlo pot!

Spoštuj starše!

Ko se bomo ponižnosti izučili vdane, začutili, da v nas naši starši sanjajo,
nam bo za naš napuh do njih in do resnice
na prelomnicah zorenja gotovo hudo.

Gledamo s čisto novimi očmi, močni smo, ko zavzemamo svet,
a kaj naj srce bolj časti kot ljubeč materin pogled?

Po bogastvu izkušenj in vere, dobrote, ki se je lahko šele učimo,
merijo človeka božje mere. In mi s svojo mero lahko le zgrešimo,
če ne verujemo, da se od ljubečih očetov
z najmanj trpljenja – največ naučimo.

Ne ubijaj!

Ne drznimo si misliti, da smo boljši kot Bog, ki daje življenje in rast!

V imenu čigavih malikov smemo sejati smrt in trpljenje?

Smo kot otroci kdaj metulja ubili?

Smo videli njegov obupni drget, ko je umiral,

se ni osul barvni prah z njegovih kril? In – smo si potem – roke umili?

Smo videli besedo, ki je kot puščica, izstreljena in naših ust, ubila nasmech,
misleč, da je sodnica in pravica? Ko zvečer legamo spat, se svet umiri,
iz vrveža ljudi se izluščimo – in najdemo Boga;

takrat svet tiho diha, živ, kot smo mi ...

Ne nečistuj!

Grda in strupena kača se je vila med telesi prepotenimi.

Stopnjujoče se naslade so zanemarjene duše metale ob tla;

nihče ni opazil, a rojevala so se semena zla.

Sama moč Stvarnika, ljubezni namenjena, se je razlivala v temo nemoči,
pokale so skale, zemlja se je stresala,

nazadnje sta ostala sama, prazna, gola, dva ...

Zmotna so pota našega malikovanja,

malik sam se obrne proti nam

in naravno srečo uničijo obžalovanja,

nesreče in stiske nebožjih božjih otrok.

Telo si je za zlitje dveh v eno

po podobi svoje mnogokratne enosti zamislil Oče Bog.

Ne kradi!

Ne ukradimo samih sebe Stvarniku, ki nas je sebi za nas same ustvaril!

Kakor nam je nas podaril, tako se mi podarjajmo Njemu in bližnjemu!

Tipaje in v strahu iščemo poti k višjemu cilju svojega bivanja.

Kako preprosto se nam vse zazdi, ko spoznamo, kaj vera uči!

In če smo zvesti pri najmanjši stvari, lahko dozorimo za velike stvari.

Najvažnejša je čista vest, ki se v vodnjaku sprave umije

in potem spet radost in veselje kot novo, očiščeno sonce zasije.

Ne laži!

Saj nekoč se bo vse razpoznalo: laž in resnica, seme, plevel.

Stvarnik ni prav ničesar iz domišljije vzel,

kar bi človeka-nečloveka opravičevalo.

Vse je ustvaril iz ljubezni, bolj resnične,

kot jo more vrveči svet prepoznati,

vanjo je ujeto, v oblike lične in barve mične.

Ne mislimo, da bomo sami iz sebe

boljše stvari ustvarili, kot Bog, ki nam je nas same podaril.

Sprejmimo se kot čudežni in veliko vredni dar

in dvigajmo v darovanju drugim velike zaklade –

globoke odseve resnice, položene v nas!

Gary Coyle

Naša Anglija

Prevedla Ifigenija Simonović

Prvi prizor

Prav ob vratih, kjer najraje sedim, je sedež že zaseden
Samo eden je še na voljo, na sredi vagona
Imam dve možnosti, lahko sedim ali pa stojim
Če stojim, se soočam z ljudmi, če sedim, ni treba
Skušam umikati pogled od reklamnih panojev nad sedeži,
vitamini in lepotne kreme, ki obljublajo nemogoče
Prebral sem jih že prevečkrat
Ne morem pa zmanjšati ostre svetlobe
Če gledam na tla, drugi ne obstajajo
Vzamem knjigo iz nahrbtnika tako kot drugi.

Drugi prizor

Ne govori z neznanci na podzemski, da te nimajo za čudaka
To pač ni »angleško«
Baje se v drugih deželah ljudje pogovarjajo na vlaku
Angleži smo znani po tem, da gradimo zidove in ograje, ko potujemo
Nočemo se vsiljevati ali koga motiti
Stara angleška zadržanost
Z neznanci se pač ne govori, to nam ostane iz otroštva
Gledam v knjigo
Zmoti me pritajen jok mlade ženske nasproti mene
Rame se ji rahlo tresejo, ne more se obvladati, solze ji tečejo po licih
Menda smo družabna bitja, a kaj naj rečem ali storim
Moški vstane s sedeža 19, raje stoji
Ženska tri sedeže stran pobere torbico in se presede
na izpraznjen sedež poleg objokane ženske in vpraša:
»Kaj pa se je zgodilo? Je kdo umrl? Vas je zapustil partner?«
Nekdo je pravzaprav spregovoril na podzemski
Ženska odkima ob vsakem vprašanju
Res naj ne govorimo z neznanci, a neka brezimna potnica je bila v stiski
Lahko bi bila kdor koli, a bila je edina
Neznana ženska drži objokano žensko za roko naslednje tri postaje
Ne skriva sočutja in deli bolečino
Malo manj mi je nerodno in začutim ponos, da sem človek,
in tudi sram, ker nisem znal pomagati in ker nisem hotel
Bal sem se, da jo je verjetno prizadel moški,
in bi še povečal njeno bolečino,
Samaritanka pa je bila dovolj pogumna
v tej Angliji, kjer nimamo časa drug za drugega,
v tej Angliji, kjer pravzaprav imamo družbo.

Tretji prizor

Objokana ženska me je spomnila na nek dogodek
 Jokal sem, peljal sem se v službo, brezupen
 Potniki so gledali stran in sram me je bilo
 Prazni obrazi, ljudje v oblekah, roboti, vsi moji sovražniki,
 ker so zmogli, česar jaz nisem zmogel
 Kako angleško so se vedli in kako neprimerno sem se vedel jaz
 Ustnica mi je trepetala, namesto da bi bila trdna
 Bil sem samo nek Anglež, ki ni bil dovolj angleški
 za našo Anglijo.

Gary Coyle je pesnik, ki sodeluje pri gibanju Survivors. Že več desetletij izhaja revija *Poetry Express Newsletter*, zadnje čase v internetni obliki. Njen ustanovitelj je Dave Russell. Ko sem živel v Londonu, sem se pridružila tej skupini ustvarjalcev in redno smo prirejali odprte literarne sestanke v knjižnicah in zavetiščih. Zadnje čase »survivorsi« – tisti, ki jim ni postlano s puhom, a vseeno preživijo – prirejajo literarne večere v Pesniški kavarni, v hiši poezije v Covent Gardnu, v osrčju Londona. Tu lahko srečamo tako najmlajše kot veterane, pesnike, prozaiste, glasbenike in tudi likovne umetnike. Zadnja številka revije je posvečena uličnemu slikarstvu – gre za spoštovanje izražanja bolečine bivanja tistih, ki niso vpeti v »kulturniško elito«. Iskrenost, neposrednost in sočutje, pa tudi pogum so močnejši od akademskih uravnilovk. (Op. prev.)

Peter Townsend

Pismoŋša iz Nagasakija

Prevedla Ifigenija Simonović

23.

Eiko in Sumiteru sta se takoj odločila, da bo velika družina živela v slogi pod eno streho. Bila sta hvaležna, da sta sploh imela streho nad glavo. Tu je bil Sumiteru tudi od nekdaj srečen. Sumiteru je ljubil Dži-sana. Tudi Eiko je tega pogumnega in dobrodušnega moškega takoj vzljubila. Lasje so se mu začeli redčiti, opešal mu je vid. Mitzujoši je bil dvanajst let starejši od Sumitera, a to ni predstavljalo nobene težave. Eiko in Sumiteru sta se mirno in skromno zadrževala v svojem prostoru. Sumiteru je hodil na pošto, delal je osem ur, včasih zjutraj, drugič popoldan, včasih tudi ponoči. To je obema pravzaprav prišlo prav, ni jima bilo treba slediti monotoni rutini družinskega življenja v hiši.

Eiko se je prilagodila Sumiterovemu delavniku in je med tem, ko je bil v službi, nakupovala, gospodinjila in kuhala. Kmalu je začutila, da bo zares srečna. Navezala se je na hrib, vseč ji je bil pogled na Nagasaki in na pristanišče, na gozdove in nočne luči in barve. Bilo je zelo drugače kot na ravnini Node, v resnici pa pravzaprav isto: nebo in zemlja. Njeno srečo je kalil le en temen oblak: bala se je za zdravje svojega moža. Ko je prišlo poletje, je prvič videla, kako zelo težko prenaša vročino. Potne žleze je imel poškodovane, v hudi vročini ni mogel iti na delo. Če je ostal doma, je bil nejevoljen, nepotrpežljiv in neutolažljiv, čeprav je bilo v hiši hladno. Ko se je poletje začelo prevešati v jesen, se je počutil bolje. Spet je šel vesel na delo in se vsako jutro navsezgodaj spustil po sto petdesetih stopnicah, se sprehodil do pomola Asahi, odplul do pomola Ohato, nato pa prepešal še preostalih nekaj sto metrov do pošte v okrožju Motohakati. Po službi je preživel še uro ali dve v pisarni Društva hibakuša. Šele proti večeru se je vračal proti domu.

Eiko je bila najbolj zaskrbljena ob večerih. Sumiteru se je vračal do skrajnosti izčrpan. Nikoli se ni pritoževal, vedno je bil navdušen nad svojim delom, še posebej je bil vesel srečanj s hibakušami. Tudi Eiko je bila zadovoljna. Nista imela velikih potreb. Sumiteru ni veliko jedel, bal se je, da bi se zredil. Lahko bi mu napokala tanka, napeta koža, ki mu je prekrivala hrbet, roke in stegna. Rad je kaj popil, a je vedel, da mu tudi alkohol lahko napne kožo. V družbi prijateljev se je šalil: »Moja žena ima srečo, ne potim se in komaj kaj jem, tako da nima kaj dosti dela s pranjem in kuhanjem.«

Ob koncih dneva je Sumiteru zaželel lahko noč Dži-sanu, Mitzujošiju in njegovi ženi, potem pa sta se z Eiko odpravila spat v svojo sobo. Tam sta doživljala prijetne, intimne trenutke.

Konec oktobra je Eiko povedala možu, da je noseča. Pričakovala je, da se bo otrok rodil na začetku julija 1957. Sumiteru se je odzval s širokim nasmehom.

Vedno je bil miren, vase potegnjen moški, zdaj pa res ni imel razloga za to, da bi skrival veselje. Oba sta si želela otroka. Sumiteru je bil navdušen, hkrati pa tudi neizmerno zaskrbljen. Vedel je, da je prejel močno dozo radioaktivnih žarkov. Ali bo otrok prizadet? Ali bo iznakažen, morda mongoloid? Morda mikrocefaličen, slep, duševno prizadet, bo imel dve nogi, dve roki, se bo morda rodil mrtev? Poznal je hibakuša par, ki se jima je rodil slep otrok, nek drug par je imel otroka brez roke. Sumiteru je poznal tudi par, ki se jima je rodil mikrocefaličen otrok. Vse te nesreče so pripisovali radioaktivnemu sevanju, ki so jih prestale žrtve atomske bombe. Sumiteru je bil neprestano zaskrbljen vse tiste mesece, ko sta z ženo pričakovala otroka. Eiki ni omenil svojih skrbi, vendar je tudi ona vedela, da je Sumiteru prejel radioaktivne žarke, in bila tudi sama v skrbah za še nerojenega otroka.

V človeškem telesu se nahaja šestinštirideset kromosomov z dednimi geni. Kromosomi so zelo občutljivi, saj jih žarki razgradijo. Delci se potem lahko združijo z enakimi delci ali pa se ne priključijo nobenemu drugemu delcu, temveč ostanejo samostojni. Lahko pa se združijo z drugačnim kromosomom, ki potem postane tuj, drugačen. Take kromosome lahko zaznamo šele leta kasneje, kar pomeni, da poškodba kromosomov v celici še ni bila ustavljena. Poškodba kromosomov pri žrtvah atomske bombe je odvisna od jakosti sevanja, ki mu je bila oseba izpostavljena, a ni še dokazano, da bi bile posledice nujno prenesene na otroke. Prenašala se je le predpostavka, da so otroci žrtev drugačni, ker so jih rodile žrtve atomske bombe, torej da so, tako kot njihovi starši, tudi otroci *nenormalni*. Znanstveniki niso zasledili nobenih dokazov, da bi otroci žrtev atomske bombe imeli genetske okvare. Vendar je strah ostajal. Dogajalo se je, da se z ljudmi iz Hirošime in Nagasakija nihče ni hotel poročiti. Ljudi je skrbelo, kakšni bodo njihovi potomci, če jih bodo sploh lahko kdaj imeli.

Leta 1957 je bilo zelo malo podatkov o posledicah atomske bombe pri starših, ki so bili žrtve A-bombe. Eikina in Sumiterova skrb za otroka je izhajala ravno iz te nevednosti, ki so jo dodatno podpihivale govorice in dejstvo, da se ljudje ne želijo poročati s hibakušami. To je na lastni koži izkusil Tadaši. Ko je študiral v Tokiu, je bil iskreno zaljubljen v dekle, ki je živela v mestu, a ko je slišala, da je bil žrtev atomske bombe, ga je zavrnila. Kasneje se je poročil z drugim dekletom in imela sta srečen zakon. Take izkušnje so imeli tudi otroci druge generacije žrtev A-bombe, čeprav so statistični podatki potrjevali, da so primeri prizadetih otrok enako pogosti tako pri starših, ki so bili žrtve atomske bombe, kot pri starših, ki niso prejeli radioaktivnega sevanja, ki so torej živeli drugje na Japonskem. Zaskrbljenost glede zdravja otrok hibakuš je bila opravičena in utemeljena. Potrebno bo še veliko časa, še nekaj generacij se bo moralo zamenjati, preden bodo znani vsi učinki atomske bombe na človekov genski zapis. Popolnoma jasno pa je, da nihče, ki je preživel atomsko bombo, ne bo rešen težav, ki mu jih je bomba povzročila.

Ko je prišel čas poroda, sta bila Eiko in Sumiteru opravičeno prestrašena. Eiko se je celo bala, da bo njena tesnoba negativno vplivala na razvoj zarodka. Zato je bilo veselje nepopisno, ko se jima je 5. julija rodila povsem zdrava deklica.

Dan pred porodom se je Eiko v spremstvu svoje matere peš podala v zasebno bolnišnico doktorja Kunijošija. Porod je bil težek, deklica je potrebovala

injekcijo, da je zadihala. V tem času ženine nosečnosti je Sumiteru bodisi delal ali pa bil doma. Na Japonskem moški namreč ne hodijo po hodnikih porodnišnice, to bi prineslo nesrečo. Šele ko jim prinesejo novice, da se je otrok rodil, smejo obiskati ženo in novorojenčka. Ko je Sumiteru zagledal prvorojenko, je s težavo premagoval solze. Ženo je držal za roko, potem pa hčerko nežno poljubil na čelo.

Teden dni kasneje se je Eiko vrnila domov z deklco v naročju. Imenovala sta jo Sumei, Mei na kratko. Na Japonskem je v navadi, da mati spremlja hčer po porodu. Eiko je tri tedne počivala. Triintrideset dni po rojstvu, taka je bila navada, sta Eiko in Sumiteru nesla hčer v tempelj Jutoku v Togicu. Sprejel jih je svečenik in jih blagoslovil.

Sumiteru se je spomnil, kako je šel kot otrok za novo leto leta 1942 k velikemu templju Suva. Takrat sta ga spremljala Oba-čana in Dži-san. Zahvalili so se za japonske vojaške zmage in molili za končno zmago. Kako drugače se je končalo! Bil je 7. avgust, dvanajst let po padcu atomske bombe, ki ga je skoraj ubila. Zdaj je stal ob oltarju poleg svoje žene in oba sta molila za srečo hčere.

Sumiteru je veliko časa porabil za druženje z žrtvami bombe v Društvu hiba-kuša, zato Sumei ni bila veliko z očetom. Vendar je nenehno mislil nanjo. Bila sta zelo navezana drug na drugega. Ko je bil sam še tako rekoč otrok, je bil eden od tisoč in tisoč otrok, ki jih je prizadela atomska bomba. To, da je imel svojega otroka, ga je še posebej spodbudilo, da si je v imenu žrtev prizadeval za ukinitve jedrskega orožja. Poleg tega sta ga poroka in rojstvo otroka prepričala, da je zares preživel atomsko bombo, začel se je počutiti kot moški.

Naj je imel še tako malo časa za ženo in otroka, ju nikoli ni razočaral kot oče in mož. Sumei je bila močno, lepo in pametno dekletce. Kaj hitro je znala vzpostaviti nežno razmerje z očetom. Sumiteru jo je dražil, objemal, jo nosil na ramenih. Včasih je zaškrtael z zobmi od bolečine, a to ga ni oviralo pri igri.

Sumei je spala v sobi pri starših. Hitro so postali tesno prepletena družinica. Februarja 1959 je Eiko spet zanosila. Možu je povedala marca. Najprej sta se neizmerno razveselila, potem pa ju je spet prevzel strah.

Njun prvi otrok je bil resda popolnoma zdrav, kako pa bo z drugim, sta se spraševala. Bo morda podedoval kakšno obliko posledic radiacije, ki je je bil deležen oče? Ali bo tudi drugi otrok imel srečo in se rodil zdrav? Sumiteru ženi ni govoril o teh skrbih.

Pisal je dnevnik, v katerem je sproti beležil občutke o strahovih glede dednih posledic radiacije. Nekega dne je pozabil zakleniti dnevnik. Eiko ga je vzela v roke in začela brati. Kaj kmalu ga je odložila, prežeta s skrbjo za otroka, ki ga je nosila. Njen strah je bil iz dneva v dan hujši, dokler ni postal nevzdržen. Pomislila je na splav. To ni bilo nenavadno za žrtve atomske bombe. Ženske so se spopadale s tako imenovanim *hibakuša kompleksom*. Splav bi jo odrešil tesnobe, ki je že skorajda prerasla v grozo. Odrešila bi tudi otroka, če naj bi se rodil s poškodbami in bi bilo njegovo življenje pretežko. S Sumiterom ni upala spregovoriti o tem. Tudi za Sumei se je začela pretirano bati. Kaj če se bo kasneje pokazalo, da je kaj narobe z njenim zdravjem.

Tako sta Sumiteru in Eiko mesec za mesecem čakala na rojstvo, oba polna istega strahu, ki ga nista mogla z nikomer deliti. Oba sta se bala, da se bosta skupaj odločila za splav, če si bosta povedala, kaj ju teži. Želela sta sina. Če bi se

izkazalo, da bi bil splavljeni otrok deček, si Eiko ne bi nikoli odpustila, če pa bi jo za splav nagovoril Sumiteru, ne bi mogla odpustiti njemu.

Mrzlega novembrskega dne, bilo je enaindvajsetega, sta se Eiko in njena mati peš odpravili proti пристanišču. Peljali sta se na drugo stran zaliva na pomol Ohato, v Teišin, v bolnišnico za poštno uslužbenca. Legla je, naslednje jutro so se začeli popadki. Tokrat je šlo vse gladko. Ob šestih zjutraj 22. novembra je rodila sina.

Sumiteru je bil še v postelji – njegova izmena se je začejala opoldne. Takrat v hiši še ni bilo telefona, a se je, kakor da bi nekako slutil, prebudil ob šestih, dosti prej kot po navadi. Vrgel je obleke nase in ne da bi pozajtrkoval stekel proti mestu, prečkal zaliv in odhitel v bolnišnico. Stopil je k Eikini postelji in zazibal novorojenega sina. Bil je čudovit, popolnoma zdrav otrok. Sumiteru je skušal prikriti čustva, a mu ni uspelo. Bil je vznemirjen. Nadaljevanje moške linije na Japonskem pomeni več kot stvar ponosa, to je nujnost. Ko je Sumiteru zrl v sina, se je zavedal, da bi se mu nekoč zdelo nemogoče, da bo kdaj dahnil življenje v naslednika, v otroka, v nedolžno, popolno bitje. Spomnil se je, kako je obupaval nad življenjem.

Božal je Eikino roko. Naključje jo je izbralo za njegovo ženo. Pogumno in zvesto mu je stala ob strani in mu rodila dva čudovita otroka. V njegovo življenje, ki se ga je tako zelo oklepal, je prinesla izpolnitev, o kakršni prej ni upal niti sanjati.

Dečka so imenovali Hideo. Mesec kasneje je mlada družina odšla k templju Jutoku po blagoslov, kjer se je Sumiteru srčno zahvalil z molitvijo.

24.

Vrnili so se domov, a ne v hišo babice Oba-čane. Sumiteru se je zavedal, da je bila hiša, v kateri je odrasčal, pretesna za vse. Malo nižje od hiše, na babičinem posestvu, je bilo nekaj prostora, kjer bi lahko gradili. Sumiterova sestra Keiko in brat Teidži nista imela nič proti, da se kos zemlje prepiše na brata. Na to rešitev je pristal tudi Dži-san. Eikin oče je bil zidar, njen brat pa mizar. Začela sta delati, delala sta noč in dan. V dveh mesecih je bila hiša gotova. Tja se je po obredu v templju vrnila družina. Zdaj so imeli svoj dom, majhno, a dobro grajeno hišo iz opeke in lesa, pokrito s pravimi strešniki. Imeli pa so tudi prelep razgled po dolini, hribih in pristanišču.

Nekaj časa se ni zgodilo nič takega, kar bi vznemirjalo njihov družinski mir. Eiko je imela veliko dela z otrokoma. Spala sta v isti spalnici kot starša. Le redko sta jokala. Sumiteru se je lahko odpočil po dolgem delu. Redno je hodil na preglede za žrtve atomske bombe. Izvidi niso pokazali nobenih dramatičnih sprememb glede njegovega zdravja. Vendar ga je odprta rana na dnu hrbta še vedno zelo motila, pogosto ga je tam strašno zbolelo. Bolečina je potem spet potihnila in Sumiteru je za nekaj časa pozabil nanjo. Leta 1960 pa se je zdravnik odločil, da naredi rentgenski pregled. Izvidi niso bili dobri. »Morali boste imeti resno operacijo. Ta rana je rezultat globoke opekline na vašem hrbtu. Ni se zacelila, ker se je notri razvil poseben izrastek. Nastal je kostni tumor in ga je treba odstraniti. Ni se treba bati, da bi bil tumor rakav, a ker vaši organi za obnavljanje krvnih celic še vedno ne delujejo tako, kakor bi morali, vas moram opozoriti, da se lahko zgodi, da operacije ne boste prenesli. Pristanete na to, da vas operiramo?«

Sumiteru je brez oklevanja odgovoril: »Prosim, dajte, rad bi, da mi odstranite tumor. A obljubite mi, da mi ga boste dali za spomin.« Zdravnik se je nasmešnil. Sumiteru je bil prepričan, da bo preživel. Ko je prišel domov in povedal Eiki, kaj ga čaka, je mirno rekel: »Zdravnik misli, da morda ne bom preživel, ne verjamem mu, a če ima prav, bi rad, da moje telo dobi medicinska fakulteta. V zadnjih petnajstih letih so naredili mnogo testov na mojem telesu in morda lahko odkrijejo še kakšno skrito posledico atomske bombe.« Dva dni kasneje se je Sumiteru skupaj z Eiko, ki je imela v naročju Hidea, odpeljal v bolnišnico za žrtve atomske bombe. Eikinina mati je vzela Sumei in jo odpeljala v Nodo.

Eiko je vse tako uredila, ker jo je skrbelo za Sumitera. Operirali naj bi ga še isti večer. Po pravilih ne bi smela ostati v bolnišnici, a bila je odločena, da bo ostala ob njem, kolikor blizu mogoče. Imela je prijatelje med ostalimi hibakuša pacienti, ki so jo bodrili: »Ne skrbi, skrili te bomo skupaj z otročičkom, mislili bodo, da si ena od nas. Sestra nam bo prišla povedat, kako bo potekala operacija.« Tako je Eiko bedela in čakala. Okrog polnoči je izvedela, da je bil Sumiteru operiran in da njegovo življenje ni več v nevarnosti. Odleglo ji je. Zaspala je za kratek čas, potem pa težko pričakovala naslednje jutro, ko je lahko obiskala moža.

Sumiteru je bil še rahlo omotičen, ko je medlo zaslišal Eiko: »Jaz sem, Sumi-san, in Hideo je tudi tukaj. Celo noč sva bila tukaj. Kako vesela sva, da si dobro prestal operacijo.« Potem mu je skušala na preprost način povedati, kako globoko je čutila z njim: »Ne prestajam takih bolečin kot ti, ne morem si predstavljati, kako trpiš, a skušaj razumeti, kaj čutim do tebe. Tukaj sem, blizu tebe, vsak dan te bomo obiskali, vsi, tudi otroka bosta prišla, dokler ne boš okreval.« Tako je ves teden, potem pa še enega, Eiko z obema otrokoma prihajala k Sumiteru. In on si je mislil, kako dobra je, kako čudovita sta otroka. Kako zelo so mu pomagali.

Po dveh tednih v bolnišnici so Sumitera proglasili za zdravega. Zdravnik je držal obljubo in Sumiteru podaril koščeni tumor, ki je meril približno 2 x 3 centimetre. Sumiteru ga je hranil kot dragoceno starino.

Eiko je nesla Hidea, Sumiteru pa je držal Sumei za roko. Počasi so se vzpenjali proti domu. Sumiteru se je vrnil na delo. Dodelili so mu pisarno, ni več raznašal telegramov. Žal mu je bilo, da ni mogel več kolesariti po mestu in dostavljati telegramov, a zavedal se je, da mu je preprosto zmanjkalo moči.

Težave so se začele nekaj mesecev kasneje. Strašne opekline, ki so mu onemogočale premikanje leve roke, so ga začele zelo boleti. Sindikat delavcev Vzhodne Nemčije, DFG, je preko sindikata SOHJO, ki mu je pripadal Sumiteru, njemu in še eni žrtvi atomske bombe poslal vabilo, naj se zglasita v bolnišnici v Vzhodnem Berlinu. To je bil Sumiterov prvi stik s komunisti – čeravno mu ni bilo mar za politične stranke. Vedno je bil prepričan, da imajo ljudje nekaj skupnega, ne glede na to, kakšna so njihova politična prepričanja. To, kar je ljudem skupno, je združeno v besedi *preživetje*.

V nemški bolnišnici so lepo skrbeli zanj, ostal je tri mesece. Zdelo se mu je, da so nemške sestre prijaznejše od japonskih. Naučil se je tudi nekaj nemščine. Vendar vse skupaj ni nič pomagalo. Nemški zdravniki so si bili edini, da bi Sumiteru potreboval več operacij, če naj bi mu res pozdravili roko. Niso pa imeli nobenega zagotovila, da bi operacije uspele. Zato so se odločili, da ne bodo

nadaljevali z zdravljenjem. Poleg tega je imel še vedno težave z obnavljanjem krvnih celic. Zbodli so ga, mu vzeli vzorec kostnega mozga in potrdili domnevo. Operacij ne bi prenesel. Tako je bilo Sumiterovo bivanje v Vzhodnem Berlinu neuspešno. Vrnil se je v Nagasaki.

Sumiteru je po petnajstih letih še vedno prestajal težave, ki mu jih je povzročila atomska bomba. Vedel je, da bo posledice čutil vse življenje. Kljub temu se ni nikoli vedel kot neozdravljiv bolnik. Najbolj ga je pestila utrujenost, ki je bila posledica mnogih operacij, pa tudi rana na hrbtu mu je občasno zadajala ostre bolečine. Vse je kazalo, da se pojavlja nov tumor, tam, kjer je rasel tisti, ki so mu ga že odstranili. Vse to ga je izčrpavalo, včasih je padel v depresijo. Zmanjkovalo mu je energije za tisto, kar je imel najraje: za družino in za Društvo hibakuša.

Nihče si ni mogel predstavljati, kako zelo je trpel, vendar se ni imel za mučenika. Globoko je bil prepričan, da svet potrebuje ljudi, ki bi s svojo izkušnjo trpljenja pomagali, da bi človeštvo napredovalo, pa če še tako počasi, da bodo ljudje bolje razumeli probleme drug drugega, posebej še, da bi začeli razumeti, da jedrsko orožje nikakor ne more zagotoviti miru. Sumiteru je bil budist, čeprav ni molil tako, kakor naj bi kot budist pač moral moliti. Bil je prepričan, da je vsakršno nasilje slabo. Verjel je, da so bila dejanja močnejša od besed. Bil je na voljo vsem, otrokom, novinarjem, vsem, ki jih je zanimalo kar koli v zvezi z atomsko bombo. Vsem je odgovarjal na zastavljena vprašanja. Mirno jim je pripovedoval o posledicah, ki jih je imela bomba na njegovo telo in dušo, na njegovo družino in na vseh 400.000 žrtev, ki so preživele. Prizadeval si je, da bi svet postal varen in čist, še posebej z mislijo na otroke. Svet, ki je razdeljen zaradi političnih ideologij in zaradi pohlepa po moči, je pekel, nič drugega kot pekel.

Ko je odšel iz bolnišnice, se je spet vrnil na delo. Zgodaj je vstal, se podal po sto petdesetih stopnicah do pomola, na ladjo, na drugo stran zaliva in peš do pošte v četrti Motohakati. Zvečer je šel po isti poti nazaj, tokrat malo težje, ker se je moral vzpenjati, spet po sto petdesetih stopnicah vse do doma. Bil je vaje te poti. Ko ga je začela zapuščati moč, je nekako vključil um na *avtomatično hojo*. Noge in pljuča so delovali brez njegove zavestne volje. Nosili so ga gor po ozki stezi, sezul se je, stopil čez prag, se zgrudil v naslonjač, družina pa se je sklonila k njemu.

Domači so ga navdajali z nepopisnim veseljem. Bil je brezpogojno zvest pošti, saj je bila edini vir njegovega zaslužka, a ni želel nobenega napredovanja. Živel je za družino in za žrtve atomske bombe. Tako je lahko premagoval fizične težave.

Sumiteru se je večkrat srečal s smrtjo in včasih ji je zrl v oči daljši čas. Ni se bal umreti. Prepričan je bil, da je umiranje manj boleče kot nenehno prizadevanje, da bi premagoval bolezen in opravljal službo. Vendar je do konca življenja rad sprejel nase monoton, neizbežen boj za lastno preživetje. Če je živel, je lahko stal ob družini in sodeloval pri Društvu hibakuša. Bili so kot eno, osmišljali so njegovo življenje. Zaradi svoje dvojne lojalnosti pa je prišel v težave z otroki.

25.

Ko je bila Sumei stara tri leta, se je pogosto kopala ali tuširala z očetom. Zabavala se je, ko ga je škropila, on pa jo je z veseljem učil osnov plavanja. Seveda je videla njegovo golo telo, vendar se ji ni zdelo nič čudnega, ko je videla njegovo

tenko, rožnato kožo na hrbtu in gladko, kot pergament tenko kožo na rokah in nogah. Tak je bil pač njen oče. Če je bil oblečen, je bil videti prav tak kot vsi drugi moški. Ljubila ga je, takega, kakršen je pač bil.

Leta 1962, ko je bil Hideo star tri leta, se je tudi on pridružil očetu in sestri v kopalnici. Tudi njemu se očetovo golo telo ni zdelo nič posebnega. Opazil je tiste dele kože, ki so bili drugačni kot na drugih delih telesa, ampak si je mislil, da so taka pač moška telesa pod obleko.

Poleti leta 1963, ko je bila Sumei stara šest let, Hideo pa skoraj štiri, sta jih starša prvič peljala na morje. Tri plaže so jima bile posebej všeč, vse so bile dostopne z avtobusom: Fukuda, Mijazuri in Kavahara. Na plaži Tobo-no-hama, kjer je Sumiteru pred nekaj leti prvič slekel srajco in vsem pokazal svoj hrbet, so takrat ravno gradili, zato tam ne bi mogli do vode.

Plaža Fukuda je bila najbližje in tudi najlepša. Imeli so bazen in plaža je bila naplavljena z mivko, ki jo je pralo valovje Vzhodnokitajskega morja. Prav na tej plaži je družina nekega avgustovskega dne izstopila iz modro srebrnega avtobusa. Sumiteru je nosil Hideo, Eiko pa je držala Sumei za roko. Stopali so med ljudmi, ki so poležavali na plaži, se pogovarjali, se igrali z žogami in imeli piknike. »Daj, Mei, pohiti,« je prigovarjala Eiko. Deklica se je ozirala naokoli in bila je začudena nad toliko napol golimi ljudmi. Videla je slečenega očeta, sicer pa še nikogar, ki bi bil tako malo oblečen kot tisti ljudje na plaži. Brez sramu je gledala ljudi, ki so imeli gladko ogorelo kožo. Sumiteru in njegova družina so končno našli prost košček plaže.

»Hitro, pojdimo v vodo!« je vzkliknil Sumiteru. »Ja, hitro, v vodo!« je rekel Hideo, ki je imel vodo še raje kot njegova sestra.

Čez nebo so se zapodili gosti oblaki. Plaža se je ogrnila v senco. Sonce zato ni bilo tako močno, da bi se ga moral Sumiteru bati. Otroka sta zaklicala: »Pojdimo plavat!« Slekel je srajco, prijel otroka za roke in ju pospremil do vode. Po nekaj korakih pa je Sumei izpustila očetovo roko. Stekla je nazaj k materi. Nekaj korakov dalje se je ustavil tudi Hideo, ki ga je zaskrbel sestrin pobeg. Tudi on je stekel k mami. Sumei je jokala v njenem objemu. Še on je začel jokati, niti ni vedel, zakaj. Sumiteru se je vrnil k Eiki, ki je skušala potolažiti otroka. »Kaj pa je, zakaj jokata?« je vprašal.

»Obleci srajco, Sumi-san, sedi,« mu je odgovorila Eiko. »Pravzaprav je čisto preprosto. Otroka še nikoli prej nista bila zaskrbljena glede tvojega ubogega ožganega telesa, danes pa sta videla, kako zelo drugačen si – oprosti –, kako strašen si videti v primerjavi z vsemi temi porjavelimi in zdravimi ljudmi. Sumei je bila šokirana. Hideo joka samo zato, ker joka ona. Daj, pogovori se z njima, saj znaš, lepo mirno, jaz pa jima bom kasneje vse razložila, da bosta razumela.« To je bil eden od tistih trenutkov, ko je Eiko dokazala, da je kos vsem težavam.

Sumiteru je prekril brazgotine. Kolikokrat je že doživel zavračanje, imeli so ga za umazanega, drugačnega, samo zaradi opeklin, zdaj pa sta od njega tako rekoč bežala tudi njegova lastna otroka.

Počasi se je oblekel, zapel gumbe in si zavihal rokava vse do nadlakti. Hotel je, da otroka vidita toliko brazgotine, kolikor se jima je zdelo še sprejemljivo. Problem je bil njegov hrbet. Bil je zelo potrta, a moral je spregovoriti o tem, moral je doseči, da ga sprejmeta. »No, Mei,« je rekel nežno. »Ne jokaj več. Tudi ti, Hideo, zakaj pa sploh jočeš. Saj hočeš postati mož, mar ne. Moški tako ali tako

ne jokajo,« je rekel in zamahnil z roko. »No, vsaj ne pogosto.« Objel je oba otroka. »Vesta kaj,« je rekel, »povedal vama bom nekaj. Če ne bosta razumela, vama bo kasneje mama razložila.«

»Pomislita, kako se lepo zabavamo v kopalnici, nikoli ne jočeta, ko me vidita brez srajce. Ne, igrata se in smejeta se. Zdaj pa sta videla, da so drugi ljudje drugačni, da imajo krasno ogorela telesa. Zato se vama ni treba bati mene. Saj vesta, da sem vajin oče, da vaju ljubim, da skrbim za vaju in za vajino mamo. Ko sem bil majhen, je bilo moje telo ravno takšno kot vajino, tako, kakršna so telesa vseh teh ljudi okrog nas. Ko pa sem bil star šestnajst let, je na Nagasaki padla bomba, ki so ji rekli atomska bomba. Povzročila je strašen požar. Pogorelo je skoraj vse mesto. Na tisoče ljudi je zgorelo ali pa je dobilo hude opekline, mnogi so bili tako majhni kot vidva. Jaz sem bil eden izmed njih. Nihče izmed nas ni naredil nič slabega. Vso grozoto so povzročili drugi. Taki kot jaz se imenujemo hibakuše. Mi smo tisti, ki smo bili ranjeni, a smo preživeli. In mi hočemo, da vsi vidijo, kako smo ožgani, da nam prisluhnejo, saj jim samo mi lahko povemo, kako grozno je, če mesto zadane atomska bomba.«

Sumei in Hideo sta prenehala jokati. Zbrano sta poslušala očeta. Sumei je dojela smisel njegovih besed, Hideo morda še ne, a Eiko jima bo kasneje vse razložila še natančneje. »Zdaj pa, draga moja, bom slekel srajco, šel bom v vodo in vsi, ki me bodo pogledali, bodo lahko videli, kaj mi je naredila atomska bomba, kaj je naredila mlademu fantu in na tisoče drugim, med njimi so bili tudi tako majhni otroci, kakor sta vidva. Nisem jaz kriv, da imam tako grde brazgotine, zato se jih ne sramujem. Dajta, bodita pogumna in pojdita z mano. Na tisoče hibakuš je med nami, taki so kot jaz. Naj ljudje vedo, kako strašno smo trpeli zaradi bombe, tako da ne bodo nikoli dovolili, da bi se kaj takega še kdaj zgodilo.«

»Pa še nekaj,« je dodal. »Geslo našega mesta je Mir iz Nagasakija! Mogoče bi bilo bolje, če bi rekli: Molitve iz Nagasakija, da bi bilo naše mesto zadnje, ki je doživelo atomsko bombo. No, nekaj takega bi moralo biti.«

Sumiteru je poljubil oba otroka, si odpel srajco in jo slekel. »No, pa pojdimo,« je rekel, »in ne bojta se.« Prijel ju je do vode, brez skrbi sta mu sledila. Eiko jih je opazovala s pomirjenim nasmehom, ko so hodili med ljudmi, ki so se nastavljali sončnim žarkom. Potem so stekli po mivki in se vrgli v toplo modrino Vzhodnokitajskega morja.

Peter Townsend se je rodil leta 1914. Bil je poveljnik in pilot Kraljevega letalstva (Royal Air Force). Med letoma 1944 in 1953 je bil dvorni svetnik Kralja Georga VII. in Kraljice Elizabete II., potem pa se je posvetil pisanju. Napisal je številne študije (na primer o islamizmu) in objavljajl je eseje in potopise v evropskih in ameriških revijah in časopisih. Še posebej je znan po pisanju knjig na podlagi resničnih zgodb, na primer o otrocih-žrtvah vojne (*The Smallest Pawns in the Game*), o begunkih, vietnamski deklici, ki je preživela brodolom (*The Girl in the White Ship*) ali o pilotih med prvo in drugo svetovno vojno (*Duel of Eagles*). Napisal je tudi avtobiografijo (*Time and Chance*). Sedemintrideset let po drugi svetovni vojni je Peter Townsend odpotoval na Japonsko in se sestal z nekaterimi žrtvami atomske bombe (*hibakušami*). Zapisal je zgodbo Sumitera Tanigučija, ki si je vse do smrti leta 2017 prizadeval doseči prepoved izdelave in uporabe jedrskega orožja. Vse knjige Petra Townsenda še dandanes ponatiskujejo, saj ni spoštovan samo kot pisatelj, temveč tudi kot izjemna osebnost 20. stoletja. Umrl je leta 1995.

Hans Christian Andersen

Kaplja vode

Prevedla Ifigenija Simonović

Predpostavljam, da veste, kaj je povečevalno steklo – nekakšno okroglo oko, ki vse stokrat poveča. Če ga držite pred sabo in skozenj gledate kapljo vode iz mlake, lahko opazite veliko število čudnih bitij, ki jih drugače ne bi nikoli opazili. Vendar zagotovo obstajajo. Videti je kakor krožnik morskih rakcev, ki poskakujejo naokrog, drug čez drugega, tako so bojeviti, da drug drugemu trgajo roke in noge, riti in stegna – vendar so kljub temu pravzaprav videti veseli na svoj način.

Nekoč je živel starec, ki so mu rekli Lizi-Lezi, saj mu je bilo pač tako ime. Vedno je dobil, kar je hotel, najboljšo od najboljšega, če ni šlo drugače, pa je dosegel s čarovnijo.

Nekega dne je takole držal v roki povečevalno steklo in si ogledoval kapljo vode iz jarka. O, nebesa, koliko lazenja in plazenja se je dogajalo tam notri! Na stotine majhnih bitij je poskakovalo naokrog, se cufalo in se žrlo.

»To je pa ogabno,« je rekel Lizi-Lezi. »Mar jih ni mogoče pripraviti do tega, da bi živeli v miru in se brigali vsak zase?« Čudil se je in razmišljal, a ni in ni razumel, za kaj je šlo. Moral je uporabiti čarovnijo. »Pobarvati jih moram, da jih bom bolje videl,« je rekel. V kapljo vode je spustil čisto malo rdečega vina. To pa ni bilo navadno vino, bila je kri čarovnice, tista najboljša kri, ki stane dva centa za kapljico. Vsa tista čudna bitjeca so postala roza. Pomislil je, da opazuje mesto golih divjakov.

»No, kaj imamo zdaj tukaj?« je vprašal drugi stari čarovnik, ki pa je bil brez imena – in prav zato je bil še posebej častitljiv.

»No, ali lahko ugameš, kaj je?« je vprašal Lizi-Lezi. »Če ugameš, ti bom vse skupaj podaril. A ni lahko uganiti, če ne veš.«

In čarovnik, ki ni imel imena, je pogledal skozi povečevalno steklo. Kar je videl, je bilo videti kakor celo mesto, kjer vsak nekam hiti, vsi so goli. Nekaj groznega. Še bolj grozno pa je bilo videti, da so se ljudje prerivali, se porivali, se obmetavali z udarci in renčali. Tisti spodaj so hoteli biti zgoraj in tisti zgoraj bi morali biti spodaj. »Poglej, ta ima daljšo nogo kot jaz. Paf! Stran z njo! In tu je dedec z mozoljem za ušesom – nedolžni mozolj, ampak ga boli in še bolj ga bo bolel!« In usekali so po njem, ga pulili in trgali in ga požrli samo zaradi majhnega mozolja. Nekdo drug je tiho sedel, tiho kot kakšna devica, ničesar drugega hoteč kot mir. Ampak devičneža so morali potegniti v ospredje in ga prebutati in prebrcati, ga nazadnje celo požreti.

»To je pa nenavadno smešno,« je rekel čarovnik.

»Že, že, pa vendar, kako se ti zdi?« je vprašal Lizi-Lezi. »Kaj misliš, kaj to v resnici je?«

»Povsem jasno,« je odgovoril čarovnik brez imena. »Nič drugega kot Kopenhagen ali kakšno drugo veliko mesto, saj so vsa enaka. Skratka, veliko mesto.«

»Ne, voda iz jarka je,« je odgovoril Lizi-Lezi.

Hans Christian Andersen

To je čista resnica!

Prevedla Ifigenija Simonović

»To je nekaj groznega,« je rekla kokoš, ki je govorila na drugi strani mesta, ne tam, kjer se je tisto pravzaprav zgodilo. »To je res grozno, to o kokošnjaku. Ne bi rada sama spala nocoj. Kakšna sreča, da nas je toliko skupaj.« In potem jim je povedala celo zgodbo in to tako, da so šla vsem kokošim peresa pokonci in da se je petelinu povabila roža. To je čista resnica!

Vendar, začnimo na začetku. Zgodilo se je v kokošnjaku na drugi strani mesta. Sonce je zašlo, kokoši so šle v kokošnjak. Ena od njih je bila bela, imela je kratke noge, a je redno nesla jajca in je bila nadvse spoštovana. Ko je sedla na drog, si je začela ravnati peresa in eno se je izpulilo in počasi padlo na tla. »Pa kaj potem,« si je rekla. »Bolj ko se negujem, lepša bom, ni dvoma!« Seveda je to rekla samo za hec, saj je bila znana po tem, da se je rada šalila, čeprav je bila glede vsega drugega, kakor je bilo že rečeno, zelo spoštovana. Potem pa je pač zaspala.

Okrog in okrog je bilo temno, kokoši so čepeli druga ob drugi, tista, ki je bila najbližje, pa je bila še budna. Slišala je, pa tudi ni slišala – kar je zelo dobro na tem svetu, če hočeš živeti v miru. Pa vendar si ni mogla kaj, da ne bi sosedki prišepnila: »Ali si slišala? Ne bom rekla, katera je rekla, a ena od kokoši si namerava populiti perje, da bi bila lepša. Če bi bila jaz petelin, bi jo preprosto sovražila.«

No, prav nad tem drogom je čepela sova, ob njej so čepeli njen mož in njuna dva mladiča. V tej družini so vsi imeli ostra ušesa; slišali so prav vse, kar je rekla sosedka speče kokoši. Zavili so z očmi, mati sova pa je zaprhutala s perutmi. »Ne zmenite se, čeprav ste slišali, kaj je rekla, mar ne? Slišala sem jo na svoja lastna ušesa in ta ušesa bodo še marsikaj slišala, preden mi bodo odpadla. Ena od kokoši se je spozabila, ne ve, kaj je lepo in prav za kokoš, ki si mirno puli peresa pred samim petelinom.«

»*Prenez garde aux enfants!*« je rekel oče skovir. »Vse pa tudi ni za otroška ušesa!«

»Jaz pa moram povedati sovi tam čez; ona je tako častitljiva.« In mama sova je odletela.

»Tu-vi, tu-vu!« sta skovikali prijateljici sovi in slišalo se je prav do golobnjaka. »Ste slišali, ste slišali? Tu-vu, tam imajo kokoš, ki si je populila perje, da bi ugajala petelinu. Zmrznila bo, na smrt bo zmrznila, če že ni mrtva, to-vu!«

»Kje, kdo?« so zagrulile grlice.

»Tamle, čez, čez dvorišče! Videla sem jo, z lastnimi očmi, da tako rečem. To je skoraj nespodobno, ne bi smela ponoviti; ampak je čista resnica.«

»Resnica, resnica, beseda za besedo!« so rekle grlice; in spustile so se h kokošnjaku. »Slišale smo za kokoš, pravijo, da sta dve, ki sta si populili perje, da

bi bile videti drugačne od drugih kokoši in da bi ju petelin opazil. To je zelo tvegano početje; kaj pa če se prehladijo in umrejo od vročice ... ja, ja, dve sta mrtvi, že mrtvi.«

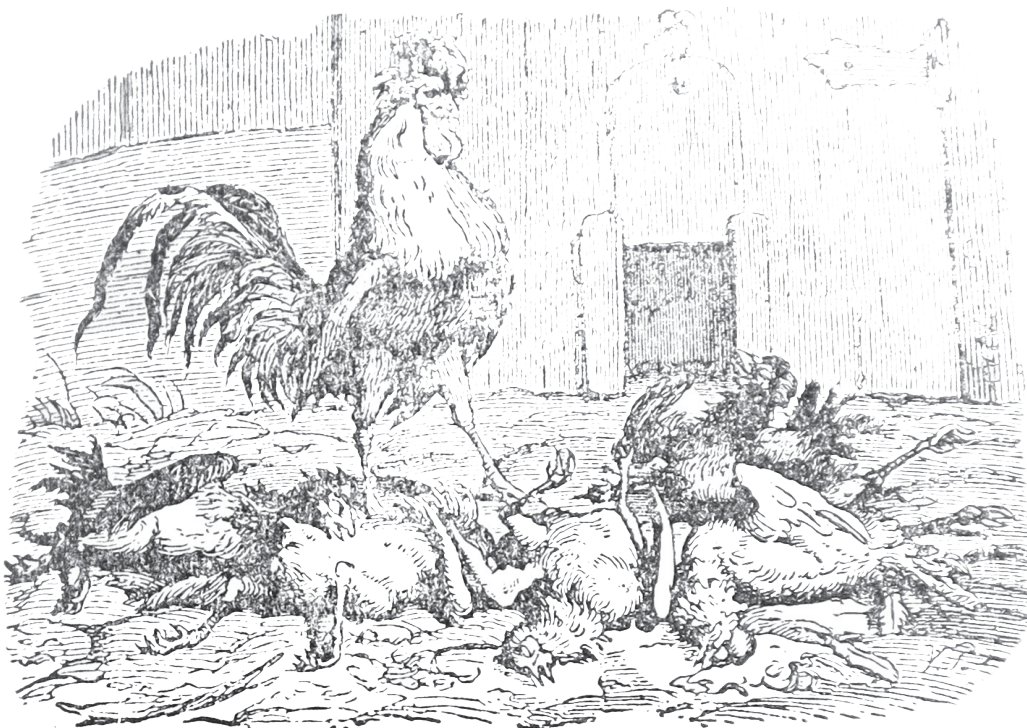
Potem se je oglasil petelin: »Zbudite se, zbudite se!« Sedel je na ograjo. Oči je imel še zaspane, a je vseeno kikirikal na vse grlo. »Tri kokoši so umrle zaradi ljubezni do petelina; populile so si perje. Strašna zgodba – nočem je – dajte jo naprej!«

»Dajte jo naprej!« so zacvilili netopirji; kokoši so zakokodakale in petelini zakikirikali: »Dajte jo naprej, dajte jo naprej!« Tako se je zgodba širila iz enega kokošnjaka v drugega, dokler se ni vrnila tja, kjer se je začela.

»Pet kokoši ...« Tako se je odvijala. »Ki so si populile perje, da bi pokazale, katera je bolj shujšala od ljubezni do petelina. Potem so se kljuvale do krvi, dokler niso omagale in mrtve popadale po tleh. Preživele kokoši so umirale od sramu, njihov lastnik pa je tudi utrpel precejšnjo škodo.«

Tista kokoš pa, ki je izgubila eno samcato pero, seveda ni prepoznala svoje lastne zgodbe. Bila je zelo spoštovana in je rekla: »O, kako sovražim take kokoši! In verjemite, veliko je še takih. To ni nekaj, kar naj bi zamolčali. Potrudila se bom, da bo zgodba prišla v časopise in da jo bodo brali po vsej deželi. To bo dobro tako za kokoši kakor za njihove gospodarje.«

In tako je zgodba prišla v časopise – črno na belem – in je čista resnica: »Eno majhno pero se lahko hitro sprevrže v pet kokoši.«

Hans Christian Andersen, *Pravljice*, 1951

Rudi Mlinar

»Res najtežje na svetu je pripovedovati o samem sebi«

(Ksaver Meško)

Razmišljanje o tem, zakaj pišem in zakaj pišem večinoma biografske romane

Pri mojih sedemdesetih se mi dogaja, da se vedno pogosteje oziram nazaj, pa ne zato, ker bi se želel vrniti v nekdanje čase, ampak da bi spoznal, kaj je bilo tisto, kar me je potisnilo v strugo, po kateri me usoda zdaj nese proti koncu življenja.

Ko se ozrem nazaj, ko pogledam po cesti svojega življenja, vidim, da na njej stojijo mnogi semaforji, ki so me usmerjali in pripeljali do tu, kjer sem danes.

Preveč je teh semaforjev, da bi se lahko ustavil pri vsakem, pri enem izmed njih pa se vendarle bom.

V železarni na Ravnah, kjer sem bil zaposlen, so v uredništvu *Koroškega fužinarja* v začetku osemdesetih let razpisali literarni natečaj, na katerega naj bi avtorji poslali prispevke svojega razmišljanja o Prežihovem Vorancu.

Nekega dne sem šel iskat navdih k njegovemu spomeniku na Prežihovino nad Kotljami. Stal sem tam in strmel v njegov obraz, ujet v bronasto otrplost in zazrt v goro.

A namesto besed navdiha mi je veter sem z gore prinesel mnogo vprašanj.

Koliko jih je, ki si jim zasejal svoje besede v srce? Koliko tvojih besed je bilo vrženih med kamenje vsakodnevnih skrbi in so izginile, ne da bi jih zapisali? Kolikim si polepšal, spremenil življenje?

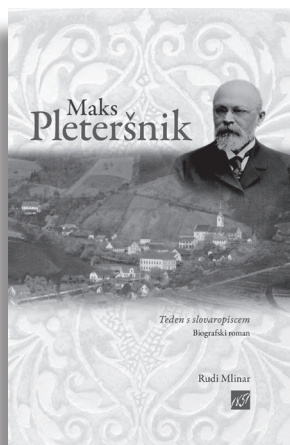
Veliko preveč vprašajev, malo, premalo pravih odgovorov.

Morda doživimo srečo, kot sem jo takrat sam, da se v nekem trenutku zavemo poslanstva svojega življenja in spoznamo, da nam je bil dar razumeti svoje misli in te misli zapisati položen v zibel z nekim namenom, ne zato, da bi sami uživali z njim, ampak da bi z njim bogatili tiste, ki stopajo z nami skozi življenje, in morebiti še za tiste, ki bodo prišli za nami in bodo brali, kar smo napisali.

Pomirjen sem tistega dne odhajal iz Kotelj.

Pomirjen vse do trenutka, ko se je ta mir kot milni mehurček razbil ob prvi čeri vsakodnevnih skrbi. In teh čeri je bilo veliko, preveč, da bi bila cesta življenja ravna. Vijugala je od vprašaja do vprašaja, a ker je bil odgovor vsaj na eno poglobljeno vprašanje znan, nisem hotel, pravzaprav nisem mogel odnehati, ampak sem se vedno znova in znova, kadar sem nekoliko zdrsnil nazaj, vračal na začetek, k spomeniku pod goro. Vračal sem se tja in se še vedno vračam, ne vsakokrat fizično, ampak v mislih, kot avtobus, ki se znova in znova vrača na isto postajo. V zavesti, da nekaj vendarle nosim v sebi, sem vztrajal; ne zato, ker bi bil tako trmast, ampak ker sem moral vztrajati. Pogosto sem se spraševal, ali so me k temu spodbudile njegove besede, ki sem jih prebiral. So bile te besede seme-na, zasejana vame? Sem morebiti tista zemlja, v kateri lahko vzklijejo?

Niso bile samo njegove besede semena, semen je bilo še veliko več, nekaj sem jih zagotovo našel tudi na podstrešju hiše svojega deda v Šentanelu nad Prevaljami, kamor sem tako rad zahajal. Tam je stala v kotu velika zaprašena skrinja, polna knjig. V njej sem odkrival čudežen svet, v katerega še danes vstopam z enakim spoštovanjem in radovednostjo kot pred šestdesetimi leti. Takih skrinj je na tisoče, a življenje je prekratko, da bi človek lahko vse raziskal in prebral.

Ko spoznaš, da znaš zapisati svoje misli, potem tudi veš, da si s tem zasvojen, in če usoda ne spremeni tvoje poti, potem to traja, in ne bom se zmotil, če tako zapišem, do konca življenja.

Ne vem, ne kdaj ne kje sem prvič slišal stavek: Življenje piše najboljše romane. Vem pa, da me od tedaj spremlja kot moja senca. Včasih sem se zasukal drugam, mislil sem, da sem tej senci ubežal, napisal tudi kaj drugega, a že v naslednjem koraku se mi je ta stavek znova pojavil v zavesti.

Človek je in bo vedno hrepenel po tem, da bi pustil za seboj neko sled, čeprav danes vem, da to ni najpomembnejše. Bistveno je tisto, kar kdo na poti skozi življenje zbere, da ponese s seboj v onostranstvo. Vsak zase pa najbolje ve, kaj je tisto, s čimer bo odpotoval tja, ko se ugasne lučka njegovega bivanja v tem izposojenem, podarjenem času.

Med nami pa so vendarle živeli in še živijo ljudje, ki si zaslužijo, da jih ohranimo v spominu tudi potem, ko jih je ali jih bo prekrila zemlja.

Res je, da so za to poskrbeli že sami s svojimi deli, z načinom življenja, a to je premalo, da bi njihov spomin ohranili živ in dostopen tudi tistim, ki so nanje že skoraj pozabili, ali pa niti niso vedeli zanje, že zato, ker so nekateri le malo, drugi pa ničesar povedali ali zapisali o sebi.

Ksaver Meško je v uvodu svoje šeste zbirke *Mladim srcem* zapisal: »Res najteže na svetu je pripovedovati o samem sebi.«

Tudi zato dvigam tančice skrivnosti z njihovih obrazov, raje bi zapisal src, a tako pogumen le nisem. Se pa trudim in se potapljam skozi njihova dela v njihove misli, saj isti pisatelj, ki je napisal zgornji stavek, v nadaljevanju pravi: »Zakaj duša pisateljeva je v njegovih delih.«

Prepričan sem, da lahko namesto pisatelja vstavim: gozdnega delavca, profesorja, fužinarja, jezikoslovca, bolniške sestre, slikarja, duhovnika, rudarja.

Kot je Oton Župančič v uvodni besedi Vorančevim *Solzicam* napisal: »Berem in gledam in strmim ...,« tako se dogaja tudi z menoj, kadar koli vzamem v roke dobro knjigo. Berem, gledam, strmim ... Potem pišem, da bi še kdo drug bral, gledal, strmel in spoznal, da je v besedah in med njimi skrito bogastvo, ki ni na otip, a je vredno več od tistega, kar lahko primemo v roko.

In skupaj s pesnikom se jaz in zagotovo tudi mnogi sprašujemo: »Od kod mi poje ta zvon? Iz turenških lin, izza oblakov, izpod jezera ...«

Ne samo izza oblakov, ne samo izpod jezera, temveč z vsake strani knjige, ki jo preberem, mi poje ta večni zvon in trka na srce ter mi odpira zakrite skrivnosti, nikoli zapisane, a morebiti izrečene besede njih, o katerih pišem.

»In ti, ki boš prebral njegove Solzice, boš vedel več o človeku, kakor si vedel, preden si poznal Voranca,« je bralca k branju *Solzic* povabil Župančič in enako povabim bralca tudi jaz, da spozna, da stopi na pot ljudi, ki so mi na tak ali drugačen način odprli srca. A ne zato, ker sem to napisal jaz, ampak ker si oni zaslužijo, da jih še pravočasno iztrgam iz pozabe in osvetlim sence, ki bi sicer počasi temnele in morda celo utionile v črmino preteklega časa ...

Matija Remše

Široka vrata v Sveto pismo

Mohorjeva je večkrat izdala svetopisemska besedila in pojasnila k njim. Morda najbolj znana je izdaja Lampe-Krek. Frančišek Lampe je napisal uvod in pojasnila h knjigam Stare zaveze (starega zakona, kakor so govorili tedaj), ki so v snopičih izhajale od 1984 do 1900, Janez Evangelist Krek pa k Zgodbam novega zakona. Tudi te so izhajale v snopičih od 1903 do 1912. Janko Moder v svoji bibliografiji na straneh 97 spodaj in 98 zgoraj navaja za obdobje, ki ga zajema, 11 tovrstnih knjižnih enot. Zanesljivo je, da je bilo v mohorski periodiki še veliko večje število prispevkov, ki se dotikajo Svetega pisma tako ali drugače. To bi bilo lahko predmet posebnega pregleda.

Prav Lampe-Krekova izdaja v obliki dveh neznansko velikih v modro platno in polusnje vezanih knjig, po katerih lista očetov oče in mi, ko mu sedim v naročju v letuški domačiji, razlaga vsebino velikih slik, je, kolikor vem, moje najzgodnejše srečanje s Svetim pismom. Pozneje jih je bilo čedalje več. Spomnim se, kako je mama prinesla domov prvo izmed štirih v črno platno vezanih knjig tako imenovane »mari-borske izdaje« (v letih 1959–1961), ki je bila splošno v rabi do izida ekumenske (1974), v enem samem prav tako črnem zvezku, le večjega formata. Takrat sem zaključeval študij na teologiji. Nazadnje je leta 1996 izšel slovenski standardni prevod, na katerega smo se pri urednikovanju opirali od tedaj naprej.

Od zadnjega razreda osnovne šole sem bil kot ministrant pri liturgiji v stalnem stiku s svetopisemskim branjem. Iz radovednosti pa sem še doma odpiral knjige kar na slepo. Tako so se mi odlomki, kak bolj drugi manj, že takrat usedali v dušo in srce. Če zdaj pogledam nazaj, so bili to predvsem tisti iz stare in nove zaveze, ki so se dali nekako dobesedno ali nekoliko preneseno, naj rečem s sodobno besedo, »aplicirati« na razmerja in odnose med ljudmi, kakor jih pač mlad človek razpozna v svoji neposredni okolici. Na primer o dninarjevem plačilu, ki naj ne ostane pri delodajalcu do jutra; ali zastavljenem plašču, ki naj se dolžniku zvečer vrne za čez noč, da se bo imel s čim pokriti; o Bogu prerokov, ki človeka razume in pozna bolje, kakor se pozna človek sam, in ki rdeči škrlat človekove grešnosti spreminja v snežno belino polne očiščenosti. O zaničevanem Samarijanu, ki se pokaže ljubeznivejšega od učenih poznavalcev postave; o prešuštni ženi, ob kateri v moči Jezusove moralne navzočnosti lastno grešnost začnejo najprej spoznavati najstarejši in opustijo svojo pravičniško krvoločno, v neizprosni zakonodaji utemeljeno nakano. Ali tisto, da je vera brez del mrtva in da lahko kdo, ki se sicer ne razglašja za vernega, iz svojih del pokaže svojo vero. Še množico bi jih lahko naštel.

Temu bi mogli reči neposredno branje. Mnoge situacije med ljudmi so pač arhetipske in analogne v vseh časih. Nedvomno je moč nekatere odlomke v Svetem pismu razumeti tudi povsem dobesedno in delujejo, kakor so delovali v svojem času. (Hudomušno pripomnim: še danes so pred časom ali nad

njim.) So pa tudi drugi deli Svetega pisma, in teh je celo več, s katerimi ni čisto tako. Tu navedem Raymonda E. Browna, avtorja v nadaljevanju omenjenega *Uvoda v Novo zavezo* (2008):

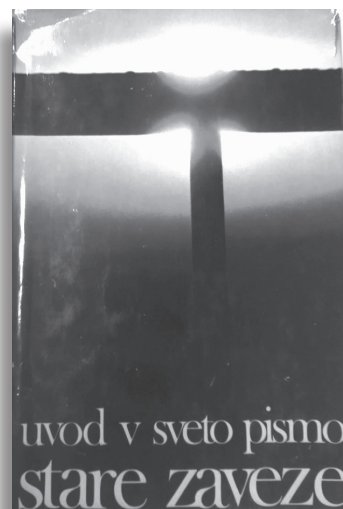
Pravkar smo razpravljali o tem, kaj so pisci Nove zaveze imeli v mislih, in tudi o razsežnosti pomena, ki so ga njihovi spisi *dobili*, ko so bili postavljeni v okvir celotnega kanona. Taki pretekli časi pa ne zajamejo celotnega vprašanja pomena. Ljudje so še naprej v Novi zavezi našli pomen za svoje življenje, ko so se znašli pred novimi vprašanji. Vpraševali so, kaj knjige Nove zaveze *pomenijo*, in ne, kaj *so pomenile*. Na to vprašanje bi mogli preprosto odgovoriti z domnevo, da novozavezni spisi govorijo naravnost današnjemu svetu. Pavlova pisma torej berimo, kot da Pavel govori o težavah poslušalcev v današnjih župnijah. To stališče je naivno. Pisci Nove zaveze so bili ljudje, ki so pisali v določenem času in kraju. Tudi če so gledali v prihodnost, so si jo zamišljali po svojih lastnih izkušnjah.

Vendar na to vprašanje lahko gledamo tudi na drug način, ki ni tako naiven. Ko je delo napisano, se prične njegov pogovor z bralci, tudi s prihodnjimi bralci. V današnjem kontekstnem pristopu k hermenevtiki (npr. v kritiki pripovedi in retorični kritiki, kot smo videli zgoraj) literarno delo ni enostavno napisano besedilo, tako, kot je bilo dokončano. Zaživi, ko bralec in besedilo delujeta drug na drugega. Besedilo ni predmet, ki ga razlagalec razčlenjuje in iz njega povzame nedvoumen in jasen pomen. Je sestav, zgradba, s katero se bralci spopadejo v iskanju pomena in je zato odprto za več kot en veljaven pomen. Ko je besedilo napisano, ga pisec ne obvladuje več in ga ne moremo dvakrat razlagati iz istih okoliščin. Čeprav je hermenevtičen način razlaganja nov, je skozi stoletja potekalo pomembno in stalno proučevanje besedila. Nova zaveza je spodbujala teološka, duhovna in umetniška razmišljanja. Čeprav so segala onstran tega, kar si je predstavljal pisec, niso samo prilagajanje duhu kasnejšega časa. Velika težava pri presojanju takih razmišljanj je spet v načelih ločevanja verodostojnega razvoja od popačenja. Vzemimo primer vpliva. Ko je Frančišek Asiški uvedel božične jaslice, je postal v zgodovini najvplivnejši razlagalec poglavij o otroštvu v Mateju in Luku. (Jaslice združujejo evangelije: Matejeve modre in Lukove pastirje; svetopisemsko in ne svetopisemsko: hlev, votlina; ter odmev Stare zaveze: velblodi, voli, ovce. Poudarjajo dramatičnost in povezanost s preprostim družinskim življenjem.) Lahko cenimo ta velikanski prispevek. Vendar se moremo tudi vprašati, ali niso jaslice z gojenjem jokave čustvenosti v *določenih okoliščinah* napačno predstavljale glavne teološke namene teh pripovedi.

Podobno velja za knjige Stare zaveze, toliko bolj, ker so po nastanku še oddaljenejša, okoliščine nastajanja in avtorstva bolj zapletene in manj razvidne in je temu primerno ob njih razvitega izročila še toliko več. Ogromno so k razumevanju in razlagi Svetega pisma prinesla prizadevanja reformacije, ki je spodbudila prevajanje, pa tudi Katoliška cerkev si je od Origena v drugem

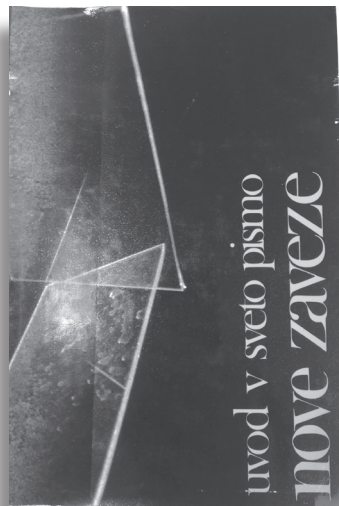
stoletju do danes to klicala in si kliče v spomin: »Treba je, da se razlagalec Svetega pisma nekako v duhu povrne v tista davna stoletja Vzhoda, da s pomočjo zgodovine, arheologije, etnologije in drugih ved razloči in spozna, katere literarne vrste, kakor pravijo, so pisatelji one starodavne dobe hoteli uporabljati in jih v resnici uporabljali. Stari vzhodni narodi namreč svojih misli niso vedno izražali z istimi oblikami in na isti način, kakor dandanes mi, marveč na način, ki je bil med ljudmi v njihovem času in na njihovem kraju v navadi. Kakšen je bil ta način, ekseget ne more kar vnaprej določiti, ampak samo po natančnem preučevanju starih vzhodnih slovstev.« (Tako pravi papež Pij XII. v okrožnici o proučevanju Svetega pisma že leta 1943.)

Moj letnik se je s Staro zavezo spoznaval na predavanjih profesorja dr. Jakoba Aleksiča, v Novo pa nas je uvajal profesor dr. France Rozman. Eden njih nih prodornih naslednikov oziroma sodelavcev v razjasnjevanju Biblije je postal profesor in pozneje večkratni doktor Jože Krašovec. Njegova zasluga je, da so pri Mohorjevi družbi v Celju v zbirki Teološki priročniki izšle v nekaj letih tri zajetne knjige kot odlično orodje za osebno delo s Svetim pismom. Knjiga(e) namreč ni(so) skupek nekih dokončnih spoznanj, saj beseda o Bogu in človeku nikoli ne more biti dokončna, kakor pravi Henri Cazelles, soavtor in izdajatelj francoskega izvirnika iz leta 1973, po katerem je nastal prevod prve izmed treh: **Uvod v Sveto pismo stare zaveze** (15 cm x 21,5 cm, vez., ilustr., 744 str., priloga, Teološki priročniki 6, 1979). Pripravilo ga je enajst francoskih strokovnjakov, v slovenščino pa so ga pod vodstvom dr. Krašovca prevedli Jože Faganel, Janko Jeromen, Vera Lamut, Franc Milavec, dr. Jože Smej, Marko Urbanija in Janez Zupet. Pri Mohorjevi jo je skozi nastajanje spremljal dr. Rafko Vodeb. Najprej postavlja zgodovinski okvir Svetega pisma (stari vzhod pred Kanaan, priseljevanje narodov v Kanaan, ustanovitev Izraelske države, izraelski kraljestvi in njuni sosedje, prevlada Asirije in Babilonije, Perziji, Grčiji in vzhod, rimsko gospodstvo), potem po zaporedju obravnava knjige Stare zaveze od Pentatevha ali Postave preko ranih prerokov in poznejših prerokskih knjig, Psalmov, Pregovorov, Jobove knjige, Visoke pesmi, Rutine knjige, Žalostink, Pridigarja, Esterine knjige, Daniela, Ezdre in Nehemije do obeh Kroniških knjig. V četrtem delu se dotika devterokanoničnih knjig: Baruh, Tobija, Juditina knjiga, Knjigi Makabejcev, Knjige modrosti in Sirahove knjige. Pri vseh obravnava zgodovinski kontekst nastanka, vprašanje avtorstva, literarno vrsto in teološko sporočilo in še vrsto vidikov, ki jih je razvilo izročilo preučevanja in razlaganj. Bibliografija, opombe, imensko in stvarno kazalo, ob koncu pa še seznam novejših avtorjev so tako rekoč orodje znotraj orodja. V prilogi najdemo še devet zemljevidov starega sveta: Bližnji vzhod ob el-amarnskem času (14. stoletje pr. Kr.); Iz Egipta v Kanaan; Izrael v času sodnikov; Izraelska država od Egipčanskega hudournika do Velike reke; Asirska osvajanja; Orient tik pred Kirovimi osvajanja; Od perzijskega do Aleksandrovega imperija; Helenistična kraljestva okoli 270 pr. Kristusom in Kraljestvo Aleksandra Janeja (103–76). Popolnoma drži beseda dr. Krašovca v

Uvod v Sveto pismo stare zaveze, Mohorjeva družba, 1979

uvodu: »V tem delu bo kulturni in prosvetni delavec, katehet in študent teologije, izobražen laik in samostanski iskalec duhovne harmonije našel vse temeljne informacije o zgodovinskih okoliščinah, v katerih je Sveto pismo stare zaveze nastajalo, o literarnih in govornih posebnostih ter končno o vsebini in smislu starozaveznih knjig. Ob njem bo začutil utrip tisočletnega duhovnega izročila, ki se pomlaja z bujno rastjo sodobnih humanističnih idealov in ved.«

Uvod v Sveto pismo nove zaveze, Mohorjeva družba, 1982

Po izidu *Uvoda v Sveto pismo stare zaveze* je bilo naravno nadaljevanje, da Slovenci dobimo še *Uvod v Sveto pismo nove zaveze* (15 cm x 21,5 cm, vez., ilustr., 940 str., Teološki priročniki 7, 1982). Ta je sestavljen po istih načelih kakor uvod v staro zavezo. Bralca hoče uvesti v neznani svet zgodovinskih, socialnih, verskih in jezikovnih posebnosti, ki bi mu brez poznavanja bolj ali manj ovirale globinsko in celotno spoznavanje zapisanih izročil. »Presenečenje te knjige je njen prvi del, ki nam prvič v slovenski zgodovini daje sorazmerno izčrpne podatke o celotnem političnem, socialnem, kulturnem in duhovnem ozračju prostora in časa, v katerem je nova zaveza nastajala. Gre za grško-rimski, za splošno orientalski in posebej za judovski svet z izredno bogato apokrifno, qumransko in posvetopisemsko literaturo. V nobeni drugi knjigi ne dobimo toliko podatkov o judovstvu Kristusovega in poznejšega časa. /.../ Le na široki zasnovi primerjalnega raziskovanja je mogoče kritično presojati, v čem sta si judovstvo in zgodnje krščanstvo vzajemna in v čem gresta vsak svojo pot.« Tako sta zapisala profesorja Krašovec in Rozman v svojem uvodu.

Biblični leksikon, Mohorjeva družba, 1984

Tudi ta knjiga je delo francoskih strokovnjakov (petnajsterice), poslovenili pa so jo dr. Jože Smej, Marko Urbanija in Janez Zupet pod vodstvom dr. Jožeta Krašovca in dr. Franceta Rozmana. Razpored poglavij narekuje zgradba Nove zaveze. Ob koncu, pred opombami in kazali, je še poglavje o apokrifih nove zaveze: »Gre za evangelije, dela, pisma in apokalipse, ki so jih pripisovali apostolom, a jih Cerkev ni sprejela v seznam svetopisemskih knjig. Nočemo pa se lotiti izčrpnega študija vsega tega slovstva. Naš namen je, da ga opišemo toliko, kolikor nam lahko razjasni razlago nove zaveze.«

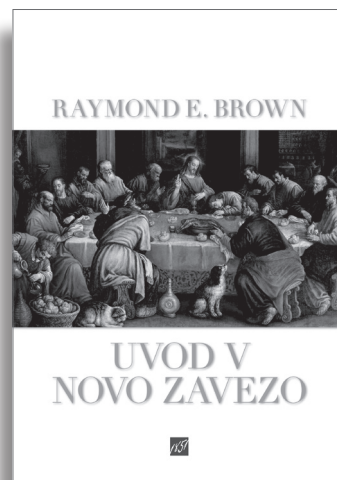
Oba *Uvoda* dopolnjuje tretja knjiga, ki pa za razliko od prvih dveh prihaja iz nemškega jezikovnega okolja – *Biblični leksikon* (15 cm x 21,5 cm, vez., ilustr., 816 str., Teološki priročniki 8, 1984). Na notranji naslovnici so navedeni kot avtorji Anton Grabner Heider in Jože Krašovec s sodelavci. Izšel je ob štiristoletnici Dalmatinove biblije. Leksikon v grobem obsega dva dela. Prvi predstavlja seznam svetopisemskih imen, vzetih, po novih prevajalskih načelih, iz izvirnih jezikov. Pripravil ga je dr. Jože Krašovec, ki je napisal tudi uvod v celotno knjigo pa še posebej uvod v seznam

imen. Obširno razloži potrebo po novem seznamu in zahtevnost njegovega nastajanja, upoštevanje tujih izkušenj, pa načela, ki so bila določena s strani slovenskih strokovnjakov tudi za potrebe nastajanja standardnega slovenskega prevoda Svetega pisma.

V drugem delu, ki je plod sodelovanja katoliških in evangeličanskih nemških teologov, pa najdemo najprej Ključ k svetemu pismu (kratko opredeljene teme in vsebine posameznih knjig stare in nove zaveze), abecedno naštete pojme iz zgodovine oblik in zgodovine verstev, pa hermenevtične (razlaga, tolmačenje) pojme in nazadnje sam leksikon z okrog 2250 gesli, zajetimi po naslednjih področjih: biblične realije, biblično-teološki pojmi, govorne in literarne oblike, vpliv sosednjih kultur in religij, hermenevtika. Za razliko od nemškega izvirnika, je naš *Leksikon* tudi ilustriran, delno iz zasebne zbirke fotografij, deloma pa iz različnih strokovnih publikacij.

Človek nobenega sporočila, ki ga dajejo zgodovinsko jezikovne kategorije, ne sprejema neposredno, temveč po mediju jezika. Ta pa je na različne načine določen. Bralca samega prav tako določajo različni dejavniki, npr. vzgoja, izobrazba, psihološke silnice itd. Razlagalec mora torej nujno upoštevati ne le resnico oz. sporočilo samo po sebi, temveč tudi medije njene komunikacije. Prav tako mora upoštevati tistega, ki mu je sporočilo namenjeno. Potem vsako razlaganje samodejno postane nezadržen življenjski proces, ki se mu nobena sila ideologij ne more ustavljati. Postane to, kar Sveto pismo hoče biti: neizčrpn življenjski dialog iz polnosti Duha. (Jože Krašovec v spremni besedi)

Iz anglosaškega sveta pa dobrih dvajset let po kratko že opisanih knjigah prihaja še četrta: **Uvod v Novo zavezo** (16,5 cm x 24 cm, broš., 851 str., 2008) ameriškega profesorja dr. Raymonda E. Browna. Avtor je bil odličen profesor bibličnih študijev na Union Theological Seminary v New Yorku. Prejel je množico častnih doktoratov katoliških in protestantskih univerz z vsega sveta, bil je izvoljeni dopisni član Britanske akademije in član Ameriške akademije znanosti in umetnosti. Dva papeža sta ga imenovala kot edinega Američana v Papeško biblično komisijo. Brown se z bralcem suvereno sprehodi skozi celotno Novo zavezo. Fascinirajo povzetki knjig, zgodovinski pregled antičnega sveta, razprave o teoloških vprašanjih, obilo dodatnega gradiva, bibliografij in dodatkov. Knjigo so prevedli Marko Urbanija, Igor Brbre in Bogomir Trošt, strokovno pa jo je pregledal dr. Maksimilijan Matjaž. Napisana je, kakor pravi avtor na začetku, za bralce, ki jih je začela zanimati Nova zaveza, in bralce, ki hodijo na začetne tečaje Nove zaveze na različnih ravneh. Kot del knjižnice priročnikov mora tistim, ki jih zanima Nova zaveza, dati najprej splošne informacije v pomoč, pozneje pa odgovore na podrobnejša vprašanja. Iz nje sem že prej navajal. Zato zaključim z znanim: Vzemi v roke in beri!

Raymond E. Brown,
Uvod v Novo zavezo,
Celjska Mohorjeva družba, 2008

Vanda Šega
**Stik z naravo
je poezija sama**

Pogovarjal se je Aleš Čeh

Vanda Šega se je rodila leta 1959. Mladost je preživela v Grahovem pri Cerknici, kar je odločilno zaznamovalo njeno ustvarjalno pot. Od leta 1994 je zaposlena na RTV Slovenija. Izdala je številne pesniške zbirke, zbirko kratkih zgodb in romane. Čeprav bi se v pogovor raje zatopila med knjižnimi policami kakšne knjigarne ali ob Cerkniškem jezeru, sva se nazadnje srečala preko kamere in mikrofona – v upanju, da kmalu spregovoriva tudi v živo.

Vanda, kjer koli naletimo na vaš življenjepis, vedno najprej preberemo isto informacijo: odraščala je in mladost preživela v majhnem gručastem naselju Grahovo pri Cerknici. Čeprav je informacija o izvoru v življenjepis seveda samoumevna, se vendarle zdi, da je pri vašem ustvarjanju bistvenega pomena.

Grahovo pri Cerknici v moji mladosti in tudi danes predstavlja neko konstanto. Čeprav se je življenje v kraju seveda spremenilo in so se celo gozdovi ponekod morali umakniti človeku, vaški utrip ostaja podoben.

Zdaj, ko je za mano že štirideset let življenja drugod, lahko povem, da sem neskončno hvaležna za tisti čas in priložnost, da sem odraščala v Grahovem. Hvaležna sem za način življenja, za skromnost takratnega življenja.

Izhajam s kmetije, kjer sta starša skrbno in predano pridelala skoraj vse življenjske potrebščine, bili smo skoraj povsem samooskrbni ...

In prav samooskrba se v dneh, ko se pogovarjava, izpostavlja kot velika vrlina.

O samooskrbi danes govorimo kot o sanjah. Čeprav skoraj vso zelenjavo pridelam doma, moram pogosto v trgovino. Če se spominjam svojega otroštva, ko smo imeli doma mleko, maslo, skuto ... Vse te sestavine je znala mama združiti v čudovite jedi.

Takrat sem si mislila, da so jedi preproste, da so sestavine preproste. Zdaj vem, kako so dragocene. Druga stvar so odnosi, ki so danes nekaj povsem drugega.

Ko se spominjam, sem presenečena, kako iskreni odnosi so bili med nami, koliko smo si povedali. Občutek imam, da stik in bližino na nek način izgubljam.

Pred nekaj dnevi sem prebral, da nas bo karantena prisilila v to, da se bomo spet naučili pogovarjati se. Potisnila nas bo v elementarne odnose, kjer smo soočeni z najiskrenejšimi oblikami samih sebe, in posledično bomo garali za to, da bodo naši odnosi vzdržni.

Morda se bodo moje besede v teh časih zdele čudne, neprimerne. Nekoč sem prebrala, da vsakogar nekaj ustavi. Človek vedno znova pride do spoznanja, da je to bolezen. Slednja ne prizanese nikomur, niti najbolj bogatim.

Narava nas je letos ustavila, nam dala opomin, da sama živi neodvisno od nas. Človek se bo moral naučiti hvaležnosti za to, kar jemlje.

Pomislite, zemlja je tisočletja hranila nafto, premog in zemeljski plin – človek jih je porabil v nekaj sto letih. Narave ne varuje nihče, izkoriščamo in onesnažujemo jo, potem pa naj bi varovala človeka. Ubrnila se bo sama in nas kaznovala.

Zdaj, ko so letala ostala na zemlji in avtomobili parkirani v garažah, ko iz številnih tovarn ne prihaja več črn dim, imamo blag občutek, da zemlja spet lahko zadihaja ... Vanda, tudi v vaši poeziji ima narava pomembno vlogo. Kako dojemate razmerje med naravo in človekom? Simon Jenko je na primer v *Obrazih* pisal, kako je narava ob trpljenju človeka brezbrizna: »V joku svojo zgubo / Človek Bogu toži; / Slavec, drobni slavec / Pa vsele kroži«. Kljub temu pa imamo občutek, da nas poezija naravi na nek način približa.

Stik z naravo je poezija sama. Če prisluhneš človeku, pticam, če opaziš, kaj plava v potoku, če vidiš, kako naše prekrasno presihajočo jezero živi, ko opazuješ te svari poglobljeno, se nenadoma zaveš, da je bistveno, kako človek naravo doživlja sam v sebi. Človek mora naravo doživljati.

Ustvarjeni smo bili, da hodimo počasi, da se pogovarjamo. Neskončne hitrosti gibanja, pogovarjanja, vsi pritiski in stresi nas oddaljujejo od narave. Prepričujejo nas, da si moramo stik z naravo šele zgraditi. Toda mi smo del narave. Spominim se svojega očeta in njegove generacije, kako ganljivo so doživljali naravo. Spominjam se, kako je objel drevo in rekel, da je to za takrat, ko bodo fantje odrasli. Zdravo naravo so razumeli kot kapital, kot naložbo v prihodnost.

Ko sem prebiral vašo poezijo, me je večkrat asociirala na misel Andreja Tarkovskega, ki je nekoč dejal, da je človek kot moralno bitje obdarjen s spomini, ki mu budijo občutke lastne nezadostnosti. Spomin nas dela ranljive in občutljive. Tudi vaša poezija po verzih razodeva občutljivost in ranljivost. Ali

spomin razumete kot gonilno silo ustvarjalnosti?

Zanimiva povezava. Glede spominov pa je tako, da sem od njih v dvajsetih, tridesetih letih ograjevala, se jim odmikala. Starša sem prezgodaj izgubila, ne da bi dobila odgovor na nekatere temeljna vprašanja, ki bi jim jih želela zastaviti. Ta prikrajšanost in nedorečenost me je kasneje pripeljala do tega, da sem odgovore na neizrečena vprašanja skušala poiskati sama. Nastala je knjiga *Olupki srca*, ki sem jo posvetila staršem in njuni izkušnji druge svetovne vojne.

Spomini lahko imajo veliko moč – očetove besede sem še leta po njegovi smrti slišala, zato sem jih želela zapisati. Njegove ranljivosti nisem samo podedovala, pač pa sem jo ponotranjila. In te ranljivosti me ni sram, saj menim, da brez ranljivosti in čustvene inteligence življenje kar zdrvi mimo tebe.

Pred ranljivostjo in občutljivostjo pravzaprav ne smemo bežati, saj nas dela ...

... človeške!

Tako je! Lastna ranljivost nam budi tudi občutke empatije. Ko smo prizadeti, lažje razumemo, da nekdo trpi na podoben način. Kot da bi nas ranljivost delala boljše.

Dela nas drugačne, zagotovo. Nekatere zadeve znam in zmorem ubesediti šele danes. Zanimivo pa morda je, da ostajajo spomini in občutki, ki jih kljub vsemu ni moč prevesti v besede. Morda bi kdo pomislil, da je vse, kar napišem, avtobiografsko, saj se večinoma odločam za pisanje v prvi osebi – pa v resnici ni tako. V drugi zbirki, *Dotiki*, sem se denimo ukvarjala z nemiri na Kosovem, ki so me neskončno prizadeli. Takrat me

je prvič oblila slutnja, da mir ni samoumeven, več en.

Moja ranljivost se je odpirala stvarjem, ki sem jih slišala ali prebrala drugje.

In tudi vaše delo je odpiranje stvarjem, ki jih slišate. Preden se pogovoriva o vašem sedanjem delu, pa nagovoriva tistega iz preteklosti. Tudi vi ste bili urednica, urejali ste Brestov obzornik, glasilo delavcev podjetja Brest. V zadnjih dneh sem prebral nekaj števil, ki sem jih trudoma izbrskal, in bil malodane šokiran nad kakovostjo napisanega. Razmišljajoči, argumentirani članki, prispevki o kulturi, književnosti, filmu. Na vrhuncu moči v nakladi 4000 izvodov. Dandanes se mi zdi nekaj takega nepredstavlivo.

S tem vprašanjem ste zadeli v delček moje kariere, ki mi je zelo ljub in drag. Resnično je šlo za zanimiv projekt, ki so ga sooblikovali dobri avtorji in uredniki. Tudi strokovnjaki z drugih področij so skušali prispevke oblikovati tehtno in argumentirano, hkrati pa poljudno. Pisali smo o družinah, saj so včasih cele generacije delale v našem podjetju. Umanjkale niso niti spoštljive primerjave z drugimi slovenskimi lesarskimi podjetji, saj smo se čutili povezane. Vsi članki so bili napisani na roko, jaz pa sem večere preživela ob lektoriranju z rdečim svinčnikom. Ureje ne prispevke sem posredovala edini sodelavki, ki je imela računalnik in je lahko članke pretipkala. Ko je zadnji delavni dan v mesecu časopis izšel, je vsakemu delavcu pripadal izvod, ki ga je lahko pred odhodom iz službe vzel pri vratarju. Najlepši spomin je dejstvo, da so časopis vzeli vsi

delavci, nekateri so ga prebirali že med hojo domov. Časopis je bil njihov, v njem so se prepoznali, zato so ga cenili in brali. To je bila pripadnost, povezanost s kolektivom. Te pripadnosti, da je Brest, tovarniški časopis, resnično naš, nisem več zasledila. Čeprav delam v podjetju, kjer veliko dajo na ponos in pripadnost, take pripadnosti več ne srečam.

Zares presunljivo. Brestov obzornik se zdi resnično neponovljiv projekt. Pa ker sva ravno pri delu, šestindvajset let ste že zaposleni na RTV Slovenija, trenutno ste pooblaščenka za preprečevanje mobinga, kar pomeni, da delate z ljudmi, z njihovimi intimnimi stiskami in problemi. Z ljudmi pravzaprav delate že vse življenje. Ali pri tem vključujete čustva, ki jih izkazuje skozi literarno ustvarjanje, ali se morate kdaj distancirati – celo zavoljo lastnega zdravja?

Delo z ljudmi v različnih starostnih obdobjih, različnih življenjskih in socialnih situacijah je moja naloga že odkar sem začela svojo kariero z delom v šoli. Nikoli se nisem trudila, da bi naredila mejo med lastnimi čustvi in delom z ljudmi. Prav zato sem pred leti stopila čez rob in pristala v bolnišnici zaradi izgorelosti. Takrat sem si dopovedovala, dan za dnem, da bom od jutri drugačna. Kmalu pa sem si morala priznati, da jaz ostajam jaz. Ljudi poslušam z vso občutljivostjo, ki jo premorem. Izkušnje so mi dale uvid, da razumem, kdaj gre zares, saj se zavedam, da večina, ki potrka na moja vrata, potrebuje pogum, da o svojih stiskah sploh spregovori.

Vprašanje mobinga vedno vključuje dve strani, zato pomoč na

nek način potrebujeta obe – tudi tisti, ki mobing izvaja. Tudi v ozadju agresorja je velikokrat tragična zgodba.

V zadnjem stavku je veliko resnice, pogosto bi mu lahko pritrdila. V postopkih se večkrat pokaže, da je tudi domnevni povzročitelj potreben pomoči, da se ne zna pravilno odzvati na situacijo, tudi zaradi težkih osebnih izkušenj, ki jih morda globoko v sebi prenaša in tudi v odraslem obdobju ne zna z njimi ustrezno ravnati. Občasno se mi je zgodilo, da sem koga, ki

je izvajal mobing, poklicala na pogovor, pa me je rotil, naj mu pomagam, naj mu povem, kaj naj naredi, kaj spremeni. Na plan pridejo zgodbe iz našega ranega otroštva, ki tako ali drugače najdejo pot, da privrejo na dan.

Takrat je pomembno, da te zgodbe povemo, damo iz sebe. Vedno so me zanimali ljudje z roba, z dna, ki sta jih čas in okolje pozabila. Tudi storilec neprimerne ravnanja je bil nekoč dojenček, otrok, ki je nekemu pripadal, nekoga imel rad. Skleniva z mislijo: nikogar ne smemo obsojati.

Za trenutek pa vendarle še pogledva na drugo stran: v samoto. Številni naslovi vaših pesmi in pesniških zbirk – *Samotnice*, *Poslušam tišino* – namigujejo na terapevtsko moč samote.

Samota (ne osamljenost) je v današnjem času lahko dobrina. Mir in tišina sta način, da se človek poveže z naravo, s kozmosom, z najglobljim v samem sebi.

Sami se lahko odločimo in odložimo mobilni telefon. Iskanje smisla ni zgolj osebno, ampak je tudi iskanje vrednosti in lepote v vsem. Zakaj se po vzor vračamo k modrostim iz antike, k pisani besedi preteklih tisočletij? Zato, da bi se uzrli v že znanem, da bi se česa naučili iz že preizkušenega.

Zato tako radi beremo Shakespeara. Ker se v njegovih likih in ustvarjenih karakterjih vedno znova uzremo, prepoznamo ...

To – in zraven tega nam prinaša še zavedanje te zakonitosti življenja od rojstva do smrti, kar ni prizaneseno nikomur, in življenja, ki v skoraj vsem ostaja uganka.

Nekaj besed nameniva še pisanju. Omenili ste, da izhajate iz kmečke družine, da se lahko za marsikaj lepega zahvalite staršem – kaj pa beseda? So vam tudi ljubezen do besede in branja, če se lahko tako izrazimo, predali starši?

Mama je sicer lepo pisala in imela občutek za jezik, vendar je bilo zaradi preobilice dela na kmetiji preprosto premalo časa. Prva zavedna ljubezen do besede je prišla od babice, s katero smo živeli na kmetiji. Pripovedovala je zgodbe iz svojega življenja, ki sem jih dojemala kot pravlјice, pa čeprav je šlo za vsakodnevno dogajanje. Pripovedovala mi je o vojni, o pomanjkanju, o spoštovanju ljudi, živali, hrane. Pripovedovala mi je tudi o lepih stvareh in dobrih ljudeh. Spominjam se jesenskih in zimskih večerov, ko smo ob krušni peči in radiu poslušali pravlјico za lahko noč. Še

vedno zelo rada berem, danes predvsem na avtobusu na poti v Ljubljano, kamor se vozim v službo.

Zavedam se, da vsaka knjiga v človekovo dušo odpre nove uvide o svetu, o življenju in samem sebi.

Kdaj pa ste se iz bralke in poslušalke prelevili v pesnico in pisateljico?

Ko sem morala pri štirinajstih letih s potovalko v internat v Ljubljano. To je bila za deklico podeželja velika sprememba, saj sem bila ločena od družine. V sobi internata nas je bilo osem, sama pa sem se vseeno počutila osamljeno – in to samoto sem pred svetom skrila v zvezek, pisala pesmi ter risala.

Kje so dandanes te pesmi? So ohranjene?

Žal ne. Pesmi sem zavrgla, saj se mi je zdelo, da je mladost mimo, da sem odrasla, poročena mama.

Predstavljajte si me: stala sem pri odprtih vratih za centralno peč, trgala liste iz svojega prvega pesniškega zvezka in jih metala v ogenj.

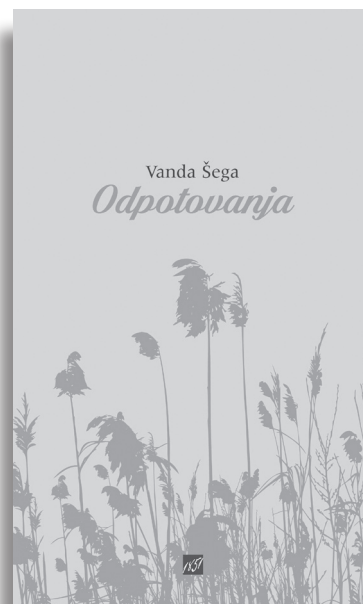
Potem pa je prišlo težko obdobje, ko sem izgubila očeta, za rakom pa mi je umirala tudi mama. Ker nisem našla sogovornika, ker sem bila razpeta med obveznostmi v službi in družini, ko sta se me lotevala strah in negotovost, sem se ponovno – drugič v življenju – zatekla v pisanje. Čutila sem, da moram, čeprav molče, izkričati bolečino, krivico, vse nedoumljivo. Nisem pomislila na objavo. Prej sva se pogovarjala o uredniškem delu pri reviji *Brestov obzornik*. Pod fotografije sem rada napisala kakšno misel, citat ali celo verz. To so opazili tudi v tiskarni. V

letu, ki je sledilo, se je prepletlo toliko dobrih naključij, da so zapisane misli postale knjiga. Natisnjena je bila prav v tisti tiskarni in ponosni so bili, da so lahko ob časopisih in letakih tedaj natisnili tudi poezijo.

Zdaj, dvaintrideset let po prvi knjigi, pa pripravljate nov roman, ki ste ga naslovili *Polovica dvojine*. Kaj bi nam o romanu na tej točki lahko izdali?

Romana sem se lotila pred petimi leti. K pisanju me je izzval dogodek, o katerem se je v medijih veliko govorilo. Kot človeku, ženski in materi, se mi je postavljalo vprašanje, kako odrasli ravnamo z otroki. Kako nihče ne prisluhne njihovim besedi, čustvom, kako so na prvem mestu predpisi in želje odraslih. Vse to me je preganjalo, vendar sem skušala slediti vrednotam, veri v dobro, in pisanje zaokrožiti z globokim prepričanjem, da je na prvem mestu v našem življenju, vredna truda in potrpljenja, vedno ljubezen.

Vanda, s pogovorom sva se prebila čez spomine, poezijo, samoto, naravo, čez *Polovico dvojine*, prav vedno pa sva trčila v tisto, kar nas vse povezuje: človeškost. Ker se pogovarjava v napetih časih, je morda pomembno, da človeškost nagovoriva v perspektivi trenutnega dogajanja, da nam bodo

besede ostale za spomin in opomin. Zahvaljujem se vam za pogovor in želim ustvarjalnosti, zdravja ter miru. Poslavljam se torej z zadnjim vprašanjem: kako danes ohraniti človeškost?

Pomembno je, da se postavimo v kožo drugega. Če je strah mene, pomeni, da je strah tudi druge. Če sem sama potrebna lepe, tople besede, je lepe besede potreben tudi nekdo drug. Ne smemo samo jemati, tudi dajati moramo.

Včasih je lepa beseda, občutek zaupanja in varnosti, zavedanje, da bo nekdo poskrbel zate, da si človeku človek, pa čeprav si samo pomahamo

skozi okno. Narediva krog in se vrniva k zemlji, kjer sva s pogovorom začela: spet smo bliže naravi, prvobitnemu. Bliže smo svojemu izvoru. Še bolj bomo spoštovali mir in zavetje, ki nam ju narava daje. Upam, da bomo ob tem tudi odložili telefone in se preprosto pogovarjali, si povedali, kdo smo, kaj mislimo in občutimo. Mislim, da je to čas, ko veliko damo drug drugemu in močnejši stopamo v čas, ki ne bo enostaven in preprost, vendar bomo s tem očiščenjem, ki bo prišlo, pripravljeni stopiti korak čez sebe in se zavedati, da smo vsi ranljivi, občutljivi, minljivi in potniki iste ladje, ki se ji reče Zemlja.

Foto: Stane Sršen

Marko Čuk

Franc Bole

(1932–2020)

Franc Bole je oznanjal s pisano in tiskano besedo, z govorjeno in živo besedo, z dejavno in uresničeno besedo. Vse svoje moči in svoje znanje je posvetil širjenju modrosti in razumnosti med ljudmi. Videl je cilje in poti, ki jih mnogi drugi niso niti opazili, neustrašno je oral ledino na številnih področjih. Noč in dan se je trudil, da bi Evangelij dosegel tudi obrobne in oddaljene, izgubljene in iskalce. Koliko različnih preizkušenj, pasti in groženj je na svoji dolgi poti uspešno prebrodil. Vse življenje si je prizadeval, da dovrši službo, ki jo je prejel od Gospoda Jezusa in izpriča blagovest o Božji milosti.

Franc Bole;
foto: arhiv Ognjišča

Franc Bole se je rodil 9. avgusta 1932 v Koritnicah pri Knežaku očetu Ivanu, ki je bil logar v gozdovih na Snežniku, in materi Jožefi Smrdel. Franc se je rad spominjal otroštva, ki ga je preživel skupaj z bratom in dvema sestrama, zlasti pa staršev, za katere je vedno povedal, kako jim je hvaležen, da so mu dali dobro krščansko vzgojo, podprto z osebnim zgledom. Kasneje je večkrat povedal, da res ni imel posebnega veselja za kmetovanje in je bil zelo vesel, ko mu je dvanajstletnemu uspelo pregovoriti starše, da je lahko odšel za bratom Ivanom v malo semenišče na Reko. Leta 1947 je škof Anton Vovk, ki je po vojni nekaj časa upravljal del slovenskega ozemlja pod reško škofijo, določil, naj bi šli slovenski fantje z Reke v novoustanovljeno semenišče v Pazinu. Tako je Franc iz italijanske šole prišel v hrvaško. Vedno pa je ohranjal stik z maternim jezikom, predvsem tako, da je veliko bral. Prav v tej »pazinski dobi« so bile knjige njegova velika strast. V dijaških letih se je Franc navduševal tudi nad elektrotehniko in izdelal je tudi prvi radijski sprejemnik. Na Reki je kupil sestavne dele, v Pazinu so mu potem pri tem izumu pomagali sošolci. Imel je veselje za tehnične stvari, kar mu je pozneje prišlo zelo prav. 18. junija 1952 je Franc Bole v Pazinu opravil maturo in kmalu odšel k vojakom. Jeseni naslednje leto se je vpisal na teološko fakulteto v Ljubljani in končno dočakal šolanje (predavanja) v maternem, slovenskem jeziku. Študij je vzel resno, posebej ga je pritegnila filozofija, še naprej pa ga je silno zanimala socialna dejavnost Cerkve, duhovniki delavci – vse to je utrjevalo pot kasnejšemu duhovniškemu delovanju. V bogoslovskih letih je Franc veliko bral, zbiral je razno gradivo, knjige, ki mu bodo kasneje prav prišle. Pogosto je hodil v literarno knjižnico v bogoslovju, dve leti je bil tudi knjižničar bogoslovne duhovne knjižnice.

Duhovnik in vzgojitelj mladih

»Obzorja in načrti očeta Franca so presegli župnijske meje, zlasti pa osebne poglede, ki so bolj ali manj subjektivni, če niso vključeni v širša dogajanja in

spoznanja. Ne le učbenikov, tudi vzorcev za delo z mladimi, otroki in odraščajočimi je tedaj primanjkovalo. S pionirji katehetske prenove pri nas /.../ si je prizadeval, da bi našli nov način, kako resnice vere približati mlademu in novodobnemu človeku.» (Rafko Valenčič)

Ustanovitelj revije *Ognjišče* in njen urednik

Verniki župnij Koper in Postojna so za veliko noč, 18. aprila 1965, dobili poseben »pirh«: župnijsko glasilo z naslovom *Farno ognjišče*, ki je hotelo biti več kot zgolj oznanila. Novorojeno *Farno ognjišče* je bilo po obliki dokaj skromno – ciklostilno razmnoženo, opremljeno z okornimi risbami – vsebinsko pa je imelo že precej takega, kar se je ohranilo vse do danes.

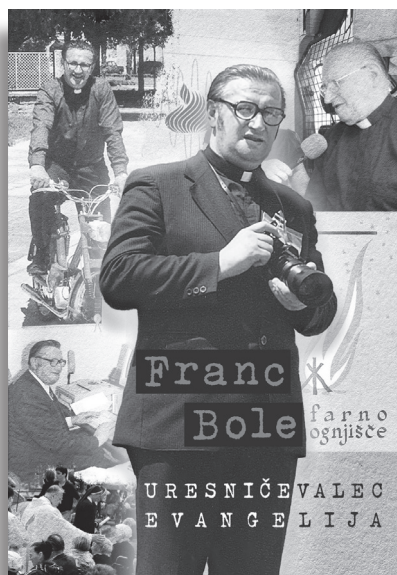
Začetnik založbe *Ognjišče*

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bilo na Slovenskem zelo malo verske literature, zato je urednik Franc Bole s sodelavci že v drugem letu izhajanja *Ognjišča* zasnoval dve knjižni zbirki: Mala in Žepna knjižnica Ognjišča, ki naj bi bralcem postregli s knjigami z versko in vzgojno vsebino. Prva je v »mali knjižnici konec leta 1966 izšla knjižica *Doktor Albert Schweitzer*, življenjska zgodba nemškega zdravnika, popotnika ..., ki se je odpovedal uspešni karieri ter se je skoraj dve tretjini svojega devetdeset let dolgega življenja daroval zapuščenim in bolnim ljudem v Afriki.

Naslednje leto je izšla prva »prava« knjiga, obsežnejše delo *Papež Janez Dobri* (Žepna knjižnica Ognjišča), ki je predstavila sv. Janeza XXIII. Da je bila želja po branju v tistem času zelo velika, dokazujejo številke, saj je bila knjiga prodana v nakladi 40.000 izvodov. V letu 1967 so izšle tri knjige – poleg omenjene še *Moč ljubezni* o Maksimiljanu Kolbeju in knjižica *Če Gospod kliče*. S tem so bili položeni temelji za založniško dejavnost.

Ustanovitelj *Radia Ognjišče*

Že konec osemdesetih, ko je revija *Ognjišče* doživljala strmo rast naročnikov in dosegla tudi najvišjo naklado (105.000 izvodov leta 1989) in rekorde branosti, je Franc Bole z velikim navdušenjem govoril o katoliškem radiu. Ko so leta 1989 začeli graditi nove prostore za uredništvo, je celo predvidel dva prostora za radio, a kasneje se je zgodba razpletla zelo drugače. 6. junija 1994 je bila blagoslovitev studia v Kopru, kar predstavlja začetek prvega cerkvenega radia pri nas.

Franc Bole – uresničevalec evangelija, Ognjišče, 2020

Matej Podstenšek

Štefan Alojzij Ferenčak

(1940–2020)

Sredi septembra 2008 sem se na dr. Ferenčaka, čigar bogata zbirka cerkvenih pesmaric in notnega gradiva se je pred tem že večkrat izkazala za dragocen vir podatkov, obrnil s prošnjo za pomoč pri iskanju ene od starejših slovenskih pesmaric. Še isti dan pozno zvečer mi je odgovoril takole: »Spoštovani! Danes sem imel izpit, jutri dopoldne je vpisovanje na Škofijski orglarski šoli, popoldne imam v Črenšovcih mašo s pridigo/predavanjem (teden duhovnosti in kulture), v nedeljo bom pri Kapeli (tretje žegnanje), zvečer bi bil rad v Cerkljah, v ponedeljek imam izpite v Ljubljani, v torek v Mariboru ... Šele potem bom malo bolj prost.« Odgovor me ni posebej presenetil. Vedel sem, da je bil takrat, ko je počasi že zaključeval svoje delo na ljubljanski Teološki fakulteti in na Škofijski orglarski šoli v Mariboru, še vedno poln delovne vneme in idej za nove raziskave, članke, knjige ... Tuje pa mu ni bilo niti drugačno delo, pri katerem je moral neredko pošteno zavihati rokave. Kot župnijski upravitelj na Kodeljevem v Ljubljani, župnik na Uncu in nenazadnje kot ustanovitelj in rektor Slovenskega pastoralnega centra na Dunaju je bil, ko je šlo za pridobitev in ureditev novih prostorov, pogosto postavljen pred na videz nerešljive probleme. Čeprav se gradbenih podvigov nikoli ni ustrašil, pa so mu bili vendarle precej bolj pri srcu drugačni izzivi – predvsem študijski in glasbeni. Le-ti so poleg duhovniškega poklica v največji meri zaznamovali njegovo življenjsko pot.

Štefana Alojzija Ferenčaka – srednje ime je menda prevzel iz spoštovanja do Alojzija Kozarja, župnika v domačih Odrancih v Prekmurju – sem spoznal jeseni leta 1993, ko sem se kot gimnazijec v Mariboru odločil za učenje orgel na Škofijski orglarski šoli. Nisva se prav pogosto videvala, saj je dr. Ferenčak poleg tega, da je kot ravnatelj skrbel za učiteljski kader in potek dela, poučeval glasbenoteoretične predmete, sam pa sem v stavbi na Slomškovem trgu 3 obiskoval le pouk orgel. Vseeno mu ni ušlo moje navdušenje nad inštrumentom in prav z njegovo pomočjo se mi je po končani srednji šoli ponudila priložnost za študij cerkvene glasbe v Avstriji. Zavzeto je spremljal moj študijski napredek in bil neizmerno vesel, ko sem že dve leti kasneje ob študiju tudi sam začel poučevati na orglarski šoli. Sledila so leta, ko sva se ob petkih in sobotah redno srečevala na šoli in občasno podebatirala ne le o šolskih rečeh, ampak tudi o stanju in prihodnosti slovenske cerkvene glasbe, posebej o orglah in o usodi občestvenega petja v cerkvi.

Leto 1993 je bilo zanj prelomno v več pogledih: po dolgotrajnem študiju, ki ga je moral nekajkrat prekiniti zaradi dušnopastirskih zadolžitev in šibkega

zdravja, je z obsežno razpravo o pesmi *Lepa si, lepa si, roža Marija* končal svoj doktorat na Dunaju, konec leta pa je prevzel vodenje župnijskega pevskega zbora na Prihovi, ki mu je ostal zvest skoraj dve desetletji. Že pred tem je praktično povsod, kamor ga je zanesla duhovniška ali študijska pot, ustanavljal in vodil pevske zборе. Leta 1995 je za Radio Maribor začel pripravljati mesečno oddajo Župnijski zbori pojo in do leta 2003 posnel kar stoeno oddajo, posvečeno zborovskemu življenju v naših župnijah. Spomnim se njegovih pripovedovanj o nemalo zadregah, ki jih je doživel ob dogovarjanju z zbori in na snemanjih, po drugi strani pa mu je to delo omogočilo, da je lahko od blizu spoznal glasbeni utrip slovenskih župnij. Čeprav mu je srce bilo za slovensko cerkveno glasbo, pa – če se mu je zdelo potrebno – tudi ni skoparil s kritiko na račun pomanjkljive strokovnosti in kakovosti naših organistov in zborov. »Prehitro se zadovoljijo z doseženim,« je potarnal konec leta 2009 v pogovoru za revijo *Cerkveni glasbenik*.

Čeprav je svojo disertacijo posvetil raziskovanju slovenske cerkvene pesmi in je veliko časa, pa tudi sredstev, namenil za širitev svoje zbirke cerkvenih pesmaric, je bilo delo dr. Ferenčaka na himnološkem področju vsaj pri nas morda nekoliko v senci njegovih drugih aktivnosti. Leta 1993 se je pridružil Mednarodnemu združenju za himnologijo (Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie), ki si prizadeva za pospeševanje in raziskovanje cerkvenega petja, in bil šest let kasneje na konferenci na Kreti kot predstavnik za jugovzhodno Evropo izvoljen v izvršni odbor. V tej funkciji je leta 2001 praktično sam v Ljubljani organiziral mednarodni simpozij himnološkega združenja, posvečen odnosu med cerkveno pesmijo in narodnostno identiteto. Gre za temo, ki ima v zgodovini slovenstva pomembno, a pogosto spregledano vlogo, v predavanjih in predstavitev pa smo jo skupaj z dr. Ferenčakom skušali orisati vsi takratni člani združenja iz Slovenije. Med drugim je na ljubljanskem simpoziju o pomenu cerkvene pesmi za ohranitev identitete koroških Slovencev spregovoril Jože Ropitz, duhovnik in dolgoletni škofijski kantor iz Celovca, ki se je letošnjega februarja poslovil le nekaj dni za Štefanom Ferenčakom.

Skupni interes za slovensko cerkveno glasbo je bil glavni razlog, da sva z dr. Ferenčakom tudi kasneje ohranjala vsaj občasen stik. Če je bilo treba poizvedeti o virih za naše cerkvene pesmi ali pa preveriti podatke v kateri od starejših pesmaric, je bil on nedvomno prvi naslov za tovrstna vprašanja. Nazadnje sva se ob dvestoletnici uglasbitve in prve izvedbe *Svete noči* veliko pogovarjala o nastanku in avtorstvu slovenskega prevoda te božične pesmi. Konec leta 2018 ji je posvetil drobno brošuro, ki je hkrati njegovo zadnje objavljeno delo.

Pripis Jožeta Faganela:

Z monografijo *Glasbena dejavnost Antona Martina Slomška* v okviru Slomškovega Zbranega dela, ki ga po naši skupni zamisli ureja dr. Matija Ogrin z ZRC SAZU, je Ferenčak slovensko zgodovinopisje obogatil z res tehtno napisanim delom. V njem na novo odpira pogled v dosedanje raziskave o Slomšku kot glasbeniku, jih preverja, opozarja na spregledano ter k doslej ustaljenim predstavam dodaja nove. Zbral je obsežno – verjetno kar vso danes dosegljivo – gradivo in dodajal številna pričevanja sodobnikov.

Janko Zerzer

Jože Ropitz – duhovnik in glasbenik

V podjurski Metlovi, župniji Kazaze, občini Dobrla vas, se je kmečki družini pri Frnočniku 16. aprila 1936 rodil sin Jože. Ker so verni starši želeli, da bi »postal gospod«, so ga po ljudski šoli poslali v malo semenišče na Plešivcu nad Gospo Sveto, kjer je bila paralelka celovške gimnazije. Ni jih razočaral. Potem ko je leta 1955 opravil maturo z odliko, je vstopil v celovško bogoslovje in bil 3. julija 1960 posvečen v duhovnika. Prvo kaplansko službo je nastopil v Pliberku. Septembra 1964 je bil poklican v Celovec za vzgojitelja v Mohorjev dijaški dom. Njegovi učenci so se pozneje s hvaležnostjo spominjali svojega prefekta, ki se je z njimi navduševal za šport, jih spremljal k nogometu na Križno goro, jim včasih dovolil televizijo, jih pa tudi učil peti psalme in koral. V drugem letu kot prefekt je bil tudi pristojni dušni pastir za celovške Slovence.

Njegova ljubezen do glasbe pa mu je narekovala naslednji korak v poklicni karieri. Združiti poklic duhovnika in glasbenika se mu je zdel idealen življenjski cilj. Jeseni leta 1966 se je torej vpisal na Dunaju na Akademiji za glasbo in upodabljajočo umetnost na oddelek za cerkveno glasbo in je tam študij končal leta 1969 z diplomsko nalogo z naslovom *Cerkveno petje v slovenskem delu krške škofije*. Med študijem je bil član Dunajskega Komornega zbora, v teh letih pa je vodil tudi zbor Kluba koroških študentov. Ko se je vrnil na Koroško, je na prošnjo škofa Köstnerja postal prvi škofijski kantor, prefekt v Kolpingovem domu in veroučitelj na dveh celovških gimnazijah. To pa mu seveda ni zadostovalo. Istočasno je bil od leta 1970 učitelj za glasbo na zavodu za učiteljice ročnosti pri uršulinkah v Celovcu, učil je orgle na deželni glasbeni šoli in vodil seminar kantorjev na deželnem konservatoriju. Od 1970 do 1975 je učil glasbo na Zvezni gimnaziji za Slovence, od 1964 do 1966 in spet od 1969 do upokojitve leta 1997 tudi na Višji šoli za gospodarske poklice pri šolskih sestrah v Št. Petru pri Št. Jakobu. Glasbo je učil tudi še na višji gimnaziji pri uršulinkah in na veroučni pedagoški akademiji krške škofije v Celovcu. Leta 1974 je opravil profesorski izpit za verouk na višjih šolah. Leta 1977 mu je bil podeljen naziv profesorja, 1985

Jože Ropitz ob podelitvi Tischlerjeve nagrade leta 2006; foto: Vincenc Gotthardt

pa je postal magister artium. Bil je deležen še drugih odlikovanj in imenovanj: prejemnik pospeševalne nagrade za glasbo dežele Koroške (1975), višji študijski svetnik (1989), škofijski duhovni svetnik (1991), konzistorialni svetnik (1995), Janežičevo priznanje Krščanske kulturne zveze (1995), podpredsednik avstrijske komisije za cerkveno glasbo (1987) in predsednik komisije za cerkveno glasbo krške škofije (1992). Poleg tega je sodeloval v Mednarodni himnološki družbi in še v Skupnosti evropskih cerkvenih glasbenih ustanov.

Področja delovanja profesorja Ropitza so bila zelo raznolika, vedno pa je deloval in ustvarjal z ljudmi in zanje, naj so bili to starejši farani ali mlajši učenci, glasbeni strokovnjaki ali zborovski pevci, slovensko koroška ali mednarodna javnost. Njegovo glavno izrazno sredstvo pa je bila seveda glasba, s katero je bil tesno povezan od otroških let. Prvi pevski zbor je vodil kot gimnazijec na Plešivcu, kjer je pisal tudi pesmice za *Družino in dom* ter za dijaško glasilo *Kres*. Kot bogoslovec je vsa leta obiskoval celovški konservatorij in se učil klavirja in harmonije. Pozneje je dolga leta vodil mešani pevski zbor Kolpingove družine in se profiliral kot glasbeni pedagog.

Leta 1984, potem ko so pri Mešanem pevskem zboru Jakob Petelin Gallus po odstopu Jožka Kovačiča v nekaj letih delovali kar s tremi zborovodji, je prevzel ta pevski zbor, ki je bil takrat tik pred razpustitvijo. Spominjam se pogovora med kosilom v Št. Petru, kjer sva učila v gospodinjski, pozneje v triletni strokovni in končno v Višji šoli za gospodarske poklice. Orisal sem mu dramatično stanje pri Gallusu in predlagal, da ga on prevzame. V brošuri, ki jo je Gallus izdal ob svoji tridesetletnici, se Jože spominja tega odločilnega časa v spremni besedi, kjer je zapisal, da je to storil začasno samo za eno leto, ker je mislil, da se ga bodo pevci zelo hitro naveličali pod geslom »Spet en fajmošter kot zborovodja«. Z Ropitzem si je zbor, za nekatere proti pričakovanju, hitro opomogel. Prišlo je spet nekaj novih pevcev, turbulence so se polegale, med pevci je spet vladalo pristržno in prijateljsko vzdušje, umetniška raven se je stabilizirala in kontinuirano rasla, ali z drugimi besedami: novi zborovodja je naš centralni zbor z vztrajnim delom vodil spet do zavidljivih uspehov. To se je kazalo na letnih koncertih kot tudi na številnih adventnih in postnih koncertih, ki jih je zbor prirejal po domačih cerkvah in v sosednjih deželah. Najzahtevnejši in najodmevnejši projekti pa so bila seveda pevska potovanja k slovenskim rojakom v zdomstvu: dvakrat, leta 1989 in 1996, je Gallus z Ropitzem gostoval v Severni Ameriki, 1992 v Argentini, 1994 v Avstraliji, 1997 pa še v Ukrajini.

V teh letih pa je nastalo tudi več kaset oziroma zgoščenk: *Buh vam dobre liete daj* (1988), *Kako je lep ta kraj* (1994), *So jasli dom Boga* (1999) ter posnetki dveh Ropitzevih velikih skladb: *Reke mojega življenja* in *Žena – Mati*. Jože Ropitz je kot škofijski kantor in osrednji zborovodja nekajkrat tudi vodil združene cerkvene zборе na velikih dogodkih. Tako na primer septembra 1983 na Katoliškem shodu med papeževim obiskom na Dunaju. Na Koroški cesti pa je stopetdesetim pevcem mogel dati znak za vstop šele potem, ko je pregnal konkurenta iz Afrike, ki je nepovabljen skušal dirigirati Korošcem. Nekaj dni zatem pa je Ropitz v Marijinem svetišču Mariazell nastopil kot kantor pri papeževi maši in vodil združeni zbor Sodalitete koroških slovenskih duhovnikov in salezijancev z Rakovnika. Ko je prišel papež Janez Pavel II. leta 1988 v Krko, je Ropitz spet vodil slovensko petje in prav za to priložnost skomponiral krasno

pesem *Krška Hema*, sveta žena na besedilo Lovra Kaslja. Spet v Mariazellu so ga doživeli romarji iz vse srednje Evrope na Romanju narodov maja 2004 med popoldanskim sporedom s priložnostnim zborom Anton Martin Slomšek iz krške škofije. Pomemben delež pa je imel tudi pri izredno odmevnih dvojezičnih radijskih mašah, kjer je sodeloval kot koordinator in spremljevalec v glasbenih vprašanjih.

Jože Ropitz ni bil le uspešen zborovodja, temveč tudi avtor impozantnega kompozicijskega opusa. Sicer je menil, da njegovo zanimanje velja skoraj izključno sakralni glasbi, vendar poznamo vrsto posvetnih harmonizacij, priredb in samostojnih kompozicij s posvetno tematiko in na besedila sodobnih pesnikov: Milke Hartman, Lenčke Kupper, Andreja Kokota, Franceta Balantiča in Toneta Kuntnerja. Težišče pa je bilo kajpada na cerkveni glasbi. To so številne mašne pesmi, propriji, psalmske pesmi na besedila Lovra Kaslja, *Sončni spev sv. Frančiška*, *Spevi za »Krško Hemo«* in dolga vrsta drugih. Vsega skupaj nad 150. Gre tudi za šest maš: *Krška jubilejna maša*, *Kolpingova maša*, *Mladinska maša*, *Missa brevis* idr. Mnogo pesmi je priredil za dekleški zbor, ki jih je naštudiral za sklepne prireditve na Zavodu šolskih sester v Št. Petru. Za take priložnosti so nastale tudi odrske kompozicije, na primer glasbena spremljava za igro *Marjetice ne umirajo* Mirka Mahniča in za kratki prizor na temo iz svetopisemske *Visoke pesmi* pod naslovom *Sinja gora Horeb*. Ropitz je dramsko dogajanje opremil z glasbo, ki mu je po besedah kritike »vdihnili novo, poduhovljeno razsežnost«. S tem delom se je začelo daljše sodelovanje z avtorjem tega besedila, tržaškim pisateljem Alojzom Rebulo, ki je doseglo prvi višek z večernicami v čast škofu Antonu Martinu Slomšku z naslovom *Reke mojega življenja*. Kakšna mojstrovina je uspela ustvarjalni dvojici Rebula-Ropitz, so pokazale izvedbe spomladi leta 1993, kajti enako navdušeno kot pri krstni izvedbi v Mestni župnijski cerkvi v Celovcu so bile večernice sprejete pri ponovitvah v Dobrli vasi, Ločah, Gorici, v mariborski in ljubljanski stolnici.

Kmalu zatem, leta 1999, sta se spet znašla Rebula in Ropitz k skupnemu projektu. Sad tega primorsko-koroškega sodelovanja je bila psalmska kantata *Mati – Žena*, s katero je želel skladatelj ob prestopu v novo tisočletje počastiti nekaj tistih žena, ki so odločilno sooblikovale usodo človeštva od začetkov do danes, od pramatere Eve preko Božje matere Marije do matere škofa Slomška in nenazadnje tudi do neimenovane slovenske matere kot simbola našega preživetja. Tudi psalmska kantata je bila sprejeta z navdušenjem. Krstni izvedbi v celovškem Domu glasbe so sledile ponovitve v Šmihelu, Št. Jakobu, Mariboru, Ljubljani, Gorici, v celovski stolnici in v okviru tedna koroških Slovencev v Šmohorju.

Igralec in pesnik Tone Kuntner, ki je kot recitator sodeloval pri izvedbi Slomškovih *Večernic*, je Ropitzu pri nekem srečanju poklonil svojo pesniško zbirko *Mati Slovenija*. Ropitz se je takoj navdušil za te pesmi in takoj je začela zoreti misel o uglasbitvi nekaterih izmed njih. Svojemu opusu je dal obliko glasbenega recitala in naslov *Tebi pojem, pomlad*. Krstna izvedba na reviji Koroška poje leta 2004 je bila spet velik osebni uspeh skladatelja in vseh izvajalcev. Ponovitev v Ljubljani v okviru koroških kulturnih dnevvov je navdušila tudi ljubljansko publiko.

Dr. Matija Ogrin

France Bernik

(1927–2020)

France Bernik je bil dolga leta eden najbolj plodovitih raziskovalcev Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Sodelavci se ga spominjamo po marsičem: najprej po obširnem literarnozgodovinskem opusu z vrsto monografij o slovenski romantiki in moderni, s katerimi je uveljavil estetsko-interpretativno metodo in nacionalno literaturo postavil v evropski kulturni prostor. Spominjamo se ga seveda tudi po izpostavljeni družbeni vlogi, ki jo je imel kot predsednik SAZU v prvem desetletju demokratične, samostojne države Slovenije; izpolnjeval jo je tako, da je bilo njegovo ime v letih 1992–2002 v javnosti tesno združeno z identiteto SAZU. Navzven manj vidno, znotraj našega inštituta pa je bilo pomembno tudi Bernikovo programsko delo in vodenje sekcije za slovensko literarno zgodovino, še posebej pobude in zgledi, ki jih je z lastnim delom dajal izdajanju neobjavljenih virov za raziskave slovenske književnosti. Na tem področju ne bo pozabljeno, kar je Bernik naredil za temeljno zbirko slovenističnih znanstvenih izdaj – Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev –, ki jo je inštitutu zapustil v dediščino.

Bernik je začel znanstveno pot leta 1951 kot asistent Antona Slodnjaka na Filozofski fakulteti v Ljubljani in je po odstranitvi Slodnjaka z Univerze leta 1957 službo zaradi političnih razlogov izgubil. Ta totalitarna poteza, ki je prizadela Bernika kot stransko žrtev, ga je trajno zaznamovala. Tri leta je ostal brez zaposlitve; toda uporabil jih je za dokončanje doktorata, ki ga je uspešno objavil leta 1962: *Lirika Simona Jenka* je bila prva v nizu monografij in izborov, s katerimi se je Bernik vračal k temu poznemu romantiku še desetletja. Leta 1961 je pri Slovenski matici dobil službo urednika, pozneje tudi tajnika.

Pravo polje svobodnega znanstvenega dela se je Francetu Berniku odprlo šele leta 1972, ko ga je Anton Ocvirk sprejel na naš inštitut, ki je prav tega leta dobil novo ime: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede SAZU. Tu je kot raziskovalec lahko nemoteno delal vse do upokojitve v letu 1999, od 1983 vse do smrti pa je bil tudi član inštitutskega znanstvenega sveta in v tej vlogi vseskozi podpiral mlajše raziskovalce. Že leta 1972 je Bernik predložil tedanjemu predstojniku inštituta Ocvirku dokument »Znanstveno kritične izdaje rokopisov in tiskov od začetkov do moderne«, dolgoročni načrt temeljnih literarnozgodovinskih raziskav in kritičnih izdaj starejše in novejšje slovenske književnosti. Sodelavci inštituta ta Bernikov načrt uresničujemo še danes. Sredi 70. let se je Bernik skupaj z Marjanom Dolganom posvečal večletni raziskavi, ki sta jo zaokrožila v monografiji *Slovenska vojna proza 1941–1980*. Čeprav so bili v ozadju projekta tudi politično-ideološki vidiki, sta Bernik in Dolgan v raziskavi »izredno obsežnega, toda večinoma estetsko ubožnega literarnega gradiva«, kot je zapisal Dolgan, uveljavila avtonomno pozicijo literarnega zgodovinarja,

ki ga zanima predvsem estetska dimenzija literature. Svoje najboljše raziskovalne moči v tem času pa je Bernik posvetil preučevanju slovenske moderne. Med drugim je napisal niz štirih ključnih monografij o Ivanu Cankarju, med katerimi je avtor sam najvišje cenil *Tipologijo Cankarjeve proze* (1983), deloma interpretativno, deloma strukturalno analizo Cankarjevega proznega pisanja med *Vinjetami* in *Podobami iz sanj*.

Pot univerzitetnega predavatelja, ki mu je bila nasilno pretrgana ob Slodnjakovi politični odstranitvi, je Bernik vendarle uspešno nadaljeval in dopolnil z množico vabljenih in cikličnih predavanj kot gostujoči profesor na tujih univerzah, zlasti v Nemčiji. Ob tem je veliko pisal in objavljaj – malone do konca življenja: še v letih 2015–2017 je izdal zadnje, kratke monografske memoarske zapise o svojih srečanjih s slovenskimi književniki in znanstveniki – Kocbekom, Slodnjakom, Trstenjakom, Vidmarjem idr.

Toda v slovenski literarni vedi se bomo Franceta Bernika, vsaj na našem inštitutu, še posebej spominjali po tem, kar je naredil za zbirko Slovenskih klasikov. Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev je Bernik razširil vsebino in pripomogel k uveljavitvi zbirke kot temeljne institucije znanstvenega izdajanja leposlovne slovenike. Še preden je prišel na inštitut, je Bernik kot urednik pripravil *Zbrano delo* Simona Jenka (dve knjigi), pozneje pa je uredil še sedem knjig Cankarjevega *Zbranega dela* in zadnjo knjigo Kersnikovega opusa. Za Antonom Ocvirkom je leta 1981 postal glavni urednik Slovenskih klasikov in zbirko vodil trideset let. Do leta 2010, ko jo je še vodil on, je v zbirki izšlo že čez 200 knjig slovenske klasike. Ko je po propadu Državne založbe Slovenije zbirki grozilo, da ugasne, jo je Berniku uspelo ohraniti, dokler ni z letom 2009 postal njen izdajatelj naš inštitut, kjer ji ZRC SAZU in njegova založba nudita potrebno podporo in sistemsko mesto. Kot glavni urednik je Bernik uvedel v zbirko Zbrana dela podzbirko biografskih monografij, ki po njegovem načrtu sklepajo zaključene izdaje posameznih avtorskih opusov. V letu 2015 je Bernik v znanstvenem svetu inštituta podprl tudi pobudo, da se za starejše slovensko slovstvo vključi v Zbrana dela še eno podzbirko – Dela starejšega slovenskega slovstva –, ki nadaljuje njegov načrt iz leta 1972.

Zgodba o Francetu Berniku in Zbranih delih je resnično dolga, v nekem pogledu tudi velika. Ko je namreč pisal in govoril, da so Zbrana dela trajna naloga slovenske literarne vede, je v to trdno verjel. Ni pretirano reči, da je z mislijo in delom za to trajno nalogo svoje strokovno življenje začel in ga na koncu tudi sklenil.

Fotografija akad. dr. Franca Bernika, ožarjenega z mislijo na brata Janeza, je nastala maja 2018, ob izidu knjige *Prazniki v potezi in besedi* (J. Bernik, J. Snoj, M. Komelj). V ujetem trenutku ob prejemu te knjige je bil iskreno ganjen in posebej vesel izbora grafičnega brata Janeza Bernika v njej – knjiga je bila ena poslednjih publikacij, ki jih je lahko prelistal samostojno.

Dr. Marija Klobčar

Voda v ljudskem izročilu

Na pomen vode med Slovenci v preteklosti spominjajo številna krajevna imena, nanj pa opozarjajo tudi šege, povezane z vodo. Zaznamoval jih je dvojni odnos: po eni strani so se ljudje bali neznanih sil velikih vodá, po drugi strani pa so se zavedali nujnosti vode za življenje in si skušali pridobiti njene skrivnostne moči. Te šege, ki so vsebovale veliko predkrščanskih prvin, so se v stoletjih preoblikovale v simbolična ravnanja ali pa so ob urejeni preskrbi z vodo povsem prešle.

Sledi predkrščanskega verovanja, povezanega z vodo, je mogoče prepoznati v izročilu in pisnih pričevanjih. O enem od njih, o čaščenju drevesa in studenca pod njim, poroča zgodovinski zapis: 16. avgusta leta 1331 je Francesco de Clugia, verski inkvizitor za Benečijo in Furlanijo, prišel med Kobaridce z vojsko, dal posekati drevo in zamašiti studenec. Razširjenost tega verovanja je mogoče razpoznati tudi v eni od variant povedk o Kralju Matjažu, ki pravi, da je kralj Matjaž na Štajerskem dal posekati gozdove, vključno z gozdom Svete gore, pod katero je bil studenec, zato ga je gora z vojaki vred zagrnila. Ostanki tega odnosa so zaznamovali tudi izročilo žegnanih studencev, saj so jih ponekod v odmaknjenih krajih še v 20. stoletju uporabljali enako kot blagoslovljeno vodo.

Na verovanje je izredno močno vplival strah pred neobvladljivo silo vode: ustvaril je namreč predstavo o bitjih, ki obvladujejo vodni svet. Slovensko ljudsko izročilo, tako pesemsko kot pripovedno, ohranja spomin na verovanje v zmaja, ki je prebival v jezerih, in na žrtve, ki so mu jih ljudje darovali. Sledi darovanja deklet zmagu vodijo v razne kraje, in sicer tako v zgodbah kot v poimenovanjih mest, s katerimi je bilo darovanje deklet povezano. Z brisanjem spomina na ta darovanja je izročilo marsikje dobilo drugo razlago: poimenovanje slapa Gospodična pri Slovenskih Konjicah, kjer so letno zmagu žrtvovali šest deklet, danes razlagajo s tem, je umivanje v tej vodi prinašalo posebno lepoto. Kljub krščanstvu, ki je temu darovanju ostro nasprotovalo, se je to v najhujši stiski še pojavilo. Na to kaže izročilo o žrtvovanju majhnega dečka, sirote, v času pred regulacijo Mure.

Podoben strah kot ob neobvladljivi moči vode je ljudi navdajal ob dolgotrajni suši. Kot kaže zapis prekmurskega duhovnika Ivana Baše, so prebivalci vasi ob Muri še leta 1893 skušali izprositi dež z darovanjem dekleta, za žrtev izbranega s posebnim obredjem. Ob prošnjih procesijah za dež je bilo v tem okolju ob suši sicer še v 20. stoletju v navadi petje deklet pod mostovi, darovanje ljudi pa se je že dolgo pred tem preoblikovalo v simbolično darovanje vodi.

Kršćanstvo je obredje, povezano z verovanjem v vodna božanstva, spreminjalo postopno, s pokristjanjenjem vsebine in spremljajočih pesmi in z osredotočanjem na cerkvena praznovanja. Spomladanske šege, povezane z vodo, so se zato prepletale z veliko nočjo, binkoštimi in kresom, zimske pa z božičem in novim letom. Predvsem v obrobni slovenski pokrajini so tako ob novem

letu dekleta hodila vodi darovat: navsezgodaj zjutraj so odšla k studencem ali vodnjakom in ob izgovarjanju posebnih magičnih obrazcev vanje metala jabolka, v katera so ponekod vtaknila rožmarinov šopek, ali kruh, pozneje pa denar; v zameno za dar so od vode pričakovala moža. V Porabju so na vodnjake ali k studencem dajali smrekice, ponekod pa so darovali poprtnik ali prižigali sveče.

Darovanje vodi je bilo v navadi tudi ob posebnih priložnostih. Na Štajerskem so brodarji in ribiči, preden so šli na vodo, vrgli vanjo kakšno rutico s prstanom, da bi si pridobili naklonjenost povodnega moža *Gestrina*. Če pri kopanju vodnjaka dolgo niso prišli do vode, so se *Vancašu* skušali odkupiti z darom, *ofrom*. V Prekmurju so romarji, ko so prešli reko Muro, vanjo vrgli kos blagoslovljenega kruha. Darovanje vodi je bilo vidno tudi v poročnih šegah: navada, da sta ženin in nevesta na poti k poroki v potok ali vodnjak vrgla denar, nevesta pa je vrgla nekaj kovancev v studenec tudi po poroki, je bila na Koroškem živa še ob koncu 20. stoletja.

Življenjske prelomnice in določeni prazniki so narekovali tudi obredno umivanje ali polivanje z vodo, in sicer kot obred očiščenja. V Prekmurju in Porabju sta bila v navadi šprickanje neveste in svatov in ples na mostovih, v Beli krajini pa sta ženin in starešina zagugala nevesto nad potokom, da se je dotaknila žive vode. V letnih šegah je bilo obredno polivanje z vodo znano predvsem ob velikonočnem kresu, najdlje na Štajerskem, v Beli krajini pa na kresni večer. Šega polivanja z vodo pri velikonočnem kresu se je ohranila v umivanju: po ljudskem verovanju naj bi imela voda takrat, ko so se zvonovi na veliko soboto vnovič oglasili, posebno moč, predvsem za lepoto in zdravje oči. To vodo naj bi namreč *angelci mešali*. S temi nameni so hodili po vodo tudi na novoletno noč, v Prekmurju celo bosí. Lepoti naj bi koristila tudi binkoštna rosa.

V naš čas, ko je marsikje zbledel spomin na nekdanja jezera, mokrišča, potoke in na prehode čez vodo, so se kot ostanek nekdanjega verovanja ohranile nekatere zgodbe, tudi tiste o povodnem možu, sledi darovanja vodnemu božanstvu pa simbolično ohranjajo belokranjska plesna igra most in kovanci v nekaterih vodnjakih in jezerih. Vrednotenje, ki se je že zdavnaj odmaknilo od mitološkega izročila, pa vsaj ponekod nadomešča zavedanje o življenjskem pomenu vode, ki presega meje dediščine in slovenstva.

Zajemanje vode v Šmarci pri Kamniku na veliko soboto leta 1933 med vnovičnim zvonjenjem, ko je imela voda posebno moč. Foto: Peter Naglič. Izvirnik hrani Matjaž Šporar.

Renato Podbersič st.

Svíætə Kætərínə ɣlas, ríəpa u vas

Pregovori o svetnikih, vremenu in letini na Goriškem in v Istri po mesecih v letu

Vremenski pregovori po mesecih v letu so pravo bogastvo ljudske modrosti, nabrane v stoletjih, in predstavljajo gotovo najširšo skupino pregovorov. Nastajali so ob rednem in skrbnem opazovanju narave in njenih zakonitosti. Usmerjali so jih posamezni krščanski svetniki in prazniki in jim dajali pečat pravega spoznanja in življenjske modrosti. Pri oblikovanju vremenskih pregovorov po mesecih in za potrebe nekdanjega kmečkega življenja je bilo potrebno filigransko opazovanje narave in njenih pojavov, kot so dež, slana, mraz, sneg, grmenje, veter, sonce, vročina in drugi, na ozkem območju. Ko je to opazovanje dozorelo v trdno prepričanje in se oblikovalo v pregovor, rek ali primerjalno reklo, so ga povezali z določenim svetnikom ali praznikom.

Mesecem so pripisovali svojevrstne lastnosti, moč in dejanja: *prosíne*c (januar) – *sredozímac* (sredizimec); *jénovar* i *fébruar* *potíaynejo dan obá skop za áno úro, a marč sam za áno úro*; *fébruar* je *míčkin*, ma je *ħudíčov*; *sečán* *íma dévet mísli nə dan*; *maráč* *vrtoylávac jíma dévet mísli na dan*; *marč dére éno vríu pobére*; *avríu* je *kózi vrat zavíu*; *ɣuəšt* je *süxix vüst* (avgusta je malo dežja) ...

Enako so tudi svetniki dobili določena poimenovanja: *Svéti Antún* (opat) *sredozímac*; *Pankrácij*, *Servácij* in *Bonifácij* so *tri ledéni múži*; *Zófka* – *uscánka*, *popišánka* ali *pocurána*. Pripisovali so jim določene lastnosti, drže, ravnanja in moči: *Svéti tri králji su zímu dopeljáli, u Trstu naložili, u Gócu razložili*; sveti Anton prepoveduje: *Non si déve ne oráti ne kopáti!*, pa tudi: *Svíæti Antuən je pəršu u Mənfəlkəuən an je ríaku*: »*Prítte usə ríbə uən!*«; *Svíætə Níəža kokuəšan ret odvíəže*; *Svéti Blaž* – *ku ni snéya, ɣa nərdí*; *Kmetíja* je *šla ku svéteya Bláža molíteu* (neučinkovita); *Svéti Valentín* *íma kljúče do korenín*; *Svet Mətíja*, *led rəzbíja*, *ku ɣa ni, ɣa nərdí*; *Svéta Marija Kandelóra* *rékla je, da je zíma fóra*; *Svéti Gregór* *ɣre máteri pod krílo, ki bo še zíme*; *Svíæti Greɣuór* *nən pomáya jət ɣuór*; *Svéta Marija ɣlamjéna* *da ɣlamjicu u zemjicu*; *Máti Bójža Márčanica*, *stávi ɣlavícu u zemljícu*; *Svíæti Júri bábu s kəta zbúri*; *Svéti Gregór* *ɣre mətari po kažúħ*; *Svíæte Zofíje* *smo se nájbolj báli, kə uóna je nájbolj mərzla*; *Svíæti Vid*, *čríəšnji sit*; *Svéti Iván* *ħíti kúoso nə plan*; *Svéti Péter óyanj podtakní, zažyé peč, zəkliéne* (do srede avgusta je malo dežja); *Svíæti Píætər i Pável dájo matíke u sémenj*; *Svíæti Píætər* *íma kljúčə, ti bo uón uópru ɣuór, čə boš dıəbər*; *Svíæti Ruók* *íma débou skúók*; *Muóħər* *rábi sənıə zə kuónje*; *Svíætə Klára* *podniévi šíva, ponıúóci pára*; *Svíæti Míħael* *tə bo zváyou, an čə bo váya pokázəla slábo, boš sóu u pəku*; *Svéti Lúka* *pérje klúka, smúka in ɣláda spot kləbúka*; *Svet Martín* *z móšta déla vin*.

Pregovorno najmočnejši meseci

Glede na pregovore, zbrane po goriških in istrskih vaseh (dodana je tudi vas Novokračine na Notranjskem) in delno navedene v nadaljevanju, se takoj na začetku postavi vprašanje: kateri meseci so po številu pregovorov najmočnejši? Najbolj izstopajo zimski meseci: januar, februar in marec (309 pregovorov). Sledijo pomladni meseci april,

maj in junij (228). Na tretjem mestu so jesenski meseci oktober, november in december (141). Na zadnjem, četrtem mestu pa so poletni meseci julij, avgust in september (120). Že bežen pogled na letne čase nam pove, da je največje število pregovorov povezano s spremembo vremena v zimskih in pomladnih mesecih v povezavi s spremljajočimi kmečkimi in drugimi opravili na zemlji. Med meseci so pregovorno najmočnejši marec (121), januar (97), april (95) in februar (91), najšibkejši pa so meseci julij (25), september (31), oktober (32) in november (43).

»Vremenski svetniki« po posameznih mesecih

V posameznih mesecih izstopajo »vremenski svetniki«, ki jim pripisujemo močan vpliv na vreme. Januarski svetniki so sveti Anton puščavnik ali opat (39), sveta Neža (21) in Sveti trije kralji (20). Februarski svetniki: svečnica (45), sveti Valentin (32), sveti Blaž (22) in sveti Matija (12). V marcu izstopajo štirje: sveti Jožef (30), sveti Gregor (26), štirideset mučencev (17) in Gospodovo ali Marijino oznanjenje (12). V mesecu aprilu izstopa samo sveti Jurij, pa še ta ne izrazito (6). V mesecu maju kroji vreme pet svetnikov: najbolj sveta Zofija (17), v manjši meri pa še trojka sveti Pankracij, Servacij in Bonifacij (6), sveti Florijan in sveti Urban (vsak po 4) ter sveti Gotard (2). V mesecu juniju kraljujeta dvojici sveta Peter in Pavel (26) ter sveti Vid in sveti Janez Krstnik (vsak z 22 pregovori). Mesecu juliju dajejo pečat sveta Ana (9), sveti Mohor (5) in sveti Jakob (3). V mesecu avgustu vremensko kraljuje Marija Vnebovzeta v povezavi z Marijinim rojstvom ali malim šmarnom (24), močno pa zaostajata sveta Klara (4) in sveti Rok (3). V mesecu septembru kroji vreme sveta Marija »Mala« ali Marijino rojstvo (11), žalostna Mati Božja (kvatrnica) na Goriškem pa določa pospravilo pridelkov (6). V mesecu oktobru izstopa »vremenoslovec« sveti Luka (13), od daleč mu sledi »vremenoslovka« sveta Uršula (3). V mesecu novembru kraljuje »vinski prerok« sveti Martin (25), ki mu sledijo vsi svetniki (17). In končno, kateri vremenski svetniki gospodujejo v mesecu decembru? V prvi polovici meseca skromno gospoduje sveta Lucija (9), v drugi pa absolutno sam Gospod Jezus Kristus, če sem štejemo pregovore, ki so povezani z njegovim rojstvom, božičem (55). Leto zaključuje sam sveti Silvester s šaljivim pristopom o letu in času (3).

Če strnjeno povzamem: kdo so najmočnejši »vremenski« svetniki, moški ali ženske? V celoti gledano izstopa močni spol – moški s 392 pregovori, sledijo jim ženske s 161. Če pa gledamo na to z zornega kota posameznega svetnika ali svetnice, dobimo obrnjeno podobo: zelo izstopa Devica Marija v svojih petih različicah – svečnica, Marijino oznanjenje, Marijino vnebovzetje, Marijino rojstvo in Žalostna Mati Božja – skupaj 98 pregovorov. Daleč za njo je na drugem mestu njen Sin Jezus Kristus v povezavi z božičnim časom (55). Na tretjem mestu so sami moški svetniki v skupini, ki premore 30–40 pregovorov: sveti Anton opat (39), sveti Valentin (32) in sveti Jožef (30). V četrto skupino bi uvrstil svetnike in eno svetnico, ki imajo 20–29 pregovorov: sveti Gregor ter sveta Peter in Pavel (prvi in druga dva s po 26 pregovori), sveti Martin (25), sveti Blaž, sveti Vid in sveti Janez Krstnik (vsak s po 22 pregovori), sveta Neža (21) in Sveti trije kralji (20). Peto skupino sestavljajo svetniki in ena svetnica, ki imajo 10–19 pregovorov: štirideset mučencev, sveta Zofija in vsi svetniki (vsak s po 17 pregovori), sveti Luka (13), sveti Matija (12). V šesti kategoriji z do 10 pregovori pa so še: sveta Ana in sveta Lucija (s po 9 pregovori), sveti Jurij ter sveti Pankracij, Servacij in Bonifacij (s po 6 pregovori), sveti Mohor (5), sveti Florijan, sveti Urban in sveta Klara (vsak s po 4 pregovori), sveti Jakob, sveti Rok, sveta Uršula in sveti Silvester (s po 3 pregovori) in končno sveti Gotard (2).

Kakšen je številčni odnos med svetniki »vremenoslovci« in svetnicami »vremenoslovkami«? Daleč prednjačijo moški, ki jih je 23, pred ženskami, ki jih je 7; ko gre za vse svetnike (praznik 1. novembra), pa je rezultat neodločen, ker ne vemo, koliko je enih in koliko drugih.

Ali je kakšna razlika v vsebini, s katero imajo opraviti svetniki »vremenoslovci« in svetnice »vremenoslovke«? Težko in enopomensko poenostavljeno bi lahko to vsebino pripisali moški in ženski polovici. Že dejstvo, da je »vremenoslovcev« med svetniki več kot »vremenoslovk«, pogojuje vsebino napovedi. Tako nekateri »vremenoslovci« določajo daljšanje ali rast dneva (Sveti trije kralji, sveti Anton, sveti Valentin, sveti Vid, sveti Janez Krstnik in Jezus s svojim rojstvom – božičem); drugi napovedujejo dolgoročno spremembo vremena (40 mučencev, sveti Urban in sveti Medard); tretji so specialisti za napoved zime (sveti Gregor, sveti Jožef in vsi sveti); četrti so napovedovalci dežja (sveti Blaž in sveti Jakob); peti so odgovorni za govedorejo (sveti Anton opat, sveti Rok), za umno kmetijstvo (sveti Jožef), za košnjo in spravilo sena (sveti Janez Krstnik, sveta Peter in Pavel, sveti Mohor) in za sajenje fižola (sveti Florijan); šesti so enologi (sveti Martin iz mošta dela vino, sveti Mihael in sveti Hieronim pa sta sinonim za slab vinski pridelek); sedmi so strokovnjaki za zimske športe (sveti Gotard, sveti Matija in trije ledeni možje: Pankracij, Servacij in Bonifacij); predzadnji je šaljivi gozdar (perje doli smuka) sveti Luka s klobukom in zadnji je šaljivi in prijazni komik sveti Silvester, ki napoveduje vreme do konca leta – za en dan.

Kaj pa počnejo »vremenoslovke«? Sveta Lucija je napovedovalka vremena na dolgi rok: kakšno bo to prihodnje leto. Tri »vremenoslovke« so specializirane za napoved pojava in konca zime (sveta Neža, Mati Božja kot »Svečna« in »Žalostna« ter sveta Uršula). Dve sta prinašalki dežja: sveta Zofija slabega (usanka) in sveta Ana dobrodejnega (prinaša dež za rast koruze). Najbolj ekološko usmerjena je Mati Božja »Rojena« in »vnebovzeta«: »rojena« skrbi za košnjo otave in pašo živine, »Vnebovzeta« pa skrbi za spravilo krompirja, sena, sečnjo lesa in umik kač v luknje pred prihajajočo zimo.

Kakšna je razlika v številu zbranih vremenskih pregovorov po posameznih mesecih med Goriško in Istro? Daleč prevladuje Istra s 578 pregovori pred Goriško z 201 pregovorom. Temu dodajmo še 56 pregovorov iz Novokračin na Notranjskem in slika je popolna: tako po številu kot tudi po kakovosti vremenskih pregovorov po mesecih v letu Istra daleč prednjači pred Goriško; z Notranjsko pa večja primerjava ni mogoča, saj je zaenkrat zbranih premalo pregovorov s tega področja.

Gradivo za sestavek sem črpal iz osebno zbranega gradiva naslednjih krajev na Goriškem: Gabrje (Gab), Orehovlje (Ore), Peč (Peč), Sovodnje (Sov) in Vrtojba (Vrt); in v Istri: Dol pri Hrastovljah (DpH), Golac (Gol), Gradin (Gra), Hrastovlje (Hra), Kastelec (Kas), Korte (Kor), Koštabona (Koš), Medoš (Med), Novokračine pri Jelšanah na Notranjskem (Nok), Parecag (Par), Pregara (Pre), Puče (Puč), Sočerga (Soč), Sveti Peter (SvP) in Zazid (Zaz).

Kakor v dosedanjih sestavkih tudi tu uporabljam kratice: za pregovore (P), reke (R) in primerjalna rekla (PR).

Svetniki po mesecih v letu

Zaradi velikega bogastva pregovorov po posameznih mesecih v letu in omejenega prostora za ta sestavek je tu mogoče prikazati le nekaj najizrazitejših.

Januar – Jánúvar – Jénovar – Prosínac – Prosíneć – Prosínoc

Meseca januarja je največ mraza:

Prosíneć – trdozimec. (P) Januarja je zima močna. (Hra, Koš)

Če je prosīnec mīli, Buḡ sǎ nas usmīli. (P, Puč)

Vreme na vigilijo Svetih treh kraljev napoveduje letino sena:

Če je vīlja od treḡ králjōu jásna, je tréba špárat zjédi od séna, če je obláčna, daj bláyu jest.

(P) Vigilija Svetih treh kraljev je 5. januarja. Če je jasno, ne bo sena in bodo prišli prav ostanki, ki jih živina pusti za seboj. (Hra)

Napoveduje pa tudi letino grozdja:

Če je na vīljo treḡ králjōu dežéuno vréme, bo slába létina od yrózdja. (P) Ker bo tudi poleti deževno in je nevarnost trtnih bolezni. (Puč)

Na dan Svetih treh kraljev se dan nekoliko podaljša:

Nǎ svéte tri králje príde dan véci áno stopínjo od petelína. (P) Sveti trije kralji so

6. januarja. (Koš)

Sveti trije kralji pripeljejo zimo tako na Goriško kot v Istro:

SvíĀti tri králji sǎ zǐmu pǎrpeljáli. (P, Vrt)

Svéti tri králji su zǐmu dopeljáli, u Trstu naložǐli, u Īócu razložǐli. (P) Šaljivo. (Gol)

SvíĀti tri králji sǎ Žúto ukráli, bi ukráli túdi Bika, ma nǐsǎ mǐĀli štríka. (R) Šaljivo: Bik je bil grobokop, Žuta pa njegova žena. (Ore)

Sveti Anton puščavnik in opat je mejnik v zimi in pokazatelj odnosa do živali:

Zǎ svíĀti Antȳan je zǐme an kǎntȳan. (P) Do svetega Antona (17. januarja) je del zime že mimo. (Hra)

SvíĀti Antȳan je pǎršu u Mǎnfǎlkȳan an je rǐáku: »Pǐtite usǎ rǐbǎ ūǎn!« (R) Šaljivo o svetem Antonu, zavetniku živali. (Ore)

Nǎ svéti Antón opát, ne orát, ne kopát! (P) Tako so rekli na njegov god, zato niso nič delali. (Koš)

Zǎ svéti Antón je zǎdnji cajt zǎ ḡítit prásca u kǎntón. (P) Zadnji čas je za koline. (Soč)

Zǎ svéti Antón éno svéti Rok sǎ nǎ sme upréynit bláyo. (P) Za svetega Roka (16. avgusta) se je živino vpreglo samo za nujno spravilo sena. Če ni bilo nujno, tudi pasti je niso gnali. Na ta dneva ima živina praznik in zato mora biti doma. (Koš)

Sveta Neža prikliče zimo, če je do tedaj še ni:

Ko ni zǐme do svéte Néže, jo óna yvíšno zléže. (P) Sveta Neža je 21. januarja. (Gol)

Ker je sredi zime, je treba imeti še seno za živino:

SvíĀta Níǎža, méza špíǎža. (P) Na sveto Nežo je treba imeti še pol sena, ker je zima še dolga. (Peč)

Na njen god začnejo kokoši nesti jajca:

SvíĀta Néža kǎkȳǎšǎn ret odvǎža. (P) Kokoši začnejo nesti jajca. (Gab)

Meseca januar in februar sodelujeta pri daljšanju dneva in prinašanju snega:

Jénovar i fébrȳar potǐǎynejo dan obǎ skop za áno úro, a marč sam za áno úro. (P, Nok)

Ko ne da snéya jénovar, ya da fébrȳar. (P, Nok)

Februar – Fébruvar – Séčan – Sečán – Sǎrčǎn – Séčon – Síčan – Svéčan – Svečán

Mesec februar je kratek, a nepredvidljiv:

Fébrȳar je mǐčkin, ma je ḡudíçou. (R, Gab)

Kǎdǎr séčna tráva ráse, véli vraḡ ráse. (P, Hra)

Vremensko je zelo spremenljiv:

Síčan síče po dóbroȳa, po sláboȳa. (P) Februar ima pol lepega in pol slabega vremena. (Gol)

Sečán íma dévet mǐsli nǎ dan. (P) Menjajeta se lepo in slabo vreme. (Puč)

Vreme na začetku februarja napoveduje dolgo ali kratko zimo, zgodnjo ali pozno pomlad ter letino sena:

Ča je na svíāčāncu mriēs, je žiā kuōnc zīmā, ča je na svíāčāncu tūóplo, bo šiē mriēs. (P)
Svečnica je 2. februarja. (Ore)

Če je pārveya febrúárja oblāčno éno dežéuno, bo zyódej pomlád, če je pa mārzo éno sūxo, bo pózna pomlád. (P, Puč)

Marija Kandelóra je rékla, da je zíma vānka fóra, a drúyi dōn je svēti Blaž, je réka, da je to véla laž. (P, Nok)

Ku ni dážja zā svēcnico, bo dóbra létina, ku je daž zā svēcnico, ne bo dóbra létina. (P, Koš)

Sveti Blaž prinaša sneg in dež:

Svēti Blaž, sniḡ i daž. (P) Sveti Blaž je 3. februarja. (Pre)

Sveti Valentin priklīče pomlad, podaljša dan, pari ptice in volove ter zaključuje sečnjo drvi, obrezovanje trt in lov:

Svēti Valentín dve vüre éno an kuartín. (P) Na svetega Valentina (14. februarja) je dan daljši za dve uri in četrt. (Koš)

Svēti Valentín, kortelāciē na rompín, tíciči na par, volíci na oráu. (P) Sečnja drvi je končana: vejevnik se obesi na kavelj. (Pre)

Svíat Valentín, kuórtalāč na rompín, pūško u komín. (P) Obrezovanje trt in lov sta končana. (Kas)

Marec – Marc – Marč – Merč

Mesec marec je vremensko spremenljiv:

Marc je tášan: čā vídiš sūānce, uzāmi lombrénu. (R) Marec je vremensko negotov. (Gab)

V povezavi z mesecem majem je merodajen za dobro letino:

Mārčna šūša an mājna lúža, nārdí boyātiya mūāža. (P) Meseca marca vse sadiš, zato ne sme biti preveč mokro, meseca maja pa rastline rastejo in potrebujejo dež. (Gab)

Vreme v marcu določa štirideset mučencev:

Kāšno je urémo na štírdasiāt mučēncou, tášno trája štírdasiāt dni. (P) Štirideset mučencev je 10. marca. (Peč)

Sveti Gregor pa lahko priklīče še zimo in sneg:

Svíati Greýúr je mōteri kuóžuḡ kúpiu. (P) Sveti Gregor je 12. marca; zime še ni konec. (Nok)

Svíati Greýúr je na kóuci jájce znésu. (R) Šaljivo: sneg je na novo zapadel; na kolu izgleda kakor jajce. (Nok)

Tudi na god svetega Jožefa še ni konec zime:

Svíati Juāžof ni šiē zākliēnu (kuōnc zīmā). (P) Sveti Jožef je 19. marca. (Gab)

Marijino oznanjenje že ogreje zemljo:

Māti Bójža Mārčanica, stāvi ḡlavícu u zemljícu. (P) Gospodovo, nekdam Marijino oznanjenje je 25. marca. (Gol)

Dónas je Devíca Māríja, bo ḡmáli kuōnc míasca, bo páršlo líapo urémo. (P) (Ore)

Mesec marec lahko prinese še sneg:

Čā mārča ḡarmí, rádo sneží. (P, Kas)

Za dobro letino pa mora biti marec v osrednjem delu Istre moker:

Ku je marč sūāḡ, bójo ble sámo bílice, ku bo pa móker, če bjēt séna dūósti. (P, Soč)

Na Goriškem in v delu Istre pa mora biti suh:

Mārčna šūša an mājna lúža nārdí ḡmiéta mūāža. (P, Vrt)

Mārča u práḡi, mája u klási. (P) Če je marec suh, bo maja žito poganjalo v klas.

(Koš, Pre)

Idealno pa je naslednje vreme po treh mesecih:

Marč mūāre bet suḡ, avríl kāšan dāš, maj mūākər. (P, Kas)

April – Abriū – Aprilj – Avriū – Vril – Vriū

April je vremensko muhast in nepredvidljiv mesec:

Avrīlsko vrēme īma pūno sleparīje. (P) Ni stanovitno. (Koš)

Vriū je kūōzi vrat zāvīū. (P) Aprila lahko še hitro pritisne mraz. (Soč, Zaz)

Sveti Jurij ogreva zemljo:

Svīāti Jūri bābu s kūāta zbūri. (P) Sveti Jurij je 23. aprila. Začne se toplo, dan se podaljša, dela je več. (Peč, Sov)

Zā svīāti Jūri sprāvi šūālnā. (P) Začne se hoditi bos, ker je že toplo. (Vrt)

Da bo dobra letina, pa morata biti april in maj deževna:

Dōbra lītina če biti, ko su vrīja i mājīč mókri. (P, Gol)

Ko būā aprīla i māja dež, būāmo imēli kaj kūōsit. (P, Nok)

Maj – Májīč

Kakšen naj bo mesec maj na Goriškem in v Istri?

Dāš mīāsca māja pārnīēse χmīātu kāšču pūχnu. (P, Ore)

Čā māja nā pāda, ni sōnā. (P, Gab)

Mājski dažjīci, pūni kantonīci. (P) Majski dež prinaša obilno letino. (Gra)

Sveti Gotard je mejnik za nevarno slano:

Svīāti Gotārd je zdej pūōsou, ūpejmo, dā nā bo vēč slānā. (P) Sveti Gotard je 5. maja. (Ore)

Sredi maja kraljujejo ledeni možje, ki dolgoročno napovedujejo vreme, sledi jim pa že poletje:

Kāko je vriēme na dōn svīātiya Pankrācija, Servācija i Bonifācija, būā štēdeset dōn. (P) Sveti Pankracij, Servacij in Bonifacij so 14. maja. (Nok)

Ma nīsā šīē posāli lādīāni mūāži, pāzi, nāstūej šīē sādīt pāmāduōrou. (P, Gab)

Pankrācij, Servācij an Bonifācij sā tri lādīāni mūāži; kādār posāju lādīāni mūāži, pūōle je polīatje.

(P) Sveti Pankracij, Servacij in Bonifacij so 12., 13. in 14. maja. (Gab)

Sveta Zofija, nepopularno poimenovana Zofka uscánka, popišánka ali pocurána, v enem predelu Istre kliče po dežju, v drugem pa ne:

Zōfka mūre bit mūōkra, čā ne, nej lētne. (P) Sveta Zofija je 15. maja. (Zaz)

Ku je Zōfka mūēkra, lētina nā bo duōbra. (P) Sveta Zofija je 15. maja. (Soč)

Sveti Urban določa dež za štirideset dni naprej:

Ko pāda dažd na svēti Urbān, pāda kvārnar dan. (P) Sveti Urban je 25. maja. (Gol)

Če povzamemo, mesec maj potrebuje dež in močne rose:

Ko māja mūāči, būā túdi senā. (P, Nok)

Mājске rose, χmētu obīlne kōse. (P, Gol)

Junij – Jun – Jūn – Žen – Ženj – Žjenj – Žun – Žunj – Žünj

Mesec junij ima kar nekaj vremensko močnih svetnikov:

Svétya Medārda kāšno vrēme sā nārdī, tāšno štīrdāset dan dārží. (P) Sveti Medard je 8. junija. (Zaz)

Boj se tūrské vojské éno vídoyské meylé. (P) Sveti Vid je 15. junija. Eno in drugo rado pobere vse: nekdanj turška vojska, danes megla okoli svetega Vida, zaradi katere grozdje rado zboli. (Soč)

Svéti Ívan óyanj zanáme, svēti Péter ya podtákní. (P) Sveti Janez Krstnik je 24. junija – vročina se začne, sveti Peter je 29. junija – vročina naraste. (Puč)

Julij – Júli – Lej – Ljej – Luj – Lūj – Trávan

Mesec julij zaznamujeta predvsem končana košnja sena in žetev pšenice:

Lej je za loj, ayōš je za ynoj. (P) Košnja sena je do julija dobra, potem ne več. (Pre)

Do Múóhora sá múra pokúósit usé i čeníco požét, ku ne bo Múóhor správu. (P) Običajno okrog svetega Mohorja (12. julija) rada pride burja z nevihto, ki prizadene pridelek sena in pšenice. (Soč)

Sveta Ana na Goriškem vabi k sejanju pozne koruze in repe, v Istri pa kliče dež:

Do sviátə Ánə sə mǹəre sódit čakontín, kar je pǹóle je žiá prekásno. (P) Sveta Ana je 26. julija. Cekontin je drobna koruza, ki dozori v 50 dneh, mora pa biti posejana najkasneje do svete Ane, sicer ne uspe dozoreti, ker jo pobere slana. (Ore)

Za svéto Áno en dóbər dež, fərməntóna kólko češ. (P, Par)

Čə češ jómət ríəpu, mǹəraš sjət do sviátə Ánə. (P, Peč)

Avgust – Agóš – Ágošt – Agóšt – Auyəəšt – Augušt – Ґošt – Ґəəšt – Ґuóšt

Avgust vremensko pozna dva polčasa: v prvi polovici je običajno suh, v drugi je že potreba po dežju:

Ґəəšt je sǹxih vǹst. (P) Avgusta je malo dežja. (Koš)

Od Svéte Marije do Svéte Marije móra býti daž, ko ne je slába zíma. (P) Od Marijinega vnebovzetja 15. avgusta do Marijinega rojstva 8. septembra. (Gra)

Marijino vnebovzetje je zadnji čas za košnjo sena v nekaterih predelih Istre, kače pa si iščejo luknje za prezimovanje:

Do svéte Marije velike je séno zə délət luj, po svéti velíki Maríji pa je za ɣnuj. (P) Do Marijinega vnebovzetja sta paša in seno dobra, po njem ne več. (Koš)

Ud svéte Maríje velíke do svéte Maríje mále ɣad si móra najt sǹójo byəžo, ki ku ne, ɣa bo zíma nájdlə váni, nə bo livírou si byəže najć. (P) Od Marijinega vnebovzetja do Marijinega rojstva. (Soč)

Od velikega do malega šmarna je čas za nekatera pomembna opravila:

Od svéte Maríje velíke do svéte Maríje mále je narbǹjší čas, da se kampér známe za séme. (P, Koš)

Med svétimi Maríjami se stávi jájca u žíto i stojídu do božíča. (R, Gol)

Po sviátí viélikí Maríji se mǹəre seč dərva za líəs (déske). (R, Nok)

September – Sektémbər – Setémbar – Setémbər – Šentémber – Šetémbar – Šetémbor – Šəntémbər – Šətémbər – Šintiémbər

Mesec september zaznamujeta začetek paše in košnja ter spravilo otave:

Svéta Marija mála, za bláyo ni več štála. (P) Začetek jesenske paše. (SvP)

Ta kə po sviátí mǹli Maríji otávo kosí, jo pər píáci suší. (P) Otavo je tedaj težko posušiti, ker je zjutraj rosa močna in sonca ni več veliko. (Nok)

Kvatrnica je primeren čas za spravilo pridelkov:

Ósan dan pred kvátarnicu i ósan dan po kvátarnici je tríba pobráti sve unútra, ki čédu dójti škrǹpci i dáždi. (P) Kvaternica je 15. septembra. (Gol)

Sveti nadangel Mihael je pristal med enologi tako, kot je prišel Pilat v vero:

Je pərdélou vína, də ɣa íma od svétɣa Máxa do svétɣa Xierónima. (P) Šaljivo: sveti Mihael je 29. septembra, sveti Hieronim pa 30. septembra. Pomen: pridelal je malo vina. (Kor)

Oktober – Oxtóber – Október – Oktúbər – Otóbar – Otóbər – Otóbor – Utúbər – Utúbər

Začetek meseca oktobra zaznamujeta dež in burja:

Ku ni dážja pərvo nedéljo utúbra u Šətumárji, je drúyo nedéljo u Pádni áli nə nášo upəsílo (fjéro) u Kúrtəx. (P, Kor)

Zə bélo nedéljo bo búrja siyúrna. (P) Bela nedelja je prva nedelja v oktobru. (DpH)

Evangelist sveti Luka si zasluži vzdevek »gozdar«. Poglejmo, zakaj:

Svēti Lūka pērje klūka. (P) Sveti Luka je 18. oktobra; po svetem Luku se začne listje zvijati in odpadati z dreves. (DpH, Pre, Soč)

Zaradi pesniške rime je sveti Luka prišel tudi v šaljive pregovore:

Sviāti Lūka ȳlāda īzpod klobūka. (P, Kas)

Sviāti Lūka brez klābūka. (P) Šaljivo. (Gab)

Vreme na sveto Uršulo nakazuje prihodnjo zimo:

Kakōvo vrīme Ūrsa donēse, tāko se zīma obnēse. (P) Sveta Uršula je 21. oktobra. (Gol)

November – Novémbar – Novémbær – Novémbor

Vsi svetniki na začetku novembra so mejnik za spravilo kmečkih pridelkov, začetek deževja in prvega snega ter napovedovalec zime:

Usé svēte – usé u klēte. (P) Poljski pridelki morajo biti spravljani v kleti. (Pre)

Usī svēti z dāžjen objēti. (P) Rado dežuje. (Kas)

Usī sviāti so snēȳan opēti. (P) Lahko je že sneg, burja in mraz. (DpH)

Zā usé svēte zīma do pēte. (P, Zaz)

Sveti Martin je pomemben, ker takrat dozori vino:

Do svēteȳa Martina vīno ni zā pjet; je vīno zā otrūōke, ni zā mōže. (P) Sveti Martin je 12. novembra. (Soč)

V Istri se okoli svetega Martina začne tudi obiranje oljk:

Zā svēteȳa Martina sā zāčnē pobīrāt bol zyūdne ūljke. (P) Če bi hoteli, da so oljke bol zrele, bi morali pobirati na sveto Marijo zdravja (21. novembra) npr. vrsto istrska belica, ki daje olje slabše kakovosti. (Puč)

Na Goriškem je pomembna sveta Katarina Aleksandrijska ali Sinajska:

Sviātā Kātārīnā ȳlas, rīāpa u vas. (P) Do svete Katarine (25. novembra) je treba spraviti repo, da ne zmrzne, ker že začenja slana. (Peč)

December – Decémbar – Decémbær – Decémbor – Dēcémbær

V mesecu decembru je prva napovedovalka vremena sveta Lucija:

Kāšno vrēme je na dan svēte Lucije, takó je drūȳo lēto. (P) Sveta Lucija je 13. decembra. (Koš, Soč)

Božič je prelomni čas za nastop mraza in nekdanji znanilec lakote:

Dvāȳset dan pred božičon i dvāȳset dan po božiču je najȳūȳa zīma. (P) Božič je 25. decembra. (Gol)

Do božīca ni ni ȳlāda ni mrāza, po božīci pa lāȳko prīde āno ēno drūȳo. (P, Puč)

Do božīca ni ne mrāza ne ȳlāda, po božīci mārkovca v rāt. (P) Mrkovca je ničvredna hrana. (Med)

Po božiču se dnevi začnejo daljšati:

Od božīca do sviātiȳ trīāȳ krālȳou zrāse dan zā an korāk od petelīna. (P) Sveti trije kralji so 6. januarja. (Gab)

Zadnjo besedo v letu ima šaljivi napovedovalec vremena sveti Silvester:

Kāšno je vrēme nā svēti Silvēster, bo do kōnca lēta. (P) Šaljivo: sveti Silvester je 31. decembra, zadnji dan v letu. (Puč)

Sklepne misli

Ob zbiranju in ponovnem prebiranju vremenskih pregovorov po mesecih v letu me navdaja spoštovanje do te izvirne modrosti naših prednikov, ki je zagon črpala iz pristnega in pozornega življenjskega opazovanja narave in njenega pojavnega bogastva. Navdaja me občudovanje žive krščanske vere naših prednikov, s katero so pristopali k naravi in njenim vremenskim pojavom, povezanim s posameznimi svetniki, in tako gradili nerazdružljivo enoto zemlja – duhovni svet. Razveseljuje me duhovit, radoživ in šaljiv pristop naših prednikov do zapletenih

in nič kaj lahkih vremenskih pojavov, v slogu: *Svíata Néža kækuaðan ret odvéða* (kokoši začnejo jajca nesti); *Fébrúar je míðkin, ma je xudíçou*; *Svíati Greyúr je na kóuci jájce znésu* (sneg, ki na novo zapade, je videti na kolu kakor jajce); *Béjži ískat u batiayú síamo od driætā* (prvega aprila so starši ali odrasli za šalo pošiljali otroke iskat v trgovino seme drete); *Svíati Júri bábu s kúætā zbúri* (začne se toplo, dan se podaljša, dela je več.); *Svíti Forján véžyej xíšo éno béži van* (v preteklosti so ljudje hiše, krite s slamo, sami zažgali, da bi dobili odškodnino) ... Premoremo sodobniki katero od teh treh lastnosti naših prednikov – vremenoslovcev?

Slovarček narečnih besed

abríu, aprilj, *avríu*, vríl, *vríu* april, *agóð*, *ágoð*, *agóð*, *auyuáð*, *augúð*, *yoð*, *yuáð*, *yuóð* avgust, *an* eden, *áno*, *éno* eno, *Antuæn*, *Antún* Anton, *bet*, *bjet* biti, *bílíce* bilke, *biti* če bo, *bláyo* živina, *bójo ble* bodo, *bua* bo, *buaða* luknja, *Bux* Bog, *cajt* čas, *cakontín* drobna koruza, ki dozori v 50 dneh, *céðu dójti* bodo prišli, *čeníca* pšenica, *čríášnja* češnja, *dað*, *daðd* dež, *dažjíc* dežek, *decémbar*, *decémbær*, *decémbor*, *dacémbær* december, *dére* uničuje, *dôn* dan, *donésti* prinesti, *éno* in, *færmántón* koruza, *fjéra* praznik, *fóra* zunaj, končana, *ylád* lakota, *yládæt* gledati, *ylamjica* ogorek, žareče oglje, *ynuj* gnoj, *Γoc* Golac, *γvíšno* gotovo, *xíti* vrže, *xmiét* kmet, *jánuvar*, *jénovar*, *prosínac*, *prosíneç*, *prosínoc* januar, *xmáli* kmalu, *i* in, *Ívan* Janez (Krstnik), *jæmæt* imeti, *jæt* iti, *jíma* ima, *Juæðof* Jožef, *júli*, *lej*, *ljej*, *luj*, *løj*, *trávan* julij, *jun*, *jün*, *žen*, *ženj*, *zjenj*, *žun*, *žunj*, *žünj* junij, *Júri* Jurij, *kakóvo* kakršno, kakšno, *kampér* krompir, *kantonić* kotek, *kažúx*, *kúóžu* x kozuh, *kantón*, *kæntuæn* vogal, *kášno* kakšno, *ki ku ne* sicer, *klæbuk*, *klobük* klobuk, *klúkat* zvijati, ko če, *komín* dimnik, *ko ne* če ne, sicer, *kortelácić*, *kúórtælæç* vejevnik, *kóuc* kol, *ku* če, kakor, ko *kúartín* četrtinka litra, *kúónc* konec, *kvárnar* štirideset, *kvátarnica* kvaternica, *létna*, *lítina* letina, *livíræt* uspeti, *lombréna* dežnik, *luj* loj, *Lúka* Luka, *ma* a, ampak, pa, vendar, toda, *májíç* maj, *marc*, *març*, *merç* marec, *Maríja Kandelóra* svečnica, *Máti Bójža Márčanica*, *Svéta Maríja ylamjéna* Marijino oznanjenje ali marčna Mati Božja, *matíka* motika, *Máxo* Mihael, *méza špíæža* pol porabe, *Mænfælkææn* Monfalcone (Tržič, Italija), *márkovca* ničvredna hrana, *míðkin* majhen, *môti* mati, *mriés* mraz, *muæð*, *muž* mož, *múre*, *múra* mora, *najç* najti, *najxúja* najhujša, *narbújði* najboljši, *næstuaj* ne, *novémbar*, *novémbær*, *novémbor* november, *non si déve* se ne sme, *odvéðæt* odvezati, *óyanj* ogenj, *oxtóbær*, *októbær*, *oktúbær*, *otóbar*, *otóbær*, *otóbor*, *utúbær*, *utúbær* oktober, *oráu* oral, *ósan* osem, *pærdélat* pridelati, *pæmæðuór* paradižnik, *pærpeljæt* pripeljati, *pærðlo bo* bo prišlo, *pærðu je* prišel je, *pjet* piti, *pocurána*, *popiðánka* uscanka, *podtáknít* podnetiti, *posáju* gredo mimo, minejo, *posáli* minili, šli mimo, *prítte* pridite, *púxnu*, *púno* polno, veliko, *púóle* nato, potem, *púósæt* iti mimo, miniti, *púška* puška, *ret* rit, *rompín* kavelj, *séçan*, *seçán*, *særçán*, *séçon*, *síçan*, *svéçan*, *sveçán* februar, *sektémbær*, *setémbar*, *setémbær*, *šetémber*, *šetémbar*, *šetémbor*, *šæntémbær*, *šætémbær*, *šintiémber* september, *seç*, *síçi* sekati, *siyúrna* gotova, varna, *sjæt* sejati, *skop* skupaj, *skúók* stegno, *snið* sneg, *spot* izpod, *sredozímac* sredizimec, *stojíðu* stojijo, zdržijo, *su* so, *súx* suh, *svéta Maríja mála* Marijino rojstvo, *svéta Maríja velíka* Marijino vnebovzetje, *svíæçanca*, *svéçnica* svečnica, *Šætumárje* Šmarje pri Kopru, *škropác*, mn. *škrópci* oster mrzel dež, *špárat* hraniti, varčevati, *štála* hlev, *šterdeset*, *štírdæsiæt* štirideset, *štrik* vrv, *şulni* čevlji, *şúða* suša, *tášæn* takšen, *tášno* takšno, *tíçiçi* ptički, *tríða* treba, *túrski* turški, *u* v, *uón* ven, *úljka* oljka, *unútra* noter, *uóprít* odpreti, *upæsílo* opasilo, župnijski praznik, *upréynít* vpreči, *urémo* vreme, *Úrsa* Uršula, *váya* tehtnica, *váni*, *vánka fóra* zunaj, ven, končana, *véçi* večji, *véli* velik, *vílja* vigilija, *volíçi* volički, *vrtoylávac* vrtoglavec, *vúra* ura, *vústa* usta, *zanáme* zaneti, *zbúrit* pregnati, *zdej* zdaj, *zemjica* zemljica, *zyódej* zgodaj, *zyúdni* zgodnji, *zjédi* ostanki, *známe* pobere, *Zófka* Zofija, *zváyæt* stehtati

Dr. Primož Kuret

Prvi prenosi oper v Ljubljani

V sodobnosti smo navajeni, da spremljamo različne kulturne, družabne, športne in politične prenose po radiu in televiziji. Tako smo lahko dovolj na tekočem, kaj se dogaja doma in po svetu. V zadnjih 150 letih je tehnika namreč izjemno napredovala. Manj so danes znani začetki, ki so bili zasnovani za prenos in sprejem človeškega glasu z električnimi impulzi, ki se prenašajo po žici ali z elektromagnetnimi valovi. Prvi uporabni prenos govora je opravil J. P. Reis leta 1861. A. Graham Bell je 1876 iznašel elektromagnetni telefon.¹ O električnem prenosu informacij je pisal Karel Robida (1804–1877) leta 1849 v prvem slovenskem učbeniku fizike,² v katerem je opisal igelni telegraf: »Kar se z magnetno iglo v Ljubljani godi, to se godi v Trstu in smem reči, to se godi v Ljubljani in Trstu v tistem trinku, ker elektrika več ko 60 000 milj v sekundi stori.« Tega leta je bila Ljubljana priključena na prvo poštno telegrafsko povezavo Dunaja s Trstom. Bleiweisove Novice so pisale o novi pridobitvi in se zavzele za njeno popularizacijo. Simon Šubic je leta 1875 izdal knjigo Telegrafija. Pomembno vlogo za prispevke na področju elektromagnetnega valovanja sta imela Josef Stefan (1835–1893) in profesor na graški univerzi Ignacij Klemenčič (1853–1901). Raziskoval je lastnosti elektromagnetnega valovanja in zato dobil nagrado dunajske znanstvene akademije.

O tehničnih novostih so na Slovenskem poročali časopisi. To velja tudi za razvoj telefonije. Tako so v Ljubljani napeljali 140 metrov dolgo telefonsko linijo konec septembra 1881 od urada do stanovanja podjetnika Alberta Samasse. Naprava je delovala brezhibno. Pri teh poskusih je imel največ zaslug urar in elektromehanik A. J. Geba, ki je 14. 1. 1882 napeljal telefonsko linijo med požarno opazovalnico na stolpu ljubljanskega gradu in prostori ljubljanskega prostovoljnega gasilskega društva. Ta linija naj bi služila za hitrejše ukrepanje pri požarih.³ Takšni poskusi niso bili posebna novost. Že kmalu so jih prenesli tudi na glasbo. Tako so poskušali na Dunaju s prenašanjem koncerta s klavirjem, violino, okarino in večglasnim zborom. Rezultati so bili tako ugodni, da so se odločili poskuse javno ponoviti in pripraviti prve telefonske koncerte v Evropi. Albert von Urbanitzky poroča, da je kot asistent za fiziko na dunajski visoki tehnični šoli skupaj z inž. F. Rissijem eksperimentiral z večjim številom telefonov decembra leta 1877. Poskusi se niso nanašali le na govor, ampak tudi na glasbene prenose, ki so dali tako ugodne rezultate, da so se odločili poskus javno ponoviti in pripraviti prve telefonske koncerte v Evropi.⁴

Dunajski *Fremdenblatt* je pisal o takšni prireditvi:

Bil je pravi telefonski koncert, ki so ga organizirali včeraj na politehniki. Zdi se, da je problem prenašanja tonov na daljšo razdaljo skoraj rešen. Medtem ko je v eni izmed dvoran v drugem nadstropju sedelo šest (pri drugih poskusih tudi več) oseb, ki so na kratko razdaljo pred telefoni

pele, je na nasprotnem koncu dolgega hodnika v sobi sedelo dvajset gospodov pred mizo, na kateri je bilo prav toliko telefonov. Telefonska napeljava je bila dolga 30 milj. Ko je bil dan signal, so začeli s produkcijo. Najprej so zapeli preprosto pesem, ki je nekoliko šibko zvenela in kjer melodija tudi ni prišla prav do veljave. Očitno se je moralo uho najprej navaditi na telefon. Nato so zapeli koral, ki je že bolje uspel, samo besedilo je bilo še nerazumljivo. Nato pa so zapeli *Die Capelle* tako precizno in jasno, da je vse osupnilo in so glasno zaploskali. Vokalnemu koncertu so se priključili še nekateri instrumentalisti. Tudi to je prav sijajno potekalo; vsaka nota je prišla do veljave, tone so telefonirali z izredno čistostjo. Presenetljiv učinek je na koncu izzval poskus z velikim telefonom, pri katerem celo ni bilo treba pritisniti ušesa na slušalko. Tone se je slišalo na razdaljo treh do štirih korakov.⁵

¹ Gl. geslo Telefonija², Enciklopedija Slovenije 13, s. 215; Sandi Sitar, Iz predzgodovine radijske in televizijske tehnike na Slovenskem, rkp. 1988.

² Karel Robida, Naravoslovje ali fiziko po domače zložil. Ljubljana 1849.

³ Žarko Lazarevič, Začetki uvajanja telefonije v Ljubljani, v: Kronika 35, 1987, 97–100.

⁴ Alfred Urbanitzky, Die Elektrizität im Dienste der Menschheit. Wien 1885.

⁵ Fremdenblatt, Wien, 23. 12. 1877.

⁶ Laibacher Zeitung, 21. 3. 1882.

⁷ Laibacher Zeitung, 24. 3. 1882.

⁸ Prošnja se nahaja v Državnem arhivu Slovenije pod »Predsedstvo deželne vlade«, št. 613.

Podobno so potekali koncerti v Parizu. Instalirali so »teatrofone«, s pomočjo katerih so ljudje lahko doma poslušali telefonske prenose oper in koncertov. Pri telefonistki v uradu je bilo možno naročiti določen koncert ali opero. Mnogi pariški hoteli so imeli v svojih salonih številne telefonske aparate, kjer je bilo mogoče za 10 frankov deset minut poslušati prek slušalk koncert, ki so ga izvajali v eni od pariških koncertnih dvoran in vsak večer se je telefonistka postavila pred stikalno ploščo in vezala, kar so od nje po telefonu želeli.

V Ljubljani so se za te novosti odločili v drugem delu sezone 1881/1882. To sezono je ljubljansko Deželno gledališče vodil direktor Alexander Mondheim-Schreiner, ki je imel precejšnje ambicije. Sestavil je mlad, nadarjen pevski ansambel, ki ga je po potrebi hitro spreminjal in dopolnjeval. Ansambel je vodil prav tako izjemno nadarjeni in ambiciozni, čeprav še neizkušeni dirigent Gustav Mahler, ki pa se je hitro učil in dosegal lepe uspehe. Naletel je na neobičajno velik odziv občinstva, kritiki so mu bili naklonjeni ter mu prerokovali sijajno prihodnost. Tako so ob njegovi benefični predstavi zapisali, da želijo »sposobnemu in delovnemu dirigentu naše opere, operete in spevoiger, ki je imel v sezoni dosti truda in muke, zelo dober obisk«.⁶ Po predstavi pa beremo, da je bil Mahler »neumorno delaven in prizadeven kapelnik. Opera je bila dobro naštudirana in izvedena. Ko se je beneficant pojavil, sta ga sprejela precej številno zbrano občinstvo z živahnim aplavzom in orkester s tušem. Dobil je velik lovorjev venec kot znamenje priznanja. Ta odlično šolani glasbenik jemlje svoje naloge zelo resno. Med sezono je imel mnogo težav in skrbi ter si je venec tudi popolnoma zaslužil.«⁷ Zanimanje za opero in opereto je bilo veliko in neredko so bile predstave razprodane. Gledališka sezona 1881/1882 je bila po številu izvedenih oper in operet izjemna. Samo v zadnjem mesecu sezone, v marcu, so izvedli denimo Mozartovo *Čarobno piščal*, Rossinijevega *Seviljskega brivca*, Verdijevega *Trubadurja*, Flotowa *Alessandro Stradella* in operete *Vesela vojna* Johanna Straussa, *Cornevillski zvonovi* Roberta Planqueta, *Fatinitzo* in *Donno Juanito* Franza von Suppeja ter Offenbachovega *Viteza Sinjebradca*. Zadnji del sezone so vse predstave prenašali po telefonu. Gledališka direkcija se je namreč pogodila z že omenjenim urarjem Gebo, da bo »v kratkem prenašal več predstav iz gledališča po telefonu, tako kakor to delajo v Parizu in na Dunaju«⁸. Časopis *Laibacher Zeitung* je objavil naslednjo vest:

Preteklo soboto je na tukajšnji realki gospod urar in elektromehanik J. Geba izvedel poskus s telefonom (sistem Siemens) z najboljšim uspehom. Preskusili so telefon na dolžini 35 m, kjer so zvitek 40.000 metrov dolge izolirane žice razporedili tako, da je dolžina žice v celoti znašala prek 40 km. Telefonsko so se pogovarjali in brali časopise; nato so žvižgali pesmi in poskušali prenašati glasbena dela, kar je vse odlično uspelo. Nazadnje so naredili še poskus z Hughesovim mikrofonom, s pomočjo katerega se je slišalo povsem jasno tiktakanje žepne ure pri dolžini žice 4070 m. Poskusu so prisostvovali načelnik tehničnega društva gospod prof. Ziskovsky, učitelj fizike na realki, prof. A. Senekovič in drugi.⁹

Geba se je nato dogovoril z gledališko direkcijo, da bo po pariškem zgledu v kratkem po telefonu prenašal gledališke predstave. Kot je poročal časopis, naj bi se to zgodilo kmalu.¹⁰ Prošnjo za postavitev telefona v gledališču je Geba takole utemeljil:

»Podpisani si dovoli vljudno zaprositi za dovoljenje za prenos gledaliških predstav po telefonu proti vstopnini, in sicer naj bi se poslušalo v gledališki pisarni in zato ne bo treba položiti nobenih žičnih napeljav po ulici. Vstopnina ima namen pokriti stroške, ki nastanejo s postavitvijo aparatov.«

Geba je še isti dan dobil dovoljenje za prenos predstav po telefonu do konca sezone. Prav tako je lahko pobiral vstopnino. Kako je stvar potekala, lahko preberemo v časopisu:

»V nedeljo in torek so med predstavami (Straussove operete, op. p.) *Vesela vojna* in *Seviljskega brivca* preizkusili v direkciji našega Deželnega gledališča pred povabljenimi gosti telefonsko napeljavo gospoda Gebe. Jasno je bilo slišati govorjeno besedo pa tudi glasbeni del je bil izvrsten. Kot sprejemni aparat sta služila dva Siemensova telefona, ki so ju namestili na obojestranskih parternih ložah v prosceniju, ki sta imela »Schaltrichtern« – mikrofoni je dal g. Berliner iz Bostona. Kot slušni aparat so služili Siemensov telefon, Böttherjev slušni telefon in Bellov telefon.«¹¹

V Ljubljani so poslušalci sedeli v gledališki pisarni, dostop vanjo so imeli le tisti, ki so poleg običajne vstopnice plačali še poseben dodatek po osebi. Zanimanje občinstva je bilo očitno vsaj v začetku kar veliko. Predstave so prenašali po telefonu do konca sezone. Kako je bilo pozneje, ne vemo. Poročil o telefonskih prenosih oper v časopisih ni več, dovoljenje pa je Geba dobil samo do konca sezone. Vsekakor so bili poslušalci za bistveni del predstave – vizualni del – prikrajšani. Kako je mladi Mahler gledal na tehnično novost, ne vemo. Pač pa je mnogo pozneje, leta 1905, v leipziškem studiu M. Welte & Söhne posnel na klavir štiri svoje skladbe (dve pesmi in dva simfonična stavka) zlasti v želji, da pokaže, kako naj se izvajalci ravnaajo pri tempih. Danes so ti posnetki edini, ki dokumentirajo njegovo umetnost. Snemanja so kmalu postala nekaj vsakdanjega in mnogi umetniki ter zlasti številni pianisti so začeli snemati svoje dosežke.

Prvi operni prenosi s pomočjo telefonskih naprav so bili prvi korak v posredovanju umetniškega dogodka širšemu občinstvu. Pot do radijskih ali še pozneje televizijskih prenosov je bila sicer še dolga. Prav opisani telefonski prenosi so začeli nov razvoj v popularizaciji umetnosti s pomočjo tehnike in njeno približevanje večjemu številu ljubiteljev glasbe. Tudi na tem področju Slovenija in Ljubljana nista zaostajali in skušali slediti splošnim težnjam pri razvoju telefonije.

⁹ Laibacher Zeitung, 29. 9. 1881.

¹⁰ Laibacher Wochenblatt, 28. 2. 1882.

¹¹ Laibacher Zeitung, 28. 2. 1882.

Ifigenija Simonović

O tem času te pomladi tega tesnobnega bivanja

Čas virusa. Marec, april – koliko časa še? Imam občutek, da se nič ne dogaja in nič ne spreminja, da štejejo samo krivulje, ki rastejo glede na število mrtvih in okuženih ter ozdravelih, a vendarle dobivajo občutki nove in nove odtenke – glede na intenzivnost, barvo. Tesnoba, strah, telo je v krču. Napisala sem pesem, naredila nekaj kolažev, šivala, risala, a zdi se mi, da brodim po postani mlaki.

Pomisli sem na dve luknji brez dna. Ena je črna in iz nje bruha smrdljiva brozga – sovraštvo, natolcevanje, obtožbe, poniževanja, posmehovanje, razne gonje. Druga luknja pa se lesketa v soncu, odseva barvo jasnega neba, iz nje pa enakomerno brbota dehteč gejzir – lepota, toplina, solidarnost, tudi kreativnost in korajža.

Na sprehod grem skoraj vsak dan, to je dovoljeno. V nahrbtnik dam 3 kg uteži, hitra hoja. Prisilim se, čeprav se zdi absurdno. Prepovedala sem si jesti, preden ne začutim lakote. Tako zdaj zajtrkujem šele ob 2^h. Včasih sem omedlevala ob 11^h, če sem preskočila zajtrk. Hladilnik je blizu. Pojedla sem že skoraj vse vložene dobrote, ki jih po navadi čuvam za posebne priložnosti, podobno kot lepe čevlje, lepo obleko. Posebnih priložnosti pa ni in ni, nemara jih nikoli ne bo. Bolje pojesti, bolj ponositi! Bom nesla v grob, se sprašujem. Govorim sama s sabo, včasih je moja jin prav zabavna, ko krega črnogledi jen. Sešila sem si obleko in naredila jopico, tudi kapo, ki jo bom nosila šele drugo zimo – če jo bom dočkala. Pomila sem okna in tla. Gre nekako.

Berem, seveda berem. A ne morem se zbrati. Včasih sem lahko brala po pet ur skupaj, da so me bolele oči in kosti, zdaj pa pol ure, mogoče tri četrt, pa sem že lačna, zeham, mislim na nekaj tretjega. Segam po angleških knjigah, da se bolj naprezam, saj moram kakšen odlomek dvakrat prebrati. Kakor da bi bila na razpotjih – ko se ustrašim, da tavam po napačni poti, se vrnem. Preberem še enkrat, če je treba večkrat. Včasih se mi razblini celo poglavje, dostikrat pogledam na platnico, da se opomnim, kaj sploh berem. Taki so ti časi – časi virusa –, čeprav naj to ne bi bil izgovor za lenobo, puhloglavost, čenčarije.

Segla sem po knjigi, ki jo je napisal Jerome K. Jerome (1889), *Trije možje na čolnu*. To bo lahkotno branje, sem se opogumila. Hihitam se, podčrtujem modrosti – pred štiridesetimi leti se mi je ta obešenjaška knjiga zdela prenabuhla od angleškega humorja, zdaj pa se mi sploh ne zdi nabuhla, nasprotno, ima gube in podloge in namige, ki jih šele zdaj dojemam. Seveda že 130 let velja za klasiko, nisem prva, ki jo hvali, a hvaliti jo moram in to z vedno močnejšim prepričanjem, da je odlična. Zdaj, ta hip, ko pišem, bi raje brala. A užitek predstavljam na večer, ker bom še kako potrebovala sprostitvev in preselitev v labirint svobodnega izražanja, prostodušne resnice in brezpogojnega človekoljubja.

Tako sem sinoči lepo počasi in veselo prišla do 6. poglavja *Treh mož na čolnu* – in prav to poglavje me je spravilo k pisanju te miniature – česa mogočnejšega pač ne zmorem napisati. Svetlana Slapšak je v enem od razgretih pisem za PEN te dni zapisala, da sem jaz izjavila, da ženske ne znajo pisati esejev. Najbrž je bilo vzeto iz kakšnega konteksta, mogoče

sem govorila o tem, da so skozi stoletja ženske pisale manj esejev kakor moški (medtem ko so pač moški vzgajali manj otrok in skuhalo manj špagetov ter pridelali manj solate ...), gotovo pa je šlo za avtobiografsko izjavo, saj drugače ne znam pisati, ker tudi domišljije nimam. Ne spomnim se in ne bom preverjala. Tudi opravičevala se ne bom, zakaj neki. Vem le, da za pisanje esejev ni dovolj samo »svoja soba« (*A room of one's own*, Virginia Woolf), treba je imeti tudi nekaj v glavi. Priznam, nikoli nisem požirala knjig, ne znam brati diagonalno, malo debelejši roman berem dva meseca, debelejšega od 300 strani pa se niti ne lotim. Naslanjam se na drobtine drobcev iz prebranih knjig. Prebrala sem morda vsega skupaj tri kvadratne metre knjig (najbrž pretiravam!). Polovico knjig, ki jih imam v svoji knjižnici, pa ne bom nikoli prebrala. In tudi vseh, ki sem si jih izposodila v knjižnici v 67 letih, nisem vrnila zato, ker bi jih zares prebrala. Izposodila sem si jih z namenom ali željo, da bi jih prebrala. To še ne pomeni, da sem tudi jih (sem pa prispevala h knjižničnemu nadomestilu!). Če me knjiga ne privlači po prvih desetih straneh, jo odložim. Obstajajo pač knjige, ki jih ne morem odložiti, so pa knjige, ki jih ne morem drugič vzeti v roke. S poezijo je malce drugače. Odprem neke, če me prvih pet pesmi ne vznemiri, zbirke ne odprem več. Nekaj zbirk imam pa oguljenih in pomečkanih – morda dva ducata.

Preden končam in priložim odlomek iz 6. poglavja *Treh mož na čolnu*, naj izpovem vzhičenje nad Alexandrom von Humboldtom. Pred *Tremi možmi* sem v dveh tednih požrla biografijo (skoraj 500 strani) o njem: *Izum Narave* (*The Invention of Nature*, Andrea Wulf, 2015). Predlanskim sem »odkrila« (res nisem imela pojma, čisto slučajno) Henryja Davida Thoreaua, zdaj pa sem v žlahtnem labirintu odkrivanja Johna Muira. To so bili pa res intelektualci. Mislili so na zemljo, ki mora prenesti človeka, ki ji ni hvaležen za prostor pod soncem. Izsekavanje gozdov – o tem je pisal Humnoldt že v Napoleonovih časih! In zdaj bom morala poseči po Valvazorju, Franu Erjavcu, Iztoku Geistru!

Zanima me samo še Zemlja in njeno tavanje po vesolju, pa človek kot »človek človeku človek« in »človek živali brat«.

No, naj končno končam z zasilnim prevodom odlomka iz *Treh mož na čolnu*. V tem »času virusa« mi je Jerome K. Jerome potrdil občutek, ki me te dni tišči kot maska nos. Ja, Jerome, prav tako je, se strinjam, samo da zdaj prevladuje nočni občutek tudi takrat, ko sije sonce!

Prva beseda, ki sem jo morala iskati v slovarju, je bila tretja beseda odstavka: »We are creatures of the sun ...« Smo sončna bitja, smo bitja, ki jih je ustvarilo sonce, smo bitja, ki so ustvarjena za sončne dneve, smo sončni, smo morda stvori, stvaritve, smo kreacije koga ali česa? To bi bila lahko tema za poglobljen esej, a mi manjka filozofsko, teološko in semantično znanje.

Jerome K. Jerome, *Trije možje na čolnu*, 40. odstavek iz 6. poglavja:

Ustvarjeni smo za življenje pod soncem, mi, moški in ženske. Ljubimo svetlobo in življenje. Zato se gnetemo v mestih in velemestih, podeželje postaja iz leta v leto bolj opuščeno. V soncu – podnevi, ko Narava živi okrog nas, se nam zdijo odprta pobočja in globoki gozdovi še kar znosni: toda ponoči, ko naša Mati Zemlja zaspi in nam ne da spati, oh!, takrat se zdi svet samotni, strah nas je, smo kot otroci v tihi hiši. Sedimo in smrkamo, hrepenimo po razsvetljenih ulicah, po človeških glasovih, po utripu človeškega življenja. Počutimo se nemočne in majhne v strašnem miru, ko samo temna drevesa šelestijo v nočnem vetru. Okrog in okrog nas so duhovi, njihovi tihi vzdihji nas žalostijo. Dajmo, stopimo skupaj v velikih mestih, zakurimo kresove, naj zagorijo vse luči, zavpijmo in zapojmo v en glas in bodimo pogumni.

Ifigenija Simonović

Zgodbica o dveh rdečih knjižicah

To zimo nisem bila za nobeno rabo. Izrezovala sem članke, ki naj bi jih brala kasneje. Knjige so se mi nakopičile, ostale neprebrane. Nisem zmogla.

Tam enkrat, okrog božiča, sem segla po dveh majhnih rdečih knjižicah (15 cm x 9 cm), sicer debelih (vsaka 400 strani), ki sem ju pred kakimi 40 leti kupila v nekem antikvariatu v Londonu: Hans Christian Andersen, *Pravljice*, 1951, originalne ilustracije iz Andersenovega muzeja v njegovem rojstnem kraju Odense.

Takrat še nisem znala dovolj angleško, nisem jih takoj začela brati. Mislila sem tudi, da tako ali tako vse poznam, saj je bila zbirka Andersenovih pravljic (poleg *Muce copatarice*, *Jurija Murija v Afriki* in kitajskih pravljic) najljubša knjiga mojega otroštva. Ko sva se z mamo preselili, sem bila stara sedem let. Tistih knjig nisem nikoli več videla in nobene knjige za otroke nisem več dobila. Tudi punčke so izginile.

Andersenove pravljice so mi ostale v spominu kot žalostne, a ker sem bila dokaj žalostna deklica, so se mi zdele lepe.

Zakaj sem takrat v Londonu, trideset let kasneje, kupila ti dve knjižici? Verjetno me je prevzel podoben občutek kakor zdaj, spet kakih trideset let kasneje, torej to zimo, ko sem jih vendarle vzela s police. Kakšnih tristo knjig sem pustila v Londonu, zakaj sem ti dve pravzaprav prinesla v Ljubljano?

Ne vem. Praviijo, da ni naključij. Nekaj velikanskega mi je spet manjkalo, nekaj bistvenega, nekaj nedoločljivega, a nujnega. Kaj mi bo manjkalo čez trideset let, se sprašujem. No, življenje, seveda, mrtva bom!

Knjižici sta vezani v rdeče, a ni usnje, je debelejši rdeč papir. Imata zlat okvir spredaj in zadaj, zlat napis na hrbtu, zlato rožo na platnici. Ko sem pogledala z očali, sem opazila, da v cvetu sedi drobna deklica. To me je vzradostilo! Katera pravljica pripoveduje o taki deklici? Palčica morda?

Papir propada. Imela sem rdečo rjuho, rdeče roke. Malo je manjkalo, da nisem knjigi vrgla v smeti. Prelepi knjižici! Rekla sem si: nesla ju bom na novo vezat. Zavila sem ju v brisačo in brala.

Knjigi sem prebrala, vsak večer malo. Pomirili sta me, odtrgali od dnevnih opravkov. Saj je še kak vzporeden svet! Res ju bom nesla na novo vezat. Vredni sta novih platnic!

Spet odkrivam nekaj, kar je vsem znano. To se mi je že večkrat zgodilo: pa taka komparativistka, taka slavistka, si očitam. A tako je. Nisem vsega prebrala, nikoli ne bom. Ni me več sram. Ničesar mi ni treba dokazovati. Prenehala sem misliti, da so drugi vse prebrali. Nekdo, ki je veljal za najbolj načitanega intelektualca, je imel v knjižnici knjige še nerazrezane. Tudi tiste, o katerih je pisal!

Skratka, odkrila sem Andersena! Mogoče že vse obstaja v slovenščini, a meni pač ni prišlo pod roke, nisem iskala. Zdaj me je Andersen našel! Žal ne znam dansko! Brala bi še naprej!

V teh dveh knjigah so pravljice o princeski na zrnju graha, o cesarjevih novih oblačilih, o deklici z vžigalicami, o grdem račku, o svinjskem pastirju, o snežni kraljici. A te pravljice so v tem prevodu čisto drugačne od tistih, ki se jih spominjam! V uvodu piše, da so Andersena v angleščino prevajali že v času njegovega življenja (že leta 1846), da je bil znan najprej kot romanopisec in dramatik, šele kasneje kot pravljicar, da pa so pravljice prevajali tako, da so jih prirejali za otroke. Takole v uvodu piše profesor iz Cambridgea Elias Bredsdorff: »Zgodbe Hansa Christiana Andersena vedno bolj pogosto postajajo žrtve površnih založnikov, ki mislijo na dobiček, ki ga bodo imeli od poceni in priljubljenih knjig za otroke. Sledijo si izdaje za izdajami Andersenovih pravljic, v tisočerihih nakladah, ki se ne ozirajo na avtorja ali na njegov umetniški namen. Tako srečujemo pokvečenega Andersena, okrajšanega, celi odlomki so izpuščeni, mnogi izmišljeni, dodani naključno. Stil teh izdaj je največkrat podoben smetišču, poln oguljenih fraz in klišejev. Prevajalci so Andersena oblekli v svoje dolgočasne obleke brez navdiha.« V tem uvodu berem tudi, da so mnogi prevajalci prevajali iz nemščine. Mnogi so priznali, da so prevedli tako, da so pravljice »pripravili« za majhne otroke, jih priredili. Mnogi so jih objavili brez avtorjevega imena. Zgodilo se je, da je pravljica o deklici z vžigalicami dobila srečen konec.

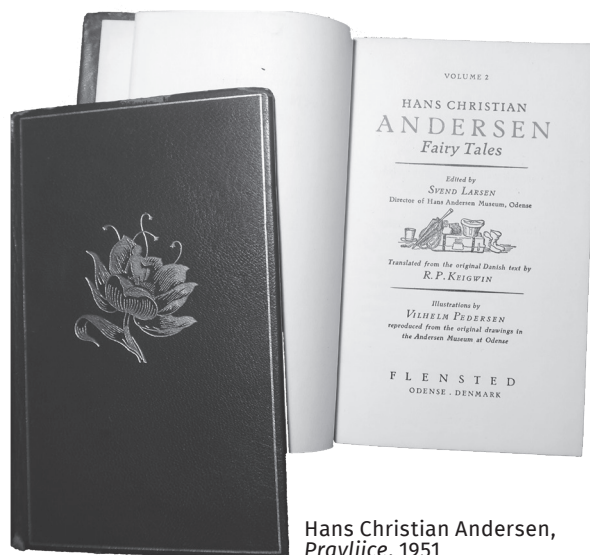
Pa sem se vprašala: kakšnega Andersena pa se jaz spominjam?

Nisem ga poznala, to je edini odgovor. Vendar to zimo se mi je zapisal v zavest kot še en pisatelj, ki ga bom naštevvala skupaj z nenadkriljivimi.

Naj kot anekdoto zapišem nekaj, kar sem mi je pripetilo pred dnevi: nek pesnik je izdal prvo pesniško zbirko. Nič posebnega, a zrasel mu je greben. Rekla sem mu, naj ne pričakuje preveč, saj ima vsaka generacija morda enega, dva pesnika, vsak narod morda dva v stoletju. Pa je rekel: »To je moje stoletje.«

No, mene osrečuje deset Slovencev, sto svetovnih avtorjev. Če bom samo njihova dela brala do smrti, bom umrla več kot intelektualno potešena.

Zaželela sem si prevajati. Mikajo me pravljice o zrnju ajde, o slavčku (ki zapoje, ko ugleda svetlobo), o kaplji vode (kjer se zrcali podoba celega mesta), o palčku v trgovini in nedolžnosti poezije (na podstrešju živi pesnik), o grobu psička (ogled so otroci računali, deklica pa je jokala, ker ni imela gumba, da bi lahko plačala), pa o srajčnem ovratniku, pa o stekleničnem zamašku, pa o štirih zrnih iz grahovega stroka, od katerih eno pade na okensko polico in tam vzklije in daje bolni deklici voljo do življenja ... Prevedla bom samo dve, žal iz angleščine, brez potrebe, če je že prevedeno, pač v svoje zadovoljstvo, če bom morda koga ponovno ali na novo navdušila nad Andersenom.

Hans Christian Andersen, *Pravljice*, 1951

Erika Jazbar

Enotni slovenski kulturni prostor

Med stoletnicami, stereotipi in resničnostjo

Besede, ki so pred nekaj meseci spremljale izvolitev koroške Slovenke Angelike Mlinar na mesto ministrice države, ki je zanjo srčna domovina, nudijo najboljšo iztočnico za zapis o enotnem slovenskem kulturnem prostoru, zamejstvih in mejah, padanju le-teh ter dogajanju, za katerega smo v prejšnjih letih ocenili, da je bilo epohalno. Od nastopa koroške Slovenke v Državnem zboru je minilo le nekaj mesecev, na političnem in predvsem družbenem področju pa je s pandemijo prišlo do globokih sprememb. Nekateri stavki, ki so bili ministrici takrat posvečeni, pa ostajajo zapisani v srcih tistih, ki na ta košček Srednje Evrope, posejanem tudi s slovenskim življenjem, gledamo celostno. Ob tem v letošnjem letu razmišljamo tudi o stoletnicah dogodkov, ki so usodno razkosali naše narodno telo. V odličnem eseju za letošnja Koledarja Celjske in Goriške Mohorjeve družbe jih je Stane Granda opredelil kot Pasje leto 1920: ko sta se zgodila koroški plebiscit in rapalska pogodba in ko so fašisti še pred uradnim prevzemom oblasti v Italiji uničili Narodni dom v Trstu.

Prizma političnega obračunavanja sicer popači marsikaj – analize, priložnosti in ljudi –, še posebej v Sloveniji, kjer je duhamorna žolčnost običajna spremljevalka javnega diskurza. Nanjo se tisti, ki živimo v svetovih, kjer se podobni rituali izpeljejo na drugačen način, vsakokrat s težavo privadimo. Z obračunavanji po spletu (a ne samo tu) smo na področju žolčnosti sicer tudi v zamejstvu marsikaj nadoknadili, vendar nam ob vsakokratnem prebiranju ali poslušanju ni vseeno.

Zahodna meja ni bila železna zavesa, pravijo. Na našem koncu vrtijo film, ki prikazuje, da je bila to naša najbolj odprta meja. Tisti, ki so bili v času »najboljšega od možnih sistemov« na »nepravi« strani, pa naj so živeli v Italiji ali Socialistični republiki Sloveniji, bodo pripovedovali nekoliko drugačno zgodbo. A moč ponavljanja večjih in manjših predstav je odlično dokazal (in izkoristil) že nekdo drug, tako da lahko le verjamete pričevalcem, da ni bilo tako pravično kot nekateri razlagajo. Zgodba, ki ostaja le v nekaterih glavah, tudi pravi, da je danes ta meja le administrativna črta. Banalnost tega stavka še tri desetletja po demokratizaciji Slovenije poslušamo s pultov, in to v obeh jezikih, ki se govorita na našem koncu.

No, ta »danes le administrativna črta« je od svojega izrisa pred sto leti in nato predvsem pred sedmimi desetletji začela ločevati nekdej

skupni prostor in ljudi, ki so na njem živeli, nato dva kulturna in duhovna svetova ter dva politična in družbena sistema. Ločuje jih do današnjega dne, ko imata svetova, ki se zrcalita na tej »danes le administrativni črti«, več prvin antropološkega razlikovanja. In zamejstvo ostaja zamejstvo, tudi ko nekaterim njegovim akterjem uspe, da se v matici sporazumevajo brez primorske dikcije, skladnje, besednega zaklada, ali ko enakopravno sodelujejo pri pogovoru, omizju, posvetu, družbenem dogodku.

Košček Mittelevrope, v kateri sem odrasčala, v kateri mi je dano živeti in ki ji je pred sto leti pripadal tudi matični narod, je kljub pretresom zgoščenega 20. stoletja svojo pot nadaljeval po tirnicah, ki so bile postavljene v prejšnjih stoletjih in so ljudi v zahodni Evropi še pred zamisljo infrastrukturnih osi kar dobro povezovale v skupno nadnacionalno domovino. Podobna zgodba se je pisala na avstrijskem Koroškem.

V matičnem delu slovenskega prostora pa je bil scenarij povojnih desetletij tak, da je slovenskega človeka skušal postopno odtujiti od evropske inacije Zahoda, na začetku grobo, nato manj nasilno vse do današnjih dni, ko se nadaljuje in utrjuje na bolj subtilen način. V povojnem času je prišlo do zareze, ki je hotela biti totalna. V kolikšni meri ji je to uspelo, bo povedal čas: koliko je spremenila duhovno podobo slovenskega človeka, njegov značaj, podstat nacije, ki je nekoč veljal za Marijin narod. Pa tudi, v kolikšni meri je še možna pot nazaj do omenjene zareze in koliko je možno iskanje niti, ki bi povezala matični narod v kontinuiteto s preteklostjo.

Zgodovinskim danostim, ki so v 20. stoletju pogojevale značaj slovenskega človeka na različnih koncih etnične meje, bi dodala še ugotovitve, da so bile razlike med slovenskimi deželami bolj ali manj izrazite že v času skupne habsburške vladavine. V pomoč mi bo priskočil Henrik Tuma, Ljubljčan, liberalec in nato socialdemokrat, ki je pomembno posegel v goriško slovensko stvarnost v času, ko smo Slovenci v Gorici (in v Trstu) dosegli višek družbene, kulturne, politične, gospodarske in tudi demografske moči. Pomislimo le na Fabianijevi mojstrovini v naših mestnih središčih: Narodni dom v Trstu in Trgovski dom v Gorici (mimogrede: z vidika fašističnega nasilja smo Goričani povsem enakopravni Tržačanom, saj je krdelo črnosrajčnikov v Trgovski dom vdrlo leta 1926, ga močno poškodovalo in v njem podtaknilo ogenj). »Bilo je le vprašanje časa, da Gorica postane slovenska,« je zapisal Tuma v svojih spominih. Slovenski vsesplošni vzpon je nato zadušila prva svetovna vojna in slovenska krivulja se na našem koncu odtlej nezadržno premika navzdol. Tuma, ki je bil brez italijanskega državljanstva, je moral skupaj z drugimi neitalijanskimi izobraženci in družbenimi akterji po *veliki vojni* zapustiti ta košček slovenstva, ki so ga zasedli Savojski. Po odhodu iz Gorice je v matični prestolnici tožil, da so v Ljubljani vsi klerikalci: klerikalci so klerikalci, liberalci so klerikalci, socialisti so klerikalci. To nam nekaj pove o tem, da je neka razlika na relaciji Primorska–Kranjska morala biti že takrat. Verjetno manj občutna kot v smeri Koroška–Kranjska, saj je slovenstvo od nekdaj zagledano predvsem v germanski svet, na italijanskega – z

Mediterranom vred – pa gleda zviška. Kot tudi na slovenske ljudi, ki v tem latinskem morju plavamo.

Poceni stereotipov v napisanem ne manjka, naravno nadaljevanje povedanega bil lahko bil klasično slovenski, neizprosen, v nekaj izklesanih glagolih pribit apodiktichen stavek, ki bi zamoril katero koli možnost perspektive za enotni slovenski kulturni prostor. Poenostavljeno podajanje pa ima ta namen, da ponazori težave, s katerimi se soočamo tisti, ki ta geografsko-narodno-kulturno-duhovni pojem živimo, se glede z njim povezanih težav ne sprenevedamo, ker pa nam ni vseeno, pri njem tudi vztrajamo. Sintagma »enotni slovenski kulturni prostor« je v desetletjih ločenega obojestranskega spogledovanja za mejo odlično zdržala na proslavah, pri veznih besedilih za prireditve, gostovanjih, takih in drugačnih rokovanjih. Danes, ko bi morala zadihati s polnimi pljuči, se pred izpitom realnega življenja, kot tudi pri bolj razčlenjenih artikuliranih misli, sooča z ovirami, ki jih prinaša realnost, in lahko pade, če ne upošteva kompleksne lepote (vsakega) živega narodnega telesa.

Življenje je od nekdaj zapletena zadeva, ki se ne da zožiti v formulo oziroma stavek, pa naj ga do onemoglosti še tako ponavljamo. Če ga ne živiš, če ne iščeš odgovorov na sprotna vprašanja, če svoje leče sproti ne prilagajaš naklonom vsakokratne sedanjosti, se bo odtujilo in postopno izgubilo v megli nakopičenega nepovedanega in nerazmišljanega. Po drugi strani pa ima življenje tudi to posebnost, da ko si tega želi, zna biti močnejše od stereotipov, napovedi, pogojev. In slovenski človek je skozi svojo zgodovino in na različnih koncih sveta pokazal, da so njegova življenjska moč, vzdržnost, pa tudi iznajdljivost pri iskanju nemogočih poti izjemne.

Torej? Enotni slovenski kulturni prostor – tri Slovenije – etnične meje slovenstva: ali gre za romantiko, ki je zaradi priložnostnega ponavljanja postala retorika, se postopno izsušila in v sebi ne nosi več življenja?

Zdaleč ne!

Različni smo si. Pika. Tako kot so si različni katoličani v Sloveniji in Italiji – in z njimi slovenski katoličani v Italiji, Avstriji, na Hrvaškem in Madžarskem, v Argentini in Kanadi, Švici in na Norveškem. Tako kot so si različni okoljevarstveniki, umetniki, gasilci, šolniki, filozofi, politiki, kmetje, ki živijo v različnih, pa čeprav sosednjih državah. Stoletje je dolga doba, še posebej stoletje, kakršno je bilo tisto, ki smo ga zapustili pred dvema desetletjema: dve svetovni vojni, trije totalitarizmi, nove meje, demografija, zakoni. Ogromno Slovencev se je iz srednjeevropskega prostora izselilo, praznino so zapolnili drugi, postopno prihajajo tretji. Spremenili so se politični okviri, ureditve, družbeni in šolski sistemi, kulturne politike, večinski jezik, liderji. Uresničil pa se je tudi sen generacij Slovencev, samostojna država, pred tremi desetletji prve demokratične volitve, nato plebiscit, ki nas je z vsemi razlikami vred združil v skupno čutenje, upanje in načrt.

In pa ... s perspektive zgodovine je stoletje sekunda, prekratek čas, da bi do globin posegel v značaj naroda ali v antropologijo prostora.

Spremenil ga je, nedvomno, vendar ne v tolikšni meri, da bi bilo iskanje skupnega imenovalca nemogoče, predvsem pa mu ni uspelo, da bi utišal vse ljudi, ki to brezmejno širino čutijo in živijo.

Enotni slovenski kulturni prostor živi, ker še vedno premore ljudi, ki vanj verjamejo, pa naj bo za intelektualno elito vseh časov deloval še tako provincialno. Treba je le poiskati in trdneje povezati njegove člene, slovenske ljudi, ki nosijo v sebi ta domet. V današnjem času je padlo kar nekaj zaprek: vsa zamejstva in matica živijo pod skupno evropsko streho; imamo vladni urad, ki se z nami ukvarja, svojega ministra (danes krasno ministrico in državnega sekretarja!), specifičen zakon, ki je nam posvečen, institucionalne prireditve, načrte, središča. Ohranjamo pa tudi glavni pogoj za enotni slovenski kulturni prostor, in sicer graditelje, ki znajo razumeti in povezovati slovenske ljudi z različnih koncev, tudi ko nimajo struktur, organizacij in prispevkov, tudi ko razsaja pandemija.

Tudi naše tri Mohorjeve – Celjska, Celovška in Goriška –, ki so morale zaradi dogodkov, o katerih govorijo letošnje stoletnice, poiskati nove geografske in geopolitične poti, ločeno razvijati svoje veje v različnih svetovih, so po prebredenem stoletju med sabo različne: po pomenu, organizaciji, vsebinskih poudarkih, jeziku, številu in vrsti objavljenih knjig, vsaka s svojimi zavezniki in nasprotniki. Ohranjamo pa sestrške vezi, ki se tkejo iz skupnega poslanstva, vrednot in zavesti, da pripadamo isti družini, da izhajamo iz istih korenin. Omenjene vezi so močnejše od razlik, števil, razdalj, analiz, zgodovine, projekcij.

Enotni slovenski kulturni prostor gradiš z iskanjem odnosov, spoštovanjem, srčnostjo; če imaš skupne iztočnice in vsebine, je še lažje. Njegova uporabnost v retorične namene mu sicer ni pomagala, da bi v polnosti zaživel pri vseh, a številni so mimo ujetosti v besedne vzorce vsekakor z njim dihali. Gre za pristop do slovenstva, ki ni vezan na generacijsko, ideološko ali kulturno opredelitev, temveč na duhovni domet, projiciran na narodnost, ki jo dojemaš celostno.

Koroški plebiscit, rapalska pogodba, požig Narodnega doma v Trstu so mejniki, ki so za številne Slovence, živeče na različnih koncih, del naše skupne zavesti, kot so del zavesti našega skupnega slovenskega kulturnega prostora letošnji jubileji Alme Karlin, Borisa Podrecca, Alenke Puhar, Dubravke Tomšič, Prežihovega Voranca, Stanka Janežiča, Kajetana Gantarja, Marka Finka, Stanka Majcna, pa tudi Branke Sušnik in Vojka Arka. Kot so del naše skupne zavesti in našega skupnega prostora Svete Višarje, knežji kamen in Gospa Sveta, Aljažev stolp, pa tudi grofje Celjski, kozolec, Tina Maze. In ob njih seveda naši graditelji, ki so vsak na svojem koncu omogočili, da so naše tri Mohorjeve prebredle težka desetletja, vztrajale v težkih pogojih, premogle nesebično delo za skupnost.

Izzivi resničnosti so – če za trenutek pozabimo na koronavirus – novi in drugačni, prav gotovo. Čas, ki ga živimo, je težje razumljiv in oprijemljiv, izbire so vse prej kot enostavne, kraljuje individualizem, ob njem relativizacija vrednot. Zamejstva se postopno folklorizirajo,

da ničesar ne povemo o demografskem krču zahodnega sveta. Po drugi strani pa so povezave lažje in hitrejšje, na meji ni kolon, niti kontrol, razpolagamo z boljšimi infrastrukturami in avti, splet nam omogoča sprotno komunikacijo, premoremo finančne dotacije, ki jih katoliški del slovenstva v treh Slovenijah pred desetletji ni poznal. In tudi če se enotni slovenski kulturni prostor ne bo nikoli znašel med modami, ki v valovih pogojujejo naše javno mnenje, če zborni intelektualci, ki odločajo o tem, kaj je intelektualno in kaj ni, ne bodo nikoli pristali na to idejo, ki ima v glavnem to hibo, da sloni na narodnosti, to še ne pomeni, da gre za domet, ki ga gre gojiti le v napol zasebnem življenju.

Ravno nasprotno! Preteklo stoletje je pokazalo, da je bila moč slovenske ideje, ki ni poznala meja, brezčasna, nosila je v sebi žar, ki ji je omogočal vztrajnost, za številne je bila luč v temi brezupnih desetletij. Pogled v prihodnost in v sočloveka mimo utesnjujočih administrativnih okvirov je omogočil današnjo sedanost brez meja, ideoloških zaprek, delitev na tiste, s katerimi se lahko družimo, in one, ki so nam nedostopni.

V času, ki je tekoč, neoprijemljiv in neopredeljen, še bolj kot v preteklosti sami odločamo o tem, kam umeščamo sebe in svoje delovanje, s kom delimo svojo pot in v kolikšni meri pustimo, da nas pogojujejo dinamike sodobnosti. Poleg tega v večji meri nosimo odgovornost načrtovanja prihodnosti. V neurejeni kopici idej, manjših ideologij, duhovnih ločin in šibkih filozofij je za formirano osebnost – ožjo ali širšo skupnost – svoboda prednost, saj pri odbiranju iz gmote vsega ponuja pravo antologijo priložnosti. V sebi nosimo ključ, ki nam pomaga črpati iz globalne vasi, bogatiti našo specifiko, s tem da ostajamo zvesti sami sebi. Vsak narodni ud je razvil svojo inačico zgodbe in zato lahko ponuja različne prijeme na izzive današnjega časa.

Enotni slovenski kulturni prostor nam za skupno mizo nudi moč te raznolikosti, ki gradi iz skupnih iztočnic. Za naše zamejske skupnosti je to še večji izziv. V prostoru in času brez meja in jasnih definicij sedež pri skupni mizi ni več garantiran, pritiče tistim, ki v sebi nosijo življenje, živijo sedanost in premorejo kakovost. Sedeža za nemo oziroma mrtvo stražo ni več.

Henrik Tuma, njegovi sopotniki in predhodniki so prostoru, ki mu pripadam, omogočili vsestranski slovenski preporod in zajezitev asimilacije, ki je bila tako značilna za prejšnja desetletja, ker so bili zaradi vizije, učinkovitosti in organizacije, tj. kakovosti ponudbe prepričljivejši od drugih (nacionalnih) sredin.

Svoje razmišljanje bom končala z verzi iz soneta, ki mi je zelo drag, ker ga je napisal Milan Komar, učitelj v višjem pomenu besede, nosi pa naslov *Gorica*. Pisal ga je v zdomstvu, v njem pa odmeva narodna pomlad, ki jo je z drugimi mladimi izobraženci sooblikoval na tem koščku slovenstva, ki se je po večdesetletnem fašističnem mrku narodno prebujal, pa čeprav mu uradna zgodovina tega še ne priznava, ker se je to dogajalo eno leto prezgodaj in v režiji nepravih akterjev.

*Morda zakotje se kedaj izkaže kot središče,
morda bo nagrajen naš duh, ki vztrajno išče.
Kdo pravi, da koraki naši črni niso morda zlati?*

Dr. Miha Pintarič

»Vse, kar počenjam, je obliž na rano«

O Duhovnih sonetih Andreja Capudra

Andrej Capuder je bil intelektualac neslutenih razsežnosti, če pa k temu dodamo, da je bil tudi pesnik širokega diapazona, to ne bi smelo nikogar presenetiti. Od številnih področij svojega umetniškega ustvarjanja je najbolj cenil in najraje imel prav poezijo. Naključje, če taka reč obstaja, je hotelo, da se je s poezijo ukvarjal kot poznavalec in prevajalec, kot pesnik pa se je navdihoval tako pri Petrarki kakor pri Danteju in njima sorodnih dušah. Njegova poezija je bila tako lirična kakor duhovna (saj se to dvoje niti ne izključuje), in to ne samo v zrelejših letih, temveč že mnogo prej. Sicer se duhovni nastavki napovedujejo že v Rimskih sonetih, a jih tedaj svetno še potegne za seboj: tisto ni duhovna poezija, ne še. Manjka ji poslednja, ultimativna izkušnja. Tudi tu Andrej Capuder so-postavlja množico in posameznika, kjer le-ta izgublja na račun prve, z njim pa izgublja tudi (človeška) lepota, ki je vezana nanj. Tudi težnja za ne-lepim je sicer svojevrstna želja po lepoti.¹ A tudi – in včasih še prav posebej – duhovna poezija je poezija nasprotij in paradoksa. Najstarejša šala človeškega rodu, je menil znani oxfordski pisatelj in profesor C. S. Lewis, je ta, da ima človek telo. Tudi Henri Bergson, ki ga je Andrej Capuder tako cenil, ni bil daleč od takšnega mnenja. Komično je namreč po njegovem mnenju nekaj mehničnega, neživega, ki se usede za vrat živemu. Živo se potem tega otepa, in bolj se otepa, bolj pada pod njegovo oblast. Paradoksalnost ali, kot so jo imenovali, poezija nasprotij je bila srednjeveška pesniška manira. Prvi znani trubadur, Guilhem IX., ki je sam pisal pesmi ne izključno, vendar tudi v tem duhu, bi gotovo napisal ali vsaj podpisal stih, kot je tisti, ki nadaljuje prejšnjega, naslovnega, »ne vem, kaj je v resnici dobro zame« (sonet 1). Guilhem bi verjetno napisal, da ne ve, kdo ali kaj on sam v resnici je – vprašanje se pri Andreju Capudru ne zastavlja na tak način, vsaj ob branju njegove poezije človek ne dobi takšnega občutka. Da lahko ne veš, kaj je v resnici dobro zate, ti mora vendarle biti vsaj malo jasno, kdo si.

Tako je Andrej Capuder vendarle vedel, kaj je dobro zanj oziroma za njegovo dušo, potopljeno v »nemo veselje« (sonet 2) in na trenutke »brez volje« (sonet 2), ko premetava že prekopano zemljo in odplačuje čas omake (sonet 1), kar so seveda njegova mlada leta oziroma tisti del časa, ki ga je dobil »v najem« od Boga, pa naj bi ga po lastnem prepričanju relativno slabo izkoristil (kdo pa pozna koga, ki bi v takšnih okoliščinah trdil, da ga je dobro?). Po tem starem pojmovanju, ki izvira vsaj iz 13. stoletja, Bog da človeku čas v najem kakor prostor, skozi katerega teče njegova pot. To bo zgrešil le tisti, ki »se nazaj ozira« (sonet 4), Andrej Capuder pa se z nekaj verzi, ki jih lahko imamo za duhovne aksiome in njegove osebne program-ske smernice, na tiste Kristusove besede navezuje:

¹ Gl. Miha Pintarič: In kje je palec, ki navzgor pokaže? (Sonet XXXII). Tretji dan: verski čtasopis študentov in izobražencev. 2013, let. 42, št. 1/2, str. 123–126.

Francoska izdaja M. Pintarič: Et le pource, ou est-il, qui montrera vers le ciel? (Sonnet XXXII). *Acta neophilologica*. [Tiskana izd.] 2012, let. 45, št. 1/2, str. 171–176, 204.

*Nikdar ne dajaj živemu okvira
in želj v predmetih si ne zakoliči,
odvrzi datum, cilj v nebo zapiči
in snemi jadro lastnega nemira.*
(Sonet 4)

Tudi tu bi se za kakšnim vogalom dalo uganiti Bergsona, sonet pa se konča s preizkušenim »Ora et labora« (*Moli in deluj* – »deluj« je menda širši pojem kakor »delaj«; delaš namreč lahko tudi z očmi, uprtimi v tla, deluješ pa nujno v smislu vizije, s pogledom, ki te nosi v daljavo). Gre za jasno programsko usmeritev in znamenje pesnikove zrele stanovitnosti, ki bralca sicer prisili, da se malo ozre nazaj in spomni na vihar v kozarcu vode, ki ga je njega dni »zagrešil« s svojim benediktinskim reklom, ga menda ne povedal na pravem mestu in ob pravem trenutku, resnica pa je ta, da je že vedel, kje in kdaj je bilo kaj takšnega treba povedati.

Življenja torej ne poskušaj omejevati, ga uokvirjati ali usmerjati v strugo, po kateri se tebi zdi, da bi moralo teči. Želje, če jih imaš, naj bodo vse onkraj predmetnega sveta in naj pustijo za seboj vse snovno. Vse snovno. Nemogoče, razen če smo pri svojem odrekanju sposobni neverjetne čustvene krutosti, ki vključuje tudi in predvsem vse tiste, ki nas imajo radi. Zanje ne obstajamo več, kakor ne obstajamo več zase. Obstaja volja, ki nas je do te odločitve pripeljala in ki se izgubi v Volji, ki jo vodi. Vse drugo, še posebej podobe in s tem spomini, to pa smo mi sami, mora v pozabo. Odreči se. Izraz je menda Eckhartov ali mogoče Seusejev in mistični nasploh, saj glagol ni prehoden in torej zaobjema vse. Odreči se ne nečemu konkretnemu, temveč vsemu. (V tem smislu so v poznem srednjem veku interpretirali tudi oporočko, namreč kot zunanje dejanje apriornega odrekanja vsemu materialnemu svetu.)²

Duhovno življenje ne prenese rokov – tako se je, na primer, brat Janž v Rabelaisovem romanu *Gargantua* zaobljubil, da v njegovi telemitski opatiji ne bo nobene ure, ker jih je drugje preveč in ker se je povsod treba po njih ravnati. Edini legitimni cilj je neskončnost; človeškost življenja, ki jo odraža nemir notranjega sveta, je ne more doseči.

Namesto da se odevaš v »minljivo slavo«, kar je renesančni ideal, najbolj človeški in kot tak najkrhkejši, se raje pripravi za »novo plovbo« (sonet 9). Kajti njen čas prihaja. *Rimski soneti* so bili še del »stare plovbe«, *Duhovni soneti* pa so »novi«, kakor je bil »nov«, na način *amoris accensio*, tudi sladki novi slog, pa *Vita Nuova*, ki ju Andrej Capuder pušča za seboj. Kajti »nova plovba« »ti sname / vsa jadra, vesla v roke ti porine / , in za poslednji cilj upogne rame«. (Sonet 9) Za seboj pušča celo galerijo likov iz »stare plovbe«, tipologija je zelo raznovrstna in skoraj popolna, tako sta tu gospodar in sluga, hudič, brat, prijatelj, pa še tak, ki ob studentu sklonjen pije« itd., naprej naštevati nima smisla. Seveda Andrej Capuder govori o sebi, vendar njegove besede zadevajo slehernika.

² Glej A. Tenenti:
*Občutje smrti
in ljubezen do živ-
ljenja v renesansi.*
Studia humani-
tatis, Ljubljana
1987.

*Hudič in jaz ne moreva narazen ...
Nevaren je zato, ker je prijazen ...*

*ne vem, če oče Bog imajo brado,
ne vem za Svetega duha navado,
ne vem, če se hudič po riti praska.*

Iz tragičnega zavedanja, da je ta svet s pesnikom in bralcem ter ljubeznijo, torej z Beatrice vred, morda samo privid, je zraslo nekaj najpretnesljivejših in najlepših stihov zbirke. Ljubezen »se je umaknila v sanje ...«:

*Izprazniti boš moral stanovanje,
opravljena je naloga domača,
pozabljeno bo delo in snovanje ...
Naj se zgodi! To bo izhod iz ječe,
ko boš odložil vso telesno rabo
in preoral spomin nekdanje sreče.
(Sonet 55)*

Odrekanje pri Andreju Capudru ne gre brez grenkega priokusa. Imamo občutek, da sam od sebe nikdar ne bi šel orat po spominih nekdanje sreče. Odrečeš se, ker je treba, ne ker bi želel. Ni entuziazma, je le vdanost. Za človeka je to dovolj. Morda tudi za Boga, kdo ve? *Pot vseh poti* je pot ljubezni, sintaksa tam in navedek tukaj potrjujeta, da gre za *Visoko pesem*: »Deni me kakor pečat na svoje srce.« (Sonet 99) Res je, da kljub trubadurjem ni »abstraktnih« ljubezenskih pesmi, da so te samo konkretne, osebe, situacije, spomini – nič od tega ne moremo docela posplošiti. Stanovanje, domača naloga, delo in snovanje, vse to ima časovni okvir, konkretne okoliščine, ki jih duša zapuša in se prav po platonsko vrača tja, od koder je prišla, koder bo slekla staro telesno preobleko in preorala spomin na srečo, kakršno je nekoč uživala. Nova sreča bo iz drugačne luči, stara luč naj je ne bi motila. In vendar je le spomin na nekdanjo srečo, nič drugega, na tem svetu ovira za sedanjost. Tako meni Dante in še marsikdo, na primer André Gide. Na drugem svetu ne bi smelo biti tako. In kako je tam, za nekoga namreč, ki se je odrekel? Ali ga Beatrice še vodi k Bogu? Pustimo skrivnost skrivnosti in ne drezajmo v tisto, kar nam ne pripada.

Nekaj pesmi je namenjenih prijatelju, toda morebiti ne gre vedno za istega. Ne, in tudi za enega ali več kompanjonov ne, ki jih vabi prvi trubadur in jim namenja prav posebno poezijo, ki ji predvsem po vulgarnosti ni para. Pri Andreju Capudru seveda ni tako, on »prijatelju« pripoveduje svojo zgodbo, s tem pa mu posredno podeli še kakšen nasvet. (Ne smemo pozabiti, da je bil Andrej Capuder večino svojega življenja vendarle profesor, in to kakšen! Generacije romanistov, ki so šle skozi njegove roke, se ga bodo spominjale predvsem po tem.) Pri tem nikoli ne gre za konkretno osebo, temveč je preoblečena v abstraktno »obleko«, sicer pa ne

potrebuje nobene pretveze za komunikacijo, ta tako in tako poteka na drugi ravni. Pri takšnem »prijatelju« oziroma tekstu gre za kakšnega svetopisemskega oziroma antičnega nadebudneža, kakšnega Timoteja, tudi Avguštinovo besedilo *De Magistro* spada v isto – platonsko dialoško – zvrst. Tak »prijatelj«, ki nastopi v pesmi apostrofiran in prisoten od začetka do konca, je drugačen od resničnih, konkretnih oseb, ki jih je, resnici na ljubo, v poeziji Andreja Capudra precej manj kot abstraktnih, četudi je sem ter tja mogoče katero prepoznati.

Verjel bi rad, da je ta voda živa ...
(Sonet 165)

Pesnik si želi božje bližine in se trudi zanjo. Spomin, ki mu je na njegovi poti k Bogu lahko v pomoč ali ga ovira, se hrani iz čutnega, saj si je abstraktno plat življenje težje zapomniti. Tudi zadnjih nekaj sonetov je zaznamovanih z nostalgичno noto, ki ne izvirra iz kakšne filozofske doslednosti, četudi te pri Andreju Capudru ne manjka, temveč iz preprostega občutka žalosti, za katerega bi si človek mislil, da ne pripada pesniku, kot je on. Na bralčevo presenečenje je tudi komičnega nekaj, čeprav bolj malo. V sonetu 182 v zadnjem verzu vzklikne: »/P/ozdravljena, o blažena samota!«, kar je lep primer ironije, ki je bila tako značilna za Andreja Capudra, kakršnega smo poznali, v *Duhovnih sonetih* pa je ni prav veliko. Ironija, humor, smeh so kljub svoji lahkotnosti snovnega izvora, pesnik pa ima še kako izostren občutek za mero in register. Tudi naslednjih nekaj stihov je povsem resnih:

In kje je luč, ki daje nam življenje,
ki človek ga spozna, ko že umira,
ko vse oddal je, zrel za odrešenje?
(Sonet 181)

Kje je luč, ki nam daje življenje – to, tukaj, ali ono onkraj? Katero je življenje, ki ga človek spozna tik pred koncem svojega zemeljskega bivanja, ali ima pesnik v mislih prav to, zemeljsko življenje, katerega bistvo naj bi človek spoznal tako (pre?)pozno, ko je že vse »oddal« (ne piše pa, da bi se čemu »odrekel«) in ko je s tem postal zrel za odrešenje?

Morda sta naslednja dva verza malce netransparentna, vsekakor drugi spada med najzagonetnejše stihe zbirke *Duhovni soneti*:

Zdaj vrni Bogu, kar ti je posodil /.../
v čakanju čudeža, ki se ni zgodil.
(Sonet 183)

Kaj je treba vrniti Bogu? Gre tu za biblične talente? Ali, če povemo po Andrejevo, za čas, izpolnjen z gibanjem? Čas, ki je božji in ga človek uporabi tako, da mu vtisne gibanje? In kateri čudež se ni zgodil? Bi se bil moral? To naj bo duhovna uganka, ki nam jo Andrej Capuder zapušča, ne da jo razrešimo, kar se verjetno tako in tako ne da, temveč da o njej razmišljamo, tako da bomo morebiti našli svojo, ki jo bomo lahko zapustili drugim, ko pride vrsta na nas in nanje.

Dr. Edvard Kovač

Eros, ki naznanja Agape

Ljubljanska Drama je letos pripravila ciklus predstav o ljubezni in nekatere predstave sem tudi sam videl, zato se bom nanje naslanjal, saj vemo, da nas je Martin Heidegger opozoril, da so velike ideje najprej razkrite v literaturi, posebej še v dramatiki. Kasneje pa pridejo filozofi, te ideje najdejo in iz njih naredijo pojme in tako se rodi filozofija.

Zanimivo je, da je o eni prvih predstav v Drami v letošnji sezoni z naslovom *Simpozij o Platonovih Dialogih* njen režiser Luka Marcel dejal, da je v našem, človeškem delovanju ljubezen na nek način vedno prisotna. Odgovor na vprašanje, kaj je to, pa ni preprost. Res je, tudi Platonovi protagonisti, sedem jih je v njegovih *Dialogih*, se sprašujejo in razmišljajo o ljubezni ter imajo do tega vprašanja različne pristope. Vendar pa samo pojmovanje ljubezni danes doživlja nek preobrat. V stari Grčiji sta tako Platon kot Aristotel mislila, da je prave ljubezni ali prijateljstva zmožen le moški. Tokrat pa nam dramska dela razkrivajo, da v ljubezni najdlje in na najvznemirlivejši način prihaja ženska duša. Vendar pa k vrhu ljubezni z žensko dušo potuje, kot bomo videli, tudi žensko telo.

Če se ustavimo pri Platonu, ugotovimo, da Platonov *Simpozij* najprej predstavlja radostno srečanje. Tako tudi Francozi naslov tega dialoga prevajajo z »ban-
ket«, se pravi, da bi šlo za skupno popivanje, vsekakor pa za srečanje, kjer si ljudje nazdravijo in povedo resnico. Platon razkrije najprej stanje erosa. Čeprav Erosu priznava, da je bog, mu še ne more zapeti hvalnice, ker se o njem njegovi protagonisti premalo pogovarjajo.

Vemo, da Platonove *Dialoge* danes radi razlagamo kot dramo, se pravi, da ne gre samo za to, da bi Platon uveljavljal Sokratovo misel, kot smo včasih menili, ampak vsak protagonist ali vsak sogovornik je del njega, Platona samega. Zato lahko rečemo, da so vsi Platonovi junaki tudi del nas.

Simpozij spregovori o erotični, strastni ljubezni. In ta erotična ljubezen, kot jo poimenuje Platon, nam razkrije, kako hrepenimo po drugem ali pa si drugega želimo zaradi tega, ker smo sami ubogi. Smo skromni, vsem nam nekaj manjka, enostavno potrebujemo drugega, ker brez njega ne znamo živeti. Vendar na koncu tudi Platon prihaja do tega, da tisto pravo poželenje ali pravo hrepenenje po drugem, po presežnem, ostaja duhovno poželenje ali duhovno hrepenenje. Gre za željo po spoznanju, po čistosti idej in po presežnem. In če dobro sledimo Platonovemu besedilu, bomo videli, da je nekaj takega tudi že v telesni ljubezni ali telesni želji. V telesnem hrepenenju so že nastavki za drugega, kajti v njem je že iskanje drugega. Toda kaj je v drugem tisto lepo, privlačno, kaj je tisto, kar nas pri njem vznemirja? Imamo različne poglede in tudi slovenski pregovor pravi, da imajo vsake oči svojega pleskarja ali po domače »malarja«. O okusu, kaj je lepo in kar se čutnega zaznavanja tiče, navadno ne želimo razpravljati, povemo le svoje vtise.

Vendar pa je zelo pomembno, da si priznamo, da ta strastnost lahko vodi tudi v izničenje, zato se bomo pri tem še posebej ustavili.

Razmišljali bomo o treh stopnjah ljubezni: o *erosu*, o *filiji* ali prijateljstvu, kar Latinci imenujejo *diligo*, in o *agapeju*, se pravi o duhovni ljubezni, po latinsko o *caritas*.

Najprej o samem *erosu*. Vidimo, da eros izraža trpljenje človeške duše in telesa, pove, da mu nekaj manjka, pravzaprav veliko manjka. V ozadju zaznamo dva grška mita, eden je *Mit o androginu*, ki pravi, da je bil na začetku človek sestavljen iz dveh polovic moškega in ženske. Bogovi so se poigrali in razpolovili to bitje, zaradi tega moški išče svojo polovico in zato tava po svetu ter je nesrečen. Vsa trubadurska lirika temelji na tem manjkajočem, na uboštvu ali hudem primanjkljaju moškega. Toda vsak človek resnično ne zna biti srečen sam.

Vendar pa ta strastnost ali to poželenje po drugem vodi v pustolovščino telesa in duha, kajti v drugi osebi lahko zaznam tudi neko neskončno razsežnost, presežnost, ki jo lahko samo slutim. Zdaj nastopi drugi grški mit, ki ga prav tako omenja Platon, o tem, kako je bila duša vržena iz večnosti, pahnjena od večne lepote in sreče. Zato lahko v sebi ohranja usedlino sreče, ostanek večnosti v svoji duši. Tako hodi po sledovih večne lepote v sebi nazaj, k večnosti. Eros usmerja te poti, ki vodijo preko drugega človeka, nam izbere pot ljubljene osebe.

Zato se nam sprva telo kaže kot kletka za dušo, kajti duša bi rada neskončno ljubila in bila v večnosti, a je ujeta v telo in tudi v telesno ljubezen. Toda v nekem drugem *Dialogu* Platon vendar govori, da je duša srečna, ker je našla telo. Telo je njen voz, njena kočija, s katero potuje po svetu, ga gleda in spoznava, kar sicer ne bi mogla. V tem drugem *Dialogu*, v *Timeju*, Platon nakazuje, da telo ni samo v ujetništvu ljubezni, tudi ne zgolj v strasti in v izginotju, ampak je že nastavek za duhovno ljubezen, za ljubezen iz večnosti.

Rekli smo, da *Simpozij* jasno pove, da je eros posledica pomanjkanja in posledica potrebe. Vendar vidimo, da je prav eros tisti, ki nas žene, da izstopimo iz svoje egosrediščnosti in iščemo drugega, kajti kmalu ugotovimo, da srečni ne znamo biti sami. Prav telesna potreba, stiska in samota nas odpirajo k iskanju drugega. To pomeni, da je že eros tista avantura, s katero duša preko telesne ljubezni prihaja v stik z drugim in se v drugem tudi uresničuje.

Toda ta telesna ljubezen ima pri Platonu včasih tudi težnjo k absolutnemu. Sama te absolutnosti ne more doseči, zato jo lahko sreča edino v smrti. In v tem smislu je smrt sogovornica erosa. *Eros* in *tanatos*, o njiju poje tudi naš pesnik Alojz Gradnik. Telo se torej lahko do konca uresniči, doseže svojo absolutnost ter sestopi v večnost šele v smrti. Zato vidimo, da je pogosto zaradi erotičnosti, ki je strast po drugem, še nepomirljiva sla po absolutnosti, ki se konča s smrtjo. Ta smrt pa je dvojna. Lahko gre za smrt, ko se je nekdo pripravljen darovati in izničiti iz ljubezni do drugega. Tako je pripravljen za drugega umreti in zanj žrtvovati vse svoje telo.

Poznamo pa v strastni erotičnosti tudi neko spogledovanje s smrtjo. Ta nastopi, ko nekdo sprevrže erotično ljubezen. Takrat ne gre

več za iskanje drugega, za izstop iz samega sebe, za darovanje sebe drugemu, ampak ta pustolovščina skrene čisto drugam. Ta sprevrženi eros hoče drugega prikovati nase. Takšno ljubezen imenujemo fuzionistična, ker gre za ljubezen, ki staplja, hoče posedovati, hoče biti njegov lastnik ali vsaj pokrovitelj. Gre za zadušljivo ljubezen in v njej ne gre več za odprtost erotičnosti, ampak za ljubezen poželenja, strast, ki vodi tudi v smrt. A to niso načela erosa, ampak gre za zakonitost sprevrženosti ali zla, ki je sposobno sprevreči in uničiti tudi najvišje vrednote.

Na obzorju erosa kot preseganja in tipanja v večnost ter tudi smrti je naša ljubezen na razpotju: naš eros je lahko na eni strani osvoboditev, novo veselje in odkrivanje drugega, in na drugi strani je velika nevarnost za izginotje, za smrt, za *tanatos* v zadušitvi. Da bi se človek v tem erotičnem odnosu izognil tej dilemi, je edina rešitev, da se odpre in gre naprej ter pride do druge stopnje ljubezni, ki pa še vedno ohranja tudi nekaj erotičnega, to je *filia* ali prijateljstvo, latinsko pa *diligo*.

Aristotel takšno prijateljstvo, kjer prevladuje ugodje, postavlja na drugo stopnjo. Prvo mu je namreč prijateljstvo iz potrebe, ki se lahko sprevrže v koristoljubje. Tudi prva stopnja ljubezni ni brez vrednosti, kajti človek v njej priznava svojo nezadostnost in se razklene ter išče drugega. Ne ve še sicer, kam ga bo ta eros pripeljal. Lahko ga potisne celo tja, kamor ni hotel iti ali se vsaj ni nadejal, morda ga celo »zapelje« k višji, k polnosti ljubezni. V tem smislu vzklikne svetopisemski prerok: »Gospod, ti si zapeljivec, in jaz sem se pustil zapeljati.«

Tudi Aristotel pozna takšno najvišje prijateljstvo in zanj pravi, da je mogoče le med ljudmi, ki imajo vse vrline. V vrlini čistega prijateljstva se osebe podarjajo druga drugi ne iz potrebe, tudi ne iz ugodja, ker so že srečne, ampak iz čiste velikodušnosti. Filozof pravi, da le tisti, ki je že srečen, lahko daje iz obilice in ne iz potrebe ali želje po ugodju. Vidimo, da je to najvišje prijateljstvo za Aristotela precej intelektualno, zato priznava, da je tudi prijateljstvo iz veselja ali iz ugodja osrečujoče in da človeku pomaga, da drugega ne išče zgolj iz potrebe, ampak z drugim tudi vzajemno deli tisto, kar ima. Gre za vzajemno darežljivost ali za vzajemno delitev skupnega življenja in veselja, tudi znanosti in znanja.

Vsekakor moramo priznati, da je to vzajemno veselje že nekaj višjega, več kakor prvotna erotična ljubezen, kjer obstaja nevarnost izkrivljanja in ponižanja. Tudi ljubljanska Drama je pokazala takšno delo, ki preko biblične zgodbe o Salomi prikazuje ljubezen kot strast, ki se spogleduje s smrtjo. Gre za Salomo, ki pleše svoj ples in preko telesa ter njegovih gibov pokaže lepoto ter sledove večnosti med nami. A prav ta lepota ali sled večnosti je izkoriščena za posesivnost, za imetje, ki vodi v smrt, smrt Janeza Krstnika. Tragičnost te zgodbe je, da takrat, ko nastopi strast, višje prijateljstvo ne more zmagati, ampak podleže zgolj občutku ugodja, ki ni pravo veselje, saj mu manjka resnična darežljivost. Herod, ki da usmrtiti Janeza Krstnika,

ga sicer rad posluša, ampak to zadovoljstvo je premalo, manjka čista darežljivost. Pravo veselje rešuje šele ljubezen, ki prihaja iz agapeja.

Možen pa je seveda še nek drug odnos med ljubeznijo in smrtjo. Takšen odnos vzpostavlja preko komunikacije s pokojnimi junakinja v drami *Alice v postelji* avtorice Susane Sontag. Pri Alice gre za vzajemno delitev, saj želi sebe deliti z drugimi, najprej z živimi, nato pa želi ohraniti prijateljstvo tudi s pokojnimi. Smrt se ji razodeva kot nova možnost, da bi poglobila svoj odnos do dragih oseb. Z njimi bi rada delila najlepše in najčudovitejše. Junakinja ostaja v postelji in pravi, da se od tam dlje vidi. Od tam pogleduje prav tja do večnosti. Prihaja do tega, da zanemarja ljubezen do svojega telesa in tudi pozornost do teles svojih dragih, ki še živijo. V svoji duši želi gojiti ljubezen s pokojnimi, ki se ji zdijo še veliko bolj resnični kot živeči. Tudi njo popade skušnjava, da bi šla v svet senc in se pridružila pokojnim, da bi umrla. Zato v pogovoru s svojim pokojnim očetom prosi za dovoljenje in pomoč, da bi odšla iz tega sveta. Toda v tej ljubezni do pokojnih opazimo vdor same večnosti, ki se kaže kot absolutna etičnost. Ta visoka etična zahtevnost je absolutna ljubezen, kajti oče, ki jo obiskuje iz onostranstva, ji samomora ne dovoli. Hoče ji dopovedati, da ima kljub svojemu bednemu telesu, ki ga napadajo bolezni, še velik intelekt. V njej je veliko sposobnosti, da pokaže tem, ki jih ima rada, da jih ljubi. Njen oče ji želi povedati, da človek v ljubezni nikoli ni sam. Toda pogosto lahko sebe zalotimo tudi v neki sebičnosti, ker nismo vedno pripravljeni za druge trpeti. Očetova veličina je, da ji tudi v soočenju s smrtjo podarja svobodo, a ji vseeno naroča, naj ostane nežna in ljubeča do svojih dragih. To naj velja tudi za trenutke, ko bo umirala in se dotikala smrti. Tudi če je človek v tistih trenutkih zelo osamljen, vseeno ni sam, zato lahko še v objemu smrti nekomu razkrije veliko prijateljstvo. Absolutna svoboda ni svoboda samoljubja, ampak je svoboda ljubezni. V njej imam vedno nekoga rad, zato pazim, da ga ne bom prizadel, ampak mu bom v olajšanje in veselje.

Po Aristotelu je človek sposoben najvišjega prijateljstva, če ima vse vrline. Toda vemo, da človek nikoli nima vseh kreposti in ne more udejanjiti vseh svojih vrednot. Tako je takšno pravo prijateljstvo, o katerem govori Aristotel, bolj ideal, nekaj, kar lahko le predpostavljamo. Njegovo najvišje prijateljstvo je treba korigirati s svetopisemskim *agapejem*. Agape je tista ljubezen, ki ovrednoti tudi pomanjkanje, ki ceni tudi potrebo, saj je lahko oboje, tako potreba kot tudi pomanjkanje, dar ljubezni.

Če se ozremo v življenje, vidimo, da za mater, ki sprejme neboljnost svojega otroka, njegova krhkost in nemoč nista več ovira za njeno ljubezen, ampak obratno, pogosto celo pogoj. Toda, ali ni s strani otroka obratno? Otrok vendar želi imeti popolno osebo poleg sebe, ker želi doživeti pravo ljubezen! Toda tudi odrasčajoči otrok je povabljen, da pravo ljubezen ne razume le kot namišljeni ideal, ampak tudi kot globok odnos darovanja in odpuščanja, se pravi, da je tudi on povabljen

v odnos agapeja. Tako kot je sam v odpuščanju sprejet, v sprejemanje svoje majhnosti in krhkosti, tako je tudi povabljen, da še on s svoje strani sprejema druge kot dar, čeprav so nepopolni. Vzgoja k ljubezni je pri otroku zelo zgodaj tudi vzgoja k odpuščanju.

Tudi v slovenskem pogovornem jeziku uporabljamo izraz *pardon*, ki prihaja iz francoščine, tam pa iz latinske besede *pardonare*. To pomeni, da je odpuščanje vedno tudi *don*, darilo ali podarjanje. Odpuščanje je največje darilo, kajti možno je le, ko imamo nekoga resnično radi, ko ga ljubimo kljub njegovi nebogljenosti in njegovim napakam. Ljubezen vztraja kljub napačnim dejanjem ljubljene osebe, in tudi ko ta pade v tragičnost zla, ljubezen ne izgine. Odpuščanje je prava svoboda in tudi podarjanje te svobode. Vidimo, da beseda svoboda v slovenščini tvori izraz odpuščanje. Če nekomu nekaj odpustim, ga pustim, ga osvobodim, ga razrešim vezi ali spon. In v tem duhu odpuščanje pomeni prav tako svobodo duha. Nekoga osvobodimo naše zamere in je prost. Hkrati pa osvobajanje drugega omogoči moje lastno osvobajanje, da tudi nisem zaklet ali ujet v svojo zagrenjenost, zamerljivost ali povračilne ukrepe. Kadar smo sposobni odpuščanja ali kadar sprejememo ta dar odpuščanja, vstopimo v *agape*, v božansko ljubezen, ki smo jo morali zaslužiti že prej v darovanju erosa.

Z odpuščanjem ali z osvoboditvijo doseže svoj vrh tudi drama Henrika Ibsena *Gospa z morja*, ki jo je prav tako uprizorila ljubljanska Drama. V tem gledališkem delu Ipsen gradi svoje gledališke prizore v treh stopnjah ljubezni, ki se med seboj prepletajo. Gre namreč za zgodbo Elide, gospe z morja, ki ima izkušnjo strastne erotičnosti in ta strastna ljubezen je povezana z morjem. Morje je simbol polnosti življenja, večnega življenja, kjer gre za vrtince in viharje, ki jih spremljajo nevihte, gre za globino življenja. To je prava skrivnost, kjer se življenje pretaka, kjer je možno prav vse, kjer tudi smrt ni več nevarnost, ampak možna izbira, ki bo použila to strastno ljubezen. Glavna junakinja Elida se najprej odloči, da zapusti moža in da bo živela viharneško življenje z mornarjem, tudi če bo prišla smrt, nič zato, ona hoče že v tem življenju okusiti nekaj absolutnega, absolutnost ljubezni, tudi če jo bo morala plačati s smrtjo.

Po dramatičnem zapletu, ko je njen mož Wagnel skoraj že podlegel skušnjavi, da bi se odrekel filiji, naklonjeni ljubezni in se z nasiljem podal na stranpot erosa, v posestniško ljubezen, nastopi čudežni dogodek odpuščanja. Elidin mož se zave, da v gospodovanju in lastništvu ni prave ljubezni, se zdrzne in osvobodi te svoje sebičnosti ter se odloči za čisto ljubezen. Ugotovi namreč, da svojo soprogo toliko ljubi, da mu je njena sreča največ. Zanj živi, zanjo trpi in se je svoji ljubljeni pripravljen odreči, samo da bi bila ona srečna.

Tudi »gospa z morja« se zave, kje je resnična ljubezen, ko prejme dar popolne svobode. V tej svobodi se sama povrne k družini. In drama se sklene spet pri simpoziju, pri skupni pojedini, so-pitju, kjer protagonisti izmenjavajo prijateljske besede.

Pri Ibsenu je strastna ljubezen kot možnost izničenja v smrti pot, po kateri se človek lahko zave, kaj je najvišja ljubezen. Pravzaprav je strast pogoj, da bi se zavedali, kaj je agape. Strastna ljubezen, ki je sposobna umreti za drugega, za tisti trenutek sreče, je predokus absolutne ljubezni. To je trenutek, ko nekdo reče drugi osebi: »Želim si biti s teboj samo en dan in eno noč, potem lahko umrem.« Se pravi, želim doseči samo en trenutek absolutne ljubezni v svojem življenju. Šele kasneje pa bo uvidel, da je ta absolutnost ljubezni v podarjanju popolne svobode. Najvišja ljubezen je v tem, da nekdo ljubi drugega na zastonjski način, morda celo tako, da on sploh ne ve, da ga ljubi, saj ga noče prikleniti nase, ampak mu je za njega samega.

O pravem agapeju grška filozofija ne govori veliko, ta ljubezen je močja samo med bogovi, človek pa ne more stopiti med bogove. Pa vendar moramo reči, da se v tej daritvi ljubezni človek dotika tudi božanske ljubezni. Mladi ljudje želijo imeti te trenutke zastonjske absolutne ljubezni, tudi če ne more trajati, pa četudi bo kasneje ostala samo filia, samo še prijateljstvo. Gre za trenutek ljubezni, ko se dve osebi darujeta druga drugi in kjer občutita, da sta druga drugi bližje kakor pa vsaka sama sebi.

Takšno izkustvo ljubezni je priprava na absolutno podaritev drugemu, ki ni samo pripravljenost umreti za drugega, ampak zanj tudi živeti, kar je mnogokdaj še zahtevnejše.

Gre za povezavo duše in telesa. Zato francoski fenomenolog Emmanuel Levinas razvija pojem *carresse* ali božanja in ljubkovanja, ki je izraz obojne ljubezni, tako tesne kot duhovne. Marko Snoj pravi, da v slovenščini ta beseda prihaja iz izraza za ubogega ali ubožca. Gre za velikodušnost ali sposobnost vživljanja v drugega, za sim-patijo, čutiti, trpeti z drugim. Božanje pomeni zapuščanje svojih potreb, svojih hrepenenj in želja v uresničitvi drugega. Hkrati pa vidimo, da ima slovenski izraz božanje staroslovanski koren besede *bož*, kar je izraz za boga. Božanje iz sočutja pomeni, da se dotaknemo božanskosti drugega, tistega, kar je onkraj njega, kar je v večnosti. Pobožati trpečega človeka v vsej spoštljivosti ali pogladiti ubogega otroka pomeni dotakniti se lepote same. To je stik *erosa* z *Agapejem*. To ni ne poželenje in ne grabež, ampak obratno, spoštovanje in iskanje sledov večnosti med nami. To je dotik ali ljubkovanje z ljubeznijo samo. Iz svoje telesnosti ali telesnosti ljubečega bitja vstopamo v božansko ljubezen.

V tem dejanju neusahljivega hrepenenja vstopamo v čisto prihodnost, v čas, ki šele prihaja.

Morda potem nastopi trenutek, ko se zavemo neskončne podarjenosti in doživimo večnostni trenutek, razkritje večne ljubezni, ko začutimo, da smo neskončno srečni. V tej mistični ljubezni pa pride do neizrekljivosti. Tudi če vanjo vstopimo, zanjo ne najdemo besed. In če bi iskali besede, bi jih našli le v smrti. Tudi Bog svari Mojzesa in mu naroča, naj si zagrne obraz, sicer bo moral umreti. Tako tudi nam po najlepših doživetjih pade tančica na oči, tančica solz trpljenja in veselja. Besed pa ni več. Za nekatere doživetja tudi Gospod naroča svojim najljubšim učencem, naj nikomur ne pravijo, kar so doživeli. Zato je prav, da se tukaj konča tudi naše razmišljanje in iskanje besed o neizrekljivi ljubezni.

Mag. Janko Bohak

Willigis Jäger

Kdor hoče pospeševati evolucijo človeštva, mora meditirati. Kdor noče zgolj žeti in uživati sadov razvoja človeške zavesti iz preteklih časov, se mora predati kontemplativni praksi. Tako lahko prispeva pomemben delež k evoluciji zavesti človeštva.

Ken Wilber, *Polčas evolucije*

V petek, 20. marca 2020, je kmalu po izpolnjenem 95. letu umrl benediktinski menih, dvakratni zenovski mojster in veliki mistik Willigis Jäger.

Vse njegovo življenje je v odločilni meri zaznamovala izkušnja pri šestih letih, ki jo je sam takole opisal:

Bilo je v domači cerkvi. Mama me je vzela s seboj. Cerkev je bila skoraj prazna. Pred glavnim oltarjem je gorelo mnogo sveč. Prameni kadila so potovali po zraku. Bilo je »večno češčenje«. Najsvetejše je bilo izpostavljeno in slovesno razpoloženje se je širilo. Nekje v zadnjem delu cerkve so ženske lajnale rožni venec. Monotoni glasovi in ozračje prostora sta me dvignila iz dnevne zavesti na nivo, kjer se vse stvari prikažejo v drugi luči: resničnejši, a vendar odtujeni normalni resničnosti. Takrat sem izvedel, kolikor lahko šestletnik ve: kar je resnično, izkusiš v nekem drugem stanju. Toda komu naj bi govoril o tem? Tudi besed mi je manjkalo. Za to, kar sem doživel, otrok ne pozna govorice. So doživljaji, o katerih ne moreš govoriti, ne spadajo v naš vsakdanji besedni zaklad. Mistična govorica je bila pogosto obložena s tabujem. Tabu je pogosto polinezijska beseda za Sveto, za svete predmete in kraje, ki niso dostopni vsakomur. /.../ Zato je bolje molčati o nekaterih izkustvih. Če o njih spregovoriš, povzročajo zgražanje ali celo sum, da s teboj nekaj ni v redu. (Jäger 2003, 12–13)

V nadaljevanju je opisal dva primera, kako je mistično izkustvo nekomu povsem tuje, medtem ko je drugemu zelo domače: »Tako se je zgodilo Sigmundu Freudu z njegovim v Indiji živečim prijateljem Romainom Rolandom, ki mu je pisal o svoji mistični izkušnji. Freud si ni vedel z njo kaj početi. V svojem znanstvenem sistemu ni imel prostora za transpersonalno. Prijatelju je odpisal, da je zrl vase, a ni našel ničesar, o čemer mu poroča.¹ Kot Freudu nekoč se še danes godi večini ljudem, če izvedo za mistična izkustva drugih. Ne morejo jih uvrstiti v svoj horizont in jih zato razglasijo za neresna, neznanstvena, ali celo bolezenske narave.

Za C. G. Junga je bilo to drugače. Nekoč je trezno ugotovil: »Religiozno izkustvo je absolutno. O njem ne moremo razpravljati. Lahko le rečemo, da takšnega izkustva še nismo imeli, in nasprotnik bo odvrnil: Žal mi je, a jaz sem ga imel. In s tem bo razprava končana. Vseeno je, kaj misli svet o religioznem izkustvu;

¹ Sigmund Freud, *Das Unbehagen in der Kultur*; *Abriss der Psychoanalyse*, Frankfurt 1953, 65.

kdor ga ima, poseduje velik zaklad neke stvari, ki mu je postal vir življenja, smisla in lepote, svetu in človeštvu pa dal nov sijaj.«²

Kako je ta zaklad postal Willigisu vir življenja, smisla in lepote?

Bil je eden najpomembnejših ljudi, ki so pripravljali pot transreligiozni in transkonfesionalni duhovnosti. Njegova vizija je bila, da bi vzhodne modrostne tradicije povezal s kontemplativnimi tradicijami Zahoda z namenom, da bi se tako na izkustveni ravni razrešila domnevna nasprotja med budizmom in krščanstvom – kar je bila tudi vizija mnogih vzhodnih mistikov. Sam globoko zasidran v mistično kontemplativni tradiciji zahodnega krščanstva se je že v zrelih srednjih letih podal na Japonsko in se podvrgel dvanaestletnemu treningu zena v centru Kamakura, da bi poglobil svoje izkušnje.

Po vrnitvi je deloval v meditacijskem centru opatije Münsterschwarzach v Würzburgu, od leta 2006 pa je ustanovil Benedictushof, transreligiozni in transkonfesionalni center za meditacijo in čuječnost – na ruševinah benediktinskega samostana v odmaknjeni dolini, v kraju Holzkirchen blizu Würzburga. Tu je neutrudno deloval in bil duša centra do izpolnjenih devetdesetih let, ko je začel pešati. Na njegovo željo so ga pokopali na pokopališču njegovih sobratov v opatiji Münsterschwarzach.

Toliko za uvod. Zdaj pa nekaj osebnih utrinkov, ki naj nadomestijo daljšo predstavitev njegove osebnosti, s katero je brez kakršne koli samopromocije privabljal ljudi in v njihovih srcih zapustil neizbrisen pečat. Nič manj dolgo bo še vabila ljudi njegova bogata knjižna zapuščina.

Že nekaj desetletij prebiram nemško revijo, štirinajstdnevnik *Publik Forum*, ki je dolgo imela podnaslov *Revija za kritične kristjane*, zdaj pa se že leta zadovolji s skromnejšim: *kritično – krščansko – neodvisno*. Tako me je nekega dne, ko sem jo prebiral, pritegnil kratek intervju, le pol strani je zavzemal pogovor z nekim Willigisom Jägerjem. Hotel sem ga na hitro preleteti, a me je vedno bolj zaustavljala z vedno močnejšim čudenjem: »Saj ta človek pa ve, o čem govori!« To sem le redkokdaj začutil, pa še tedaj je izzval v meni drugačen odmev: Ta človek je pa res načitan, razgledan, ali: Ta človek pa obvlada svojo stroko! Od intervjuja se nisem mogel ločiti, dokler ga nisem prevedel in odposlal uredništvu *Znamenja* v objavo.

Čez kakšnih štirinajst dni mi je prišla v roke, ne da bi jo naročil, Willigisova knjiga *Vsak val je morje*, ki je že takrat v Nemčiji doživela štirinajst izdaj. Z zanimanjem sem jo začel brati in po treh ali štirih straneh je v meni dozorela odločitev: to knjigo bom prevedel. Takoj sem se v prostem času lotil prevajanja, ne da bi se s kom posvetoval glede prevoda ali s kako založbo glede izdaje. In čez nekaj mesecev sem že bil na poti v Holzkirchen, na enotedensko zen meditacijo.

Tako so se začela naša romanja v Benedictushof, običajno enkrat, včasih tudi dvakrat letno za teden dni. Po izidu knjige pri založbi Znamenje v Petrovčah ni bilo težko napolniti enega avtomobila, občasno je bil eden premalo – ali se je podal tja še kdo mimo našega kroga znancev in prijateljev. Willigis je bil s svojim žarom, s svojo energijo, ki jo je izžareval, s svojo preprostostjo in dostopnostjo za vsakogar pravi magnet za ljudi: verne in neverne, za dvomeče in trdne v svojih pogledih na svet in življenje – in še vse druge, ki morda še sami niso bili gotovi, kaj jih je privedlo tja. Imel je tudi smisel za humor. Spominjam se dveh zgodb o njegovi mami, kako se je poslavljala.

Nekega dne je vprašala hčer, Willigisovo sestro, ki je skrbela zanjo: »V katero obleko me boš pa oblekla, ko me bodo dali na pare?« Hči je odvrnila: »V tisto. Mislila sem, da bi bila najprimernejša.« Mama je nekaj časa premišljala, nato pa hčeri zabičala: »Ja, bo že v redu

² C. G. Jung,
*Zur Psychologie
westlicher und
östlicher Religion*,
Band II, Olten
1971, 116.

tako, a glej, da jo boš prej dala v čistilnico!« Čez nekaj tednov je spet vprašala hčer: »Katerega dne smo danes?« »Tridesetega aprila,« ji je pojasnila hči. Čez nekaj časa se oglasi, že bolj sebi kot hčeri: »Oh, potem pa še ne smem umreti. Sem vnukinji obljubila penzijo, a ta pride šele prvega maja.« In res ni umrla predčasno, pa tudi potem se ni več dolgo obotavljala.

Ko smo se z njim že precej udomačili, smo ga začeli vabiti v Slovenijo. Ni se dal prositi, le naš obisk je moral uskladiti z drugimi, že zasedenimi termini.

Tako se je zgodilo, da sem nekega dne, popoldne je že bilo, šel ponj na ljubljansko letališče. Prišel je s tajnico, in ko smo prispeli v hotel, je tajnica povedala, da sta lačna. A v kuhinji so imeli le še nekaj postanih dunajskih zrezkov, ki že na prvi pogled niso vzbudili mojega apetita. Ponudil sem mu, da odidemo kam drugam, a Willigis se je hotel zadovoljiti z njimi. Med počasno jedjo je očitno začutil potrebo, da me pred večernim predavanjem v veliki avli teološke fakultete seznani s situacijo glede svojih težav z vatikansko birokracijo. Povedal je, da so ga vatikanski skrbniki čistosti katoliškega nauka obtožili več neskladij v njegovih knjigah in javnih nastopih s katoliškim naukom. Z njegovim pismenim zagovorom v Rimu niso bili zadovoljni, zato so mu naložili kazen: popolna prepoved objavljanja v kakršni koli pismeni obliki in kakršnega koli javnega nastopanja. Le individualno še lahko sprejema ljudi na duhovni pogovor in posvet. Uradno si je vzel nekaj tednov za premislek, a že naslednje jutro je prišel med sodelavce in izjavil: »Delali bomo naprej kot doslej. Kazni rimskih gospodarjev duš ne sprejemam, ker sem vedno ravnal po svoji vesti in presoji.« Opat opatije Münsterschwarzach ga je zaščitil z dovoljenjem nadaljnega bivanja zunaj samostana (eksklavstracijo). Ko je končal zgodbo, sem skušal nekoliko neprijetno vzdusje sprostiti z mislijo, ki se mi je v tistem trenutku porodila: »Pater Willigis, če se pa tako slabo razumete z gospodom Ratzingerjem (poznejšim papežem Benediktom XVI.), boste pa težko prišli v katoliška nebesa.« Willigis je v miru pospravil še zadnji grizljaj dunajskega zrezka, me pogledal v oči in odrezavo odvrnil: »Ja, ampak v katoliški pekel pa tudi ne.«

V tem slogu bi lahko nadaljeval še z drugimi zgodbami, a Willigisova smrt mi je vendarle preresen dogodek, ki mi tega ne dopušča. Čeprav mi prav zdajle prihaja na misel njegova izjava, ki sem jo od njega nekajkrat slišal v letih naših prihajanj na njegove enotenske meditacije: »Prepričan sem, da bomo nekoč tako slavili človekovo smrt, kot se zdaj radujemo njegovega rojstva.« Kako bo to mogoče, sem se večkrat spraševal. Vedel sem le, da je lahko to vizija globokega mistika, rojena iz njegovih globokih mističnih izkustev. Je vredna, da ji prisluhnemo, ne glede na to, kakšno je naše trenutno dožemanje smrti. Za tiste, ki smo v evoluciji lastne zavesti ujeti v domet racionalne zavesti, so izkušnje človeka, ki je že bolj ali manj napredoval na zahtevni poti v transracionalno oziroma transpersonalno zavest, povsem nedojemljive, lahko so pa zanimive. In v tem drugem primeru nas ne bo zamikala skušnjava, da takšnega človeka obremenimo s kakšnim predsodkom ali celo s psihiatrično diagnozo; Willigis si je gotovo ne zasluži. Zasluži pa si, da prisluhnemo njegovemu pogledu na smrt:

Kdor izkusi svojo najglobljo bit, hkrati izkusi, da ni rojstva in smrti. To je jedro izkustvo mistike. Ko umrem, le odložim obliko, v kateri sem zdaj. Ko zamenjam obliko, dalje obstoji to, kar najgloblje smo – božje življenje. Naša najgloblja bit zamenja le obliko, tako kot naš jaz v tem življenju menja svoja oblačila. Hrepenenje po individualni nesmrtnosti jaza zastira človeku pot do njegove najgloblje biti. To je zadnji trik, ki ga je iznašel naš ego, da bi podaljšal svojo eksistenco preko smrti. Kdor ne more ali noče sprejeti smrti, ne more izkusiti enosti s pratemeljem vsakršne biti. Kajti takšno izkustvo predpostavlja smrt jaza.

Naša prava bit ni osebni način bivanja v navadnem smislu, kajti to vedno pomeni omejitve. Ta omejitev je bila na Zahodu preveč poudarjana. Naša prava identiteta je to, kar mistika imenuje »unio«, »enost«. Naša prava identiteta, naša božanska zavest, živi dalje. Ta božanski pratemelj se vedno znova rodi v vsaki novi obliki. Misel iz Bhagavadgite: »Samo Gospod se vedno znova rodi,« izraža moje najgloblje prepričanje. Le to božansko prapočelo se rodi vedno znova. Življenje, ki ga živimo, ni naše življenje. Živimo življenje tega božjega pratemelja.

Vstajenje pomeni izkustvo enosti s tem brezprostorskim in brezčasovnim pratemeljem, ki ga zahodnjaki imenujemo Bog. Cilj torej ni nesmrtnost, marveč izkustvo brezčasnosti naše biti. Ta se lahko izrazi v zelo različnih oblikah. Vstajenje ni nekaj, kar se zgodi na koncu našega življenja, vstajenje je prodor izkustva, da rojstva in smrti ni.

Enost ni nasprotje individualnosti. Individualnost je le oblika, v kateri se istočasno izrazita ozadje in pratemelj. Naša individualnost je zato pomembna. Je edinstven, enkratni in nezamenljiv izraz pratemelja. V tem je pomen vsakega posameznika. Kot kristjani rečemo, da smo ustvarjeni po Božji podobi. Smo torej individualna izrazna oblika praresničnosti, in prav v tem je naše dostojanstvo in naš pomen. Naša individualnost pa ni nič trajnega. V vsaki eksistenci nastane znova.

Naša prvobitna, neposredna božanskost se vedno izraža v nas, saj je naša prava bit. Jezus je oznanjal: »Božje kraljestvo je v vas.« Morate se obrniti navznoter, v tem življenju se morate še enkrat roditi, da boste izkusili svojo pravo bit. /.../

Stara duhovna modrost pravi, da nam je Bog najbližje tedaj, ko menimo, da je odsoten. Proces transformacije je očitno boleč. Le če ga ne vidimo kot bolezen in trpljenje, marveč kot proces spremenjenja, ga lahko razumemo in prenašamo. Zato trpljenje na duhovni poti nima zaman velikega pomena. Človeka preobrazi in vodi k dopolnitvi. Blagor tistemu, ki lahko tako vidi svoje trpljenje in svojo bolečino. Blagor tistemu, ki lahko svojo smrt prepozna kot poslednjo Božjo stisko, kot Božji poljub, ki nas prebudi iz omejitev našega jaza, da lahko izkusimo Božjo veličino. Tudi smrt ima okus po Bogu. Iz groba, ki nima nobenega izhoda, je le ena osvoboditev, tista, ki pusti telo za seboj. Tega pa se ljudje bojimo. Toda kako naj bi sicer vstali iz groba? Sporočilo je jasno: naše življenje se s smrtjo ne konča. In ta, posmrtni način biti je mnogo obsežnejše izkustvo božjega, kot nam ga lahko nudi naša sedanja bit. /.../

Zato je lahko mojster Eckhart dejal: »Nerojen sem in zaradi svoje nerojenosti ne morem nikdar umreti. Zaradi svoje nerojenosti sem večno bil, sem zdaj in bom večno ostal.« (Jäger 2009, 332–336)

Prepustimo se tem Willigisovim besedam, čeprav jih ne razumemo. Začutili bomo njihovo blagodejno delovanje. Kot da prihajajo iz neznane, daljne dežele, v katero je odšel.

Na tem mestu bi najraje končal v molku. A nekaj mi govori, naj tega ne storim, kajti Willigisova izkustva, ki jih je podelil z nami o svojem videnju smrti, si vendarle zaslužijo nek odmev, nek komentar. A jaz mu ga žal ne morem dati. Lahko mu ga da le nekdo s podobnimi izkustvi. In na misel mi je prišel Janez od Križa, španski mistik, ki ga Willigis – poleg Mojstra Eckharta – pogosto omenja v svojih spisih, in zdi se mi, da ju vidi kot dva nosilna stebra srednjeveške zahodne mistike. Janezu od Križa je uspelo svoje izkustvo zamaknjenosti preleti v čudovito pesem, ki je v prevodu Pavla Fajdige dobila še dodano estetsko vrednost.

Da so etika, estetika in mistika sestre, je poudaril tudi Willigis v ljubljanskem predavanju.

Stihi, nastali po zamaknjenosti vzvišene kontemplacije

Vstopil sem neveden,
In ostal sem ne vedoč,
Vede vse presegajoč.

Nisem vedel, kam vstopam,
Ko pa tja sem že zašel,
Ne da bi vedel, kje da stopam,
Velike stvari sem razumel,
Ne bom govoril, kaj sem dojel,
Da ostal sem ne vedoč,
Vede vse presegajoč.

O miru in blagoti,
Bila veda je odlična,
V globoki samoti,
Umna pot pravična;
Bila je tako skrivna,
Da ostal sem jecljajoč,
Vede vse presegajoč.

Bil sem tako zamaknjen,
Tako odtujen in prevzet,
Brez čuta vsakega, omamljen,
Vsak čut mi bil je vzet,
Duh moj pa ves prežet
Z umevanjem, ki ni umevajoče,
Vede vse presegajoče.

...
Tako je vsa odlična,
Vednost ta popolna,
Da vsaka veda ali moč je nična,
Osvojiti jo je nesposobna;
Kdor se premagati le zna
Z vednostjo, ki ni vedoča,
Je pot njegova vselej presegajoča.

Če si to želite, vam povem,
Da veda ta popolna,
Vzvišeni sprejem,
Bistva božjega je ona;
Sad milostljivega poklona,
Da ostaneš ne umevajoč,
Vede vse presegajoč.

(Orfejev spev, 529–530)

Literatura

Jäger, Willigis. 2009. *Vsak val je morje in drugi spisi*. Prev. Janko Bohak. Petrovče, Društvo Znamenje.
Jäger, Willigis. 2003. *Aufbruch in ein neues Land*. Freiburg in Breisgau, Herder.
Lengsfeld, Peter. 2005. *Mystik – Spiritualität der Zukunft*. Freiburg, Herder.
Orfejev spev, antologija svetovne poezije v izboru slovenskih pesnikov. 2005. Uredil Niko Grafenauer. Ljubljana, Nova revija.

Aleš Čeh

Van den Budenmayerjeva skrivnost

Krzysztof Kieślowski (1941–1996) je sloviti poljski režiser, ki je med drugim prepoznaven po kompleksnih filmskih in dokumentarnih projektih: ciklu Dekalog (1988), trilogiji Tri barve (1993–1994) ter filmu Dvojno Veronikino življenje (1991). Tik pred smrtjo pa je snoval tudi dantejevsko trilogijo, ki bi zajemala filme Vice, Pekel ter Raj, vendar je pred produkcijo prvega po srčni kapi umrl. V zvezi z njegovimi filmi se je v zgodnjih devetdesetih pojavila debata, ki je zaradi svoje nenavadnosti dvignila kar nekaj prahu: polemika okrog skrivnostnega skladatelja Van den Budenmayerja, čigar skladbe je Kieślowski vestno vključeval v svoje filme, hkrati pa so se nanj v več dialogih sklicevali tudi liki v filmih. Glasbeno izobraženi gledalci, ki v tistem času še niso imeli dostopa do interneta in praktično brezkončnih medmrežnih informacij, so se začudeni spraševali – kdo je Van den Budenmayer? Kje lahko poslušamo njegove skladbe? Kaj je njegova skrivnost?

V devetem delu cikla *Dekalog* (1988), eminentnega televizijskega dela, naslovljenega po desetih zapovedih, ki jih je po judovsko-krščanskem izročilu na sveti gori Sinaj prejel Mojzes, Kieślowski v okviru devete Božje zapovedi – *Ne želi žene svojega bližnjega!* – raziskuje tesnobo ob nezvestobi in problematizira izkoriščanje nesreče drugega za lastno korist. Film spremlja zakonski odnos Romana in Hanke, ki je zaradi Romanove impotence na preizkušnji. Namesto da bi se odkrito spoprijela s težavo, se drug od drugega oddaljuje, Roman pa postane obseden celo s sadomazohistično vožnjo kolesa po kamenju, kjer si skuša poškodovati mednožje. Kot zdravnik se Roman nekajkrat sreča s pacientko, glasbenico, s katero se pogovarjata o njeni karieri, ki ji zaradi šibkega srca polzi med prsti. Pacientka mu omeni tri glasbene figure, ki jo navdihujejo: avstrijskega skladatelja in dirigenta Gustava Mahlerja, nizozemskega skladatelja Van den Budenmayerja ter nemškega skladatelja in organista Johanna Sebastiana Bacha. V karieri Kieślowskega gre za prelomen kader, ki je nakazal intimnejšo zvezo z glasbeno umetnostjo, ki bo odtlej pomemben motiv vseh njegovih projektov. Glasba je postala prepletena z njegovimi protagonisti, prav tako pa s simbolno sporočilnostjo njegovih del. Pri tem mu je sodelavec Zbigniew Preisner, filmski skladatelj, s katerim sta vmes postala tudi dobra prijatelja, predstavljal velik navdih, s svojimi skrbno zloženimi kompozicijami, o katerih bomo posredno še pisali, pa je že tako odličnim filmom dodal še glasbeno dimenzijo estetskega veličastja.

Poleg Preisnerjeve pomembno vlogo v njegovih filmih torej odigra tudi glasba Van den Budenmayerja. Prvič jo slišimo že v devetem *Dekalogu*, kjer njegovo skladbo doma posluša Roman, potem ko je zaradi tihe in prepovedane simpatije z že omenjeno pacientko kupil ploščo z Budenmayerjevo glasbo. Med poslušanjem se domov vrne tudi njegova žena, na obrazu katere vidimo, da jo je glasba vznemirila, čeprav težko razumemo zakaj – morda Roman dotlej preprosto ni veliko poslušal glasbe, zato je bila nad njegovo odločitvijo, da si kupi ploščo, presenečena. Morda je začutila, da Roman neznosno trpi, morda je bila nezadovoljna, ker je čutila, da je glasbo v hišo posredno prinesla druga ženska. Kiesłowski prizor medbesedilno poveže s prizorom v filmu *Rdeča*, ki ga je posnel pet let kasneje, saj se tam pojavi ista skladba. V *Rdeči* glasbeni izsek deluje kot oblika filmske montaže, saj pripovedno združuje različne scene v koherentno celoto.

Nizozemskemu skladatelju se je poklonil še z enim prizorom v *Rdeči*. Osrednja protagonistka Valentina posluša glasbo v trgovini s ploščami, kjer jo presune Budenmayerjeva skladba s sopranom Elzbieta Towarnicke, še živее poljske sopranistke. Prodajalec ji pove, da so CD-ji z Budenmayerjevo glasbo razprodani.

Nenehno ponavljanje imena nizozemskega skladatelja druge polovice devetnajstega stoletja v gledalcu prebudi iskreno radovednost. Kaj se v resnici skriva za Budenmayerjem? Čemu nenehno omenjanje, nenehno medbesedilno povezovanje s pomočjo njegove glasbe? Radoveden gledalec se tako poda na pot iskanja. Ena izmed prvih informacij, ki si jih pridobi, vzpostavi še več skrivnostnosti. Pred letom 1994 je Kiesłowski dobil kupček pisem, ki so ga pozivale k plačilu licenčnine za Budenmayerjevo glasbo, grozili so mu celo s tožbo. Pisma so namigovala, da je poljski režiser na vrhuncu svoje kariere glasbo v film vključeval brez privolitve uradnih institucij in/ali potrdila skladateljevih potomcev. Zakaj je režiser, ki mu takrat kapitala za snemanje v resnici ni manjkalo, kradel glasbo in jo brez privolitve potomcev vključeval v svoje filme?

Pot nas polagoma pripelje do njegovih filmov, ki so z glasbo povezani najintimneje – *Dvojnega Veronikinega življenja* ter *Modre barve*. Kiesłowski glasbe ni dojemal zgolj kot elementa za gradnjo atmosfere, temveč je želel, da glasba postane del pripovednih postopkov, da postane del zgodbe. Menim, da mu je slednje najbolj uspelo ravno pri *Modri barvi*, ki je bila prvič predvajana leta 1993. V filmu spremljamo ovdovelo Julie, ženo slavnega skladatelja, ki je skupaj z njuno hčerjo umrl v avtomobilski nesreči, Julie pa je nesrečo preživela. Po poskusu samomora, ki se izjalovi, spremljamo njen boj s spoprijemanjem s travmatično in bolečo preteklostjo. V par zaporednih prizorih uničuje vse, kar je pripadalo njenemu preteklemu življenju, obdrži le nek spominek na svojo hčer. Pretrga celo stike z vsemi svojimi prijatelji, lastna mati pa je zaradi alzheimerjeve bolezni tako ali tako ne prepozna. Toda preteklost pritiska nazaj, preko glasbe se kot žival zvija okoli nje in stiska njeno telo. Z njenim hrepenenjem po izolaciji se v filmu ponavljajoče pojavlja Budenmayerjeva kratka skladba *Memento*, v filmu pa je uporabljena tudi njegova skladba *Dead March* (tj. referenca na žalno petje na pogrebih). Slednja večkrat deluje kot preganjavica, ki jo občuti protagonistka. Skladbi se sicer

načeloma pojavita v opoziciji, *Memento* protagonistko osvobaja, to je njena glasba, ki zaznamuje duhovno stanje notranje pomiritve in izolacije, po kateri tako hrepeni, *Dead March* pa so kruti spomini, ki vrejo iz površja – je njena umrla družina, ki si skozi spomin prizadeva priti nazaj. Vztrajno ponavljanje različnih odsekov skladb (predvsem skladbe *Memento*) doseže zanimiv učinek: prerije se v gledalčevo podzavest, gledalec pa začne glasbo povezovati z duševnim stanjem likov. Obe skladbi sta pomembno zaznamovali koncert, ki ga je pred smrtjo z domnevno Juliino pomočjo snoval njen mož. Julia notne zapise koncerta uniči, zaradi česar skozi ves film trpi, vse dokler sama zase spozna, da se ne more izolirati od vsega človeškega, saj jo bo preteklost zmerom dohitela. V zaključku filma omenjeni koncert dejansko izvede, izjemno harmonično skladbo pa dopolni petje v grščini, ki skozi besede prvega pisma Koričanom slavi ljubezen in medsebojno povezanost.

Budenmayerjeva glasba odlično funkcioniira tudi pri simbolni reprezentaciji modre barve, ki je v svoji simboliki precej vase zaprta, nosi konotacije introvertiranosti, na barvni lestvici se nagiba k črni. Kljub romantičnim elementom v Budenmayerjevi kompoziciji, ki je uporabljena v filmu, se njegove skladbe nagibajo k temačnosti. Modra barva odseva skozi ves film. Dokaz za to, da simbolno dopolnjuje filmske skladbe, pa najdemo v prizoru, ko se Julie prebudi ob zvokih Budenmayerjeve skladbe in odsevih modre barve. Režiser je s tem povezal glasbo in uporabljeno barvno shemo, kar pomeni, da je tudi glasbena podlaga »obarvana« v modro.

Kieślowski v *Modri* tudi dokončno poveže svoje fiktivne like s skladateljem Budenmayerjem, in sicer ne le na ravni atmosfere, temveč tudi širše sporočilnosti. Gledalcu postane očitno, da za vsem očitno tiči nekaj globljega. Odloči se, da se bo izobrazil o Budenmayerju. Skozi dialoge, ki jih imajo liki v filmih Kieślowskega, gledalec ugotovi, da je bil skladatelj skoraj stoletje spregledan, dokler ga niso ponovno odkrili (kar v svetu umetnosti niti ni nenavadno). Skozi različne informacije, ki jih je pridobil z gledanjem filmov in brskanjem po internetu, spozna, da je šlo za neoromantičnega skladatelja, ki je v svoji glasbi združeval več različnih slogov (pol)preteklih (predvsem romantičnih) in med njegovim življenjem aktualnih glasbenih oblik. Gledalec, ki se vmes že prelevi v raziskovalca, ne more ostati miren. Skrivnost ga muči, Budenmayer je na nekaterih internetnih straneh omenjen, toda o njem v resnici ne moremo prebrati kaj zares konkretnega. Še učbeniki glasbene zgodovine zatajijo, saj ga sploh ne omenjajo. Kdo je bil torej skrivnostni skladateljski genij, ki ga je v svojih filmih ovekovečil poljski režiser?

Tovrstna radovednost ni presenetljiva. Ni naključje, da je ena najbogatejših tem v literarni zgodovini vprašanje resnične osebe za Williamom Shakespearom. Čeprav iz srednješolskih učbenikov vsi poznamo podobo moža s pristriženo brado, visokim čelom, rahlimi kodri in čudaškim uhanom v levem ušesu, zaradi romantičnega filma *Zaljubljeni Shakespeare* (1988) pa tudi kot privlačnega misleca, ki v roki drži pero in snuje nesmrtno igre, je seznam poznanih in preverljivih podatkov o Shakespearu izjemno kratek. Čeprav o

njem polnijo učbenike, knjige in cele zbirke monografij, se zavedamo, da dejstev o njegovem življenju ni v izobilju. Poglejmo najbolj »prepoznaven« in za srednješolske klopi primeren povzetek življenja tega eminentnega pisca, ki je skozi stoletja postal ključna figura Zahodne umetnosti, našega literarnega kanona: »sin kmetovalcev, ki je živel sredi od boga pozabljene vasice, kjer je bila izobrazba in celo pismenost prebivalcev pod vprašanjem«. Torej, kako je lahko Shakespeare iz tako preprostega okolja napisal sedemintrideset dram in nepregledno število sonetov ter drugih pesmi, kjer je izkazoval znanje o bolj ali manj *vsem* človeškem? Ne le, da je poznal človeško dušo do najtemnejših globin, izkazoval je nadpovprečno in skorajda brežhibno poznavanje mitologije, literature, športov, industrije, prava, državne ureditve, agrikulture, glasbe, astronomije, medicine in še česa. Resda bi lahko človek z dostopom do nadpovprečno založene in bogate knjižnice nekako osvojil to znanje (navsezadnje govorimo o geniju), toda zakaj potem v Shakespearovi oporoki ni omenjene ene same knjige? V zvezi z njim se pojavljajo skrivnostna naključja, ki se izogibajo praktično vsaki razumni razlagi. Ena izmed najnenavadnejših se dotika bržda najslavnejšega prevoda Biblije – *Sveto pismo kralja Jakoba*. Šestinštrideseta beseda v *Psalmu 46* je *shake*, beseda *spear* pa stoji šestinštrideset besed pred koncem psalma, zaradi česa ni malo raziskovalcev, ki menijo, da je Shakespeare (vsaj delni) avtor najslavitejšega prevoda *Biblije*. Mar to pojasni, zakaj je ta prevod Biblije literarno na tako visokem nivoju?

Človek je radovedno bitje, skrivnosti ga vznemirijo. Čeprav mu šolski sistem včasih skuša vsiliti misli, da se v avtoritete ne dvomi, kmalu spozna, da se dvomi *ravno* v avtoritete. Občasno mi postane žal, da skrivnostnosti vprašanja o avtorstvu del, ki jih pripisujemo Shakespearu, nismo načeli med mojim osnovno- ali srednješolskim izobraževanjem, ko je radoveden skorajda še vsak posameznik. Kot učenci in dijaki slišimo nekaj besed o nejasnosti avtorstva *Iliade* in *Odiseje*, avtorstvo *Hamleta* pa se pod vprašaj skorajda ne postavlja, pa čeprav je skrivnostnost starogrškega slepega pesnika v primerjavi s Shakespearom še tako majhna. Radovednost nas navaja k temu, da podrobno analiziramo umetniška dela, ko pa je k temu primešana še skrivnostnost za avtorji teh del, pa lahko domišljija pobežlja. Čeprav bi se tega verjetno otepali, saj bi se bali, da bomo izpadli po nepotrebnem radovedni, si moramo priznati, da nas življenja resničnih ljudi – tako bližnjih kot daljnih – zanimajo in vznemirjajo.

Toda o vprašanju avtorstva Shakespearovih del nazadnje obstaja na stotine člankov in monografij, o skrivnosti Van den Budenmayerja pa ni zapisano domala nič. Ker nam svet tako ne daje informacij, ki bi potešile našo radovednost, se zatopimo v naslednji film, kjer se pojavi njegova glasba, upajoč, da bomo na odgovore nazadnje naleteli prav tam.

Dvojno Veronikino življenje (1991) je bržda režiserjev najbolj prepoznaven film. Prikazuje vprašanja identitete, ljubezni, intuicije ter medčloveške povezanosti. V glavni vlogi ponovno nastopata glasbenici. Prva je Weronika, poljska sopranistka (spomnimo na že omenjen podatek, da je Kieślowskega

fascinirala rojakinja sopranistka Elzbieta Towarnicka), ki v popolni predanosti svojemu pevskega poklicu pregori in izgubi svoje življenje, podobno kot Nina v ameriškem filmu *Črni labod* (2010); druga osrednja protagonistka pa je Francozinja Véronique, ki začuti transcendentalno povezanost s poljsko Veroniko, nakar zaradi intuicije, saj čuti, da je slednja zaradi predanosti poklicu doživela zlom, svoji pevski karieri obrne hrbet. V filmu izvemo nov podatek o Budenmayerju – rečeno je, da se je rodil že (vsaj) pred dvema stoletjema, torej je živel okoli leta 1800, hkrati pa je večino življenja preživel na Nizozemskem (prej smo nekajkrat dobili občutek, da se je tam le rodil). Zasluge za glasbeno podlago *Dvojnega Veronikinega življenja* (1991) so v celoti pripisane Van den Budenmayerju. Na tej točki tudi razumemo, da ni neobičajno, da Kiesłowski v svoje projekte vključuje ljudi najrazličnejših profilov. Vključuje jih kot reference znotraj filma (Budenmayer) ter kot svoje sodelavce (genialni lutkar Bruce Schwartz), obenem pa je bil njegov najožji sodelavec in soavtor scenarijev ter filmov Krzysztof Piesiewicz po poklicu pravnik, ki je nekaj časa sedel celo v poljskem parlamentu. S Kiesłowskim sta v filmu raziskovala nevidno vez, ki – kakor bi se izrazil sovjetski režiser Tarkovski, ki ga je Kiesłowski brezpogojno občudoval – povezuje ves svet in posameznike med sabo. Obenem pa sta tiho svarila pred pastmi poklicne obsedenosti, ki jo lahko prinaša predanost temu, za kar naj bi tozadevno *bili rojeni*. Weroniko njen talent vodi v smrt, stranski lik genialnega lutkarja pa se pod prizmo svojega talenta izkaže za velikega manipulatorja in izkoriščevalca. Najprej Véronique v izjemno mučnem prizoru skorajda prisili v spolni odnos, na koncu pa njeno zgodbo še izkorišča, da se s pomočjo lutk in svojega talenta izživlja nad strto žensko.

Ko je kazalo, da sta Kiesłowski in skladatelj Preisner s svojim vključevanjem Van den Budenmayerja v filme skorajda zanetila obsedeno stanje med nekaterimi gledalci (o čemer sta potem še večkrat govorila), saj so se o Budenmayerju pisali raziskovalni članki in sprožale polemike o njegovih skladbah, sta se nazadnje odločila, da njegovo skrivnost razkrijeta kar sama: Van den Budenmayer ne obstaja in nikoli ni obstajal. Bil je izmišljen konstrukt, ki sta si ga bolj kot ne v šali zamislila režiser in skladatelj, nato pa je njuna šala postajala vse večja in večja, dokler ni presegla mej, ki so se jima še zdele smiselne. Njun eksperiment je zelo edinstven v filmskem svetu, obenem pa kar malce pozabljen, saj je dandanes gledalcu s pomočjo interneta razloženo, kdo Van den Budenmayer v resnici je (oziroma ni). Vsa Budenmayerju pripisana glasba je v resnici plod Preisnerjeve genialnosti, ki se je uspel za namen prepričljivosti fiktivnega skladatelja celo odmakniti od svojega običajnega glasbenega stila in v svoje skladbe vnesti več primesi romantičnega skladanja. Popolnoma se je vživel v svojega nizozemskega dvojnika.

Posameznikova radovednost je ena izmed gonilnih sil človeštva. Nekatere skrivnosti, kakršna je recimo Budenmayerjeva, so nam razodete, druge, kot je denimo Shakespearova, bodo bržda ostale nepojasnjene do konca. Žarek radovednosti pa neumorno sveti naprej ...

Dr. Helena Kuster Kopač

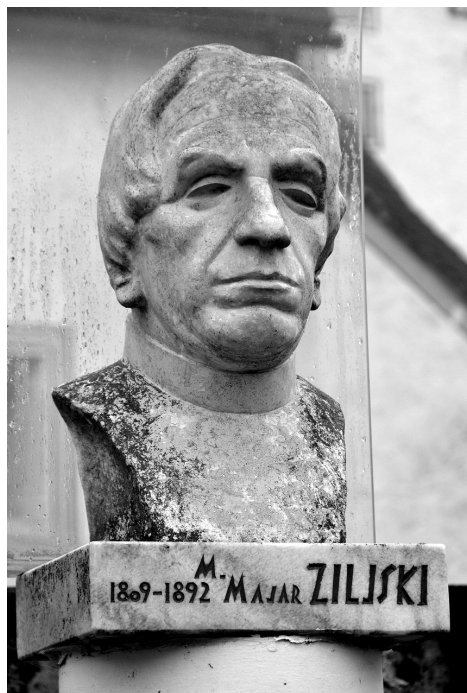
Od Matije Majarja Ziljskega do opernega pevca Luke Debevca Mayerja

Kulturno povezovalna vloga koroške rodbine

*Preteklo je že poldrugo stoletje, odkar je vneto kulturno in politično deloval koroški duhovnik Matija Majar Ziljski (*1809 Vitenče/Wittenig, †1892 Praga), etnograf, slavist in narodni buditelj Slovencev. Njegova združevalna vizija, tisti živahno in žlahtno delujoč narodno-kulturno povezovalni duh pa ostaja živ še današnje dni. Pa ne samo v raznoterem družbenem pomenu, ampak tudi v potomcih njegove lastne rodbine.*

Da je bil Matija Majar Ziljski skozi zgodovino vse do danes obravnavan v raznih družbeno-političnih in kulturnih tematikah, je pričakovano. Njegove korenite politične zamisli, vezane na potrebe Slovencev v času družbenega preobrata v letu 1848 v Evropi in Habsburški monarhiji, so namreč sprožile val odobravanj, pa tudi nasprotovanj. Njegova podoba pa lahko zaživi pred nami na poseben način, ko se nam izriše prav iz življenja potomcev njegovega rodu. Nekateri od teh je življenjska pot ponesla tudi preko koroških meja, v svet. Pa pogledjmo, kod veje ustvarjalni duh tega pokončnega Ziljana.

Sloviti operni umetnik Luka Debevec Mayer, argentinski Slovenec, ob priimku svojega očeta Lojzeta Debevca s ponosom nosi tudi matrinega. Ta ga živo spominja na njegove znamenite ziljske korenine. Mati Marica Mayer je, kot se je spominjata sinova Luka in Tomaž, svojo vsestransko umetniško nadarjenost kot glasbena in dramska umetnica, ob tem pa še posebej svojo veliko ljubezen do zbiranja in obujanja slovenskih ljudskih pesmi

Matija Majar Ziljski, doprnski kip kiparja Franceta Goršeta, Kulturni park v Svečah; foto: Johann Jaritz, Wikipedia - Die freie Enzyklopädie

Marica Mayer;
foto: zasebni arhiv

in izročil pripisovala svojim rodovnim koreninam. Stari stric njenega očeta Janeza Mayerja je bil Matija Majar Ziljski – vedno omenjan v slovenskih šolah in tečajih v Argentini ob temاتي prvega političnega programa združene Slovenije, se spominja zgodovinar Tomaž Debevec kot najstarejši iz Maričine družine s šestimi otroki. Ob različicah zapisa rodovnega imena nam pojasni, da je bil ob slovenskem zapisu *Majar* (kar naj bi bilo iz razumljivih zgodovinskih razlogov delo Matije samega), po podatkih iz celovškega arhiva v Ziljski dolini sicer zgodovinsko prevladujoč zapis *Meier*. Za zapis *Mayer* najde razlog v družinski preteklosti. Prastari oče Johan Mayer, poročen z Ano Sguiarovello iz slovensko zavedne družine iz Beneške Slovenije (Podrata), se je moral proti koncu 19. stoletja po službeni dolžnosti kot železničar z družino preseliti iz Ziljske doline v nemško govorno območje Allhartsberg v Spodnji Avstriji. Slovensko družina tu ni govorila, a slovenska zavest je ostala živa. Johan je pozneje kupil hišo v Podravlju (Föderlach) blizu Beljaka, kjer je ob cerkvi Svetega Jurija pokopano njegovo sorodstvo. Hči

Anica (Nanki) je ostala na Koroškem. Njegovega sina Janeza je življenjska pot po službovanju na soški fronti popeljala v Ljubljano, rodovni zapis *Mayer* pa se je ohranil. Tako ga je potomka Marica ponesla po usodi druge svetovne vojne v izseljenstvo v Argentino.

Vse rodove iz Majarjevega rodovnega debla povezuje eno, in to je velika ljubezen do slovenstva, obenem pa izrazit čut za posredovanje vrednot slovenskega narodnega izročila, ki prerašča v gorečo željo po povezovanju ljudi. Matija Majar Ziljski, sam po izvoru iz podeželskega in kmečkega okolja, je imel kot izobražen duhovnik dober vpogled v potrebe in zahteve slovenskega kmečkega ljudstva v duhu tedanjih družbenih razmer. Zavedal se je krhkosti tega stanu, obenem pa je v njem videl velik potencial – v smislu gesla poznejšega zadružništva »v slogi je moč«, poudarja Tomaž iz zgodovinskega zornega kota. Razkriva pa še eno, zelo sodobno odliko – Majarjev izjemen pedagoški čut. V svojem znamenitem prispevku iz leta marčne revolucije *Kaj Slovenci terjamo?* se prav posebej posveča poučevanju ljudi in potrpežljivo razlaga izraze, ki jih mora vsak dober državljan poznati – kaj so ustava, stališi, poslaniki, deželni zbori, itd. Majar se približa ljudem, ni samo »ustanova«. Je učeči oče. V tej lastnosti je Tomažu Debevcu – kot predavatelju na Škofijski klasični gimnaziji še prav posebej blizu: dober učitelj vzgaja s svojo celovito, izoblikovano osebnostjo, z odgovornostjo in globoko ljubeznijo do narodove kulture. Ve, kdo so njegovi poslušalci in da se bodo ti ob jasno postavljeni besedi navdušili za skupno dobro. Dober učitelj ne preneha s svojim poslanstvom tudi v manj naklonjenih okoliščinah. Tomaž to ponazori s »pretresljivo anekdoto«, kot pove: Matija Majar Ziljski je bil zaradi dejavnosti okrog širjenja programa združene Slovenije med rojaki premeščen kot celovski stolni kaplan na Svete Višarje, romarski kraj brez vzvodov oblasti, kjer se srečujejo romarji romanskega, germanskega in slovanskega območja. Pa tudi tu ni obmolnil. Še več, svojo pot iz Celovca na Svete Višarje je izrabil kot priložnost za govore in pogovore po slovenskih vaseh, za širjenje novosti marčne revolucije in slovenskega programa.

Zdi se, da ima izraz »narod, narodna kultura« v Majarjevi rodbini prav poseben, lahko bi rekli presežen pomen. Tomaž ga skuša razložiti na filozofski način: Z modernim matematičnim in racionalističnim pristopom je težko dojeti narodno realnost. Ne pusti se ukalupiti. Stvarnost in pojem zajemata kar nekaj (večkrat nepredvidljivih) dejstev. Neke osnove so sorodstvo, geni, čustvo, zemlja, izročilo, navade, duhovnost, kultura – materialna kultura, kot na primer kozolec v določenem družbenem prostoru. Za Slovence je pomemben jezik. Filozofija jezika nam prikaže vsa ta naštetja dejstva. V besedah se izraža realnost človeškega časa. Preko besed se ustvarja čas. Ob vsem tem pa v globini dna ostaja nedorečenost. V maternem jeziku so lahko bolj razvita intuitivna čutila. Ravno ta so pa most do začetka dojemanja poslednjih globin. Njim se približujemo s »sluhom tipa« in s »tipom sluha« duha. Tako jih lahko zelo aktivno izražamo v gestah, simboliki in besedah. Če nam to ne uspe takoj, pa uporabimo razna druga komunikacijska sredstva. Kultura se naravno prenaša na potomce. Delita jo mož in žena, bolj spontano otroci, soseska, sorodstvo. Do univerzalnosti ni bližnjice. Odkrivamo jo najprej prek svojih najbližjih, s katerimi delimo dom, očetnjava, narod.

Na Majar-Mayerjevi rodbinski osi se razločno vidi zgodovinska prekaljenost naroda. Tomaž tudi na to gleda s pogledom zgodovinarja in s sinovskim čutenjem: Z ozirom na XIX. stoletje imamo Slovenci razdvojeno podobo. Marsikaj se je doseglo. Na račun ljubezni do usode (*amor fati*), zaradi ogroženosti našega naroda, imamo neprostovoljne žrtve, celo mučence. Pa tudi ljudi, ki so preživeli vse vrste preizkušenj: preganjanje, izgnanstvo in begunstvo, koncentracijska taborišča in bes iztrebljanja. Vsi ti naši rojaki – nekateri bi bili lahko še naši sodobniki – so nam zgled, niso bili le »žrtve vojne«. Deli misel dunajskega psihiatra Viktorja Frankla (ta je prestal zelo racionalno urejena koncentracijska taborišča), ko pravi: Še tako velik aparat zunanjega posega v človeka (kot je Aristotel vsebinsko opredelil nasilje) temu ne uniči notranjosti. In zaokroži misel: Vsak človek lahko z drugačnimi besedami razume besedo »srce«. Ni treba biti modrijan, da bi se razumelo Pascalove besede: Srce ima svoje razloge, ki jih razum ne razume. Ta jedrnata tema je bila v zadnjih dvesto letih aktualna, še posebno tam, kjer je bila teptana kot šibkost.

To globoko, pa obenem tako preprosto filozofijo življenja so vsrkavali Debevec-Mayerjevi otroci v družinskem krogu že od malih nog, od svoje rosne mladosti. Ni bilo potrebnih veliko pedagoških besed, mlada srca so se kar sama napajala ob spontanem navdušenju očeta Lojzeta in mame Marice, tolikokrat prekaljenih in utrjenih v spoznanju vrednosti življenja. Pregarjanje in begunska usoda ob koncu druge svetovne vojne sta sicer pustila svoj pečat. Vendar notranjega veselja in pristnega čudenja nad lepoto in bogastvom notranje dediščine očetnjave, ki jo srce ponese s seboj, pa naj si bo to na konec sveta – tega vrelca življenja ne more zaustaviti nobena sila.

Maričina življenjska vloga je bila najprej vloga družinske matere in njen prostor najprej dom, družina, slovenska skupnost v Buenos Airesu. Na prvi pogled torej ravno nasprotna široko oznanjevalski vlogi duhovnika in političnega delavca Matije Majarja Ziljskega. A kar ju družijo, je vloga učitelja, ki vzgaja. Vendar veliko bolj kot z besedo – z zgledom ljubezni. Če je izraz ljubezni

do narodnega izročila pri Matiji slovenski družbeno-politični program, je to pri Marici umetnost. Umetniško je ustvarjala praktično vse življenje, med drugo svetovno vojno tudi v italijanskem taborišču (Ancona, Senigallia). Od igranja violine, recitiranja, prirejanja dramskih besedil za oder, pisanja otroških iger, pa vse do režije in odrske koreografije.

Njen sin Luka Debevec Mayer kot vrhunski operni umetnik, delujoč v operni hiši Teatro Colón v Buenos Airesu in po celi Južni Ameriki, danes živo dokazuje, kako pristna in v srce segajoča je lahko umetnost, kadar je ta spontan izraz ljubezni do vsega lepega, notranjega, večnega. Zdi se, kot da se je čut za lepoto pesmi in besede prelil neposredno iz srca matere v srce sina. Mati Marica se je vse svoje življenje zavedala dragocene dediščine Matije Majarja Ziljskega, iz katere je duhovno zajemala. Zavedala se je globokega pomena slovenskega narodnega izročila za obstoj slovenske zavesti na tujih tleh. Kot glasbenica je širila svoj talent s svetovno znanimi deli. Vendar umetnost ne more biti samo naučena, prihajati mora iz notranjosti, zajemati mora iz lastnega vira, da lahko potem sprejema drugo kulturo in raste v presežnost (še le kot dober Slovenec si lahko tudi dober Argentinec, se strinja družina). Ta intuicija je bila za Luko rodovitna zemlja. Spominja se materine odrske vneme, s katero je povezovala, kulturno dvigala in bogatila slovensko narodno skupnost v Argentini. Igralski oder je bil način vzgajanja mladih rodov, učenje slovenskega jezika preko igre in petja. Nekaj vsakdanjega je bilo doživljati, kako cela družina sodeluje pri zborovskem petju in odrskem dogajanju. In to je »pognojena zemlja, iz katere nekaj zraste«. Kako pomemben nauk za naš današnji čas: kulturnik bi moral biti vsak človek. »Največji kulturnik ni samo nekdo na velikem odru,« zatrjuje Luka, »ampak si to prav ti, najprej v domačem krogu, tu lahko storiš največ.« Namesto opozarjanja na jezikovne napake in pravilnost govora je bila materina pozornost vedno usmerjena na lepoto in privilegij rabe slovenskega govora. Na spodbujanje branja književnih del, saj kdor ne bere, jezikovno hira. Na mesto prisile stopi spodbujanje zavesti o lepoti narodne kulture. S spodbudo je bil položen temelj za poznejšo Lukovo umetniško pot. Matija Majar Ziljski je prebujal ljudi s tem, da jih je spodbujal. »Šele ko zaživiš samega sebe, si kvaliteten,« poudarja za njim umetnik Luka in pokaže na mogočno izročilo ljudskega petja. Zdi se preprosto nemogoče, da bi pesem, ki se poje že sto let in več, nenadoma zamrla! Pesem ima vsebino. Ima preprosto, a močno sporočilo: vpeta je nebeška razsežnost, Marija, narava, ljubezen, razum, telo z njegovimi osnovnimi občutki mraza in toplote. Petje je močan povezovalni element. Je samozavedanje, duhovna razsežnost, za katero je mogoče začutiti narod.

Luka Debevec Mayer se ob dejavnostih na velikih opernih odrih srčno rad – morda najraje od vsega – posveča sakralnim recitalom. Marsikateri bralec teh vrstic si bo lahko priklical v spomin katerega od njegovih že obiskanih sakralnih koncertov po cerkvah, ob katerem je doživel več kot le lep glasbeni dogodek. Morda je bilo to srečanje z najglobljim, kar nosi v sebi. Cerkvene pesmi, celo tiste najstarejše, s preprosto vsebino nosijo jasno sporočilo, ki ni izraz trenutnega človeškega čustva. Pokaže veliko več, v besedilu je zajet globok smisel, podobno kot pri opazovanju sporočilno bogatih starih vzhodnih sakralnih ikon. S sveto Hildegard (zdravnico, pesnico, pisateljico in redovnico) poudarja Luka povezljivost duhovne in telesne plati glasbe: Kar je presežno, se

ne da povedati. Pesem je govorica, ki človeka spomni na to, kdo je, mu dviga duha. Le kako je mogoče združiti tehnično zahtevno klasično operno petje s preprostim, starodavnim ljudskim napevom? Poznavalci vedo: Če se kje v klasičnem glasbenem svetu stikata popolnost in preprostost, je to v Mozartovih delih. »Skušaj zapeti lepo arijo, potem zmoreš lepo zapeti tudi Sveto noč,« je prepričan Luka. Najzahtevneje je peti s svojim lastnim glasom – preprosto, iskreno, čisto. Preprostosti se danes ljudje marsikdaj bojijo. Vendar prav ta je najprepričljivejša. »Koroške ljudske pesmi so najlepše slovenske pesmi, ker so najbolj preproste. Z odtenki se dotakneš bistva poslušalcev,« pristrčno prizna Luka. Biti predan opazovalec, se ne truditi prepričevati in sporočati. Le povedati tisto, kar verjamem, kar vidim. To bi lahko bil kratek povzetek skrivnosti pevske kulture – tiste, ki povezuje srca poslušalcev.

Luka Debevec Mayer; foto: zasebni arhiv

Želja po povezovanju nikoli ni izključujoča. Povezovalni moment je že v svojem bistvu presežen: presega svoje, »jaz«, in se obrača k drugemu. Glasbena (umetniška) govorica je univerzalna, svetovna – v sodobnem jeziku bi rekli »globalna«. V pravem pomenu besede univerzalen jezik, za kakršnim je stremel že Matija Majar Ziljski. Jezik, ki bi združeval. Luka se take govorice iskreno veseli, saj človeka globalne možnosti spodbujajo k dejavnosti, nagovoriti človeka iz najrazličnejših koncev sveta. Za pevca je takšna globalizacija samoumevna. Njegova izkušnja petja med 250 argentinskimi šolskimi otroki to navdušujoče potrjuje: operno petje, na prvi pogled zahtevno, je nagovorilo celo najmlajše. Globalizacije se bojimo, misleč, da nas bo oropala svojskosti. A Luka, kot ponosen Slovenec brez meja, je prepričan, da se geni preteklih rodov prelivajo v prihodnje, saj čuti, da se v njem preliva vsa zgodba prednikov. Vsak samodejno živi in daje iz svoje danosti, iz zakladov, ki jih nosi v sebi. Čuti se tisto slovenstvo, ki so ga predniki prinesli s seboj v Argentino. Slovensko melodijo jezika zaznava špansko govoreče poslušalstvo kot privlačno, »sladko«. Le kako ne bi mogli biti na to ponosni? Materni jezik je otipljiva stopnja dolgotrajnih vezi iz davnine.

Zato Mayerjeva rodbina enovito zatrjuje in nas pouči: prizadevanje za lastno identiteto ni in ne more biti ovira za univerzalnost. Nasprotno, je njen pogoj. Družbeni elementi, ki jih je izpostavil Matija Majar Ziljski v letu 1848, so danes večinoma doseženi, ocenjuje Tomaž: Skozi slovensko zgodovino se je v nekaj rodovih doseglo skoraj vse, slovenski narod je usvojil program s taborskega gibanja po letu 1868. Dosežki so povezani s povečano svobodo govora, pisanja, izdajanja, ustanavljanja društev. V časih ovir ne gre spregledati tihega in temeljnega dela duhovščine, in še posebej Mohorjeve družbe, ki skoraj nima para v evropski zgodovini, še spomni Tomaž Debevec. Duhovno oplajanje je mogoče, če črpamo iz trdnega temelja, iz notranjosti, svojosti. Le pod tem pogojem je mogoča učljivost, sta mogoča rast in zorenje.

Jernej Vrtovec

Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije

Letos obeležujemo dve pomembni plebiscitarni obletnici: stoletnico koroškega plebiscita (1920) in tridesetletnico odločitve za samostojno Slovenijo. Pomembno vlogo je pri slednjem odigral tudi nadškof Alojzij Šuštar. Ob državnem prazniku objavljamo odlomek iz knjige Jerneja Vrtovca (Celjska Mohorjeva družba, 2016).

Plebiscit

December leta 1990 je bil najbolj prazničen mesec v zgodovini slovenskega naroda. Adventni čas, čas pričakovanja odločitve za samostojno državo Slovenijo. V četrtek, 22. novembra 1990, so se slovenski škofje na čelu z nadškofom dr. Alojzijem Šuštarjem v Rimu udeležili praznovanja 30. obletnice papeškega slovenskega zavoda Slovenik, v katerem živijo slovenski duhovniki, ki nadaljujejo podiplomski študij. Slavlja se je udeležil tudi papež Janez Pavel II. Nadškof Šuštar je v svojem nagovoru med drugim tudi nakazal na družbenopolitične spremembe v Sloveniji, saj je poudaril »pomen svobode vseh narodov«. /.../

Čas se je dopolnil, slovenski narod je bil pred zgodovinsko odločitvijo. Plebiscit o samostojnosti Slovenije je potekal 23. decembra 1990. V predplebiscitni kampanji je aktivno sodelovala tudi slovenska Cerkev na čelu z ljubljanskim nadškofom in metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem, ki je vztrajno vabil Slovence, da se odločijo za samostojno državo. Plebiscit je vodstvo slovenske Cerkve dejansko smatralo za najpomembnejše in najodločnejše dejanje v zgodovini slovenskega naroda. Ljubljanski pomožni škof dr. Anton Jamnik, ki je

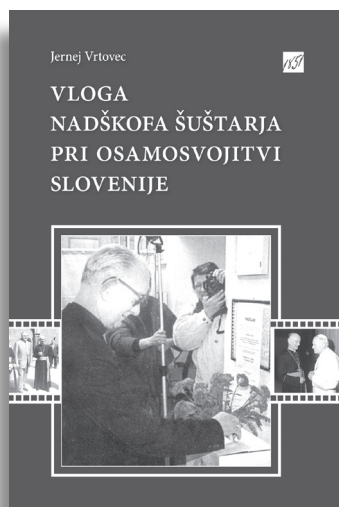
bil v obdobju osamosvajanja Slovenije Šuštarjev osebni tajnik in je od blizu spremljal dogodke, je 22. decembra 2010 za Radio Ognjišče dejal: »23. december je bil res poseben dan. Milostni trenutek v naši slovenski zgodovini.«¹

Komisija Pravičnost in mir je pod vodstvom predsednika dr. Antona Stresa pripravila posebno izjavo.

/.../

Ta izjava je bila zelo pomenljiva, saj je odklanja strah, neodločnost in zastrahovanje nekaterih državnih ustanov. Hkrati je je potrkala na vest Slovenkam in Slovencem, da je sedaj trenutek za pogumno in pomembno odločitev.

Nadškof Stres je v pogovoru zatrdil, da omenjena izjava Komisije Pravičnost in mir nikakor ni bila

populistična. Dejal je: »Naše stališče je bilo zelo sofisticirano. Želeli smo namreč povedati, da Cerkev ni poklicana k temu, da bi se izjasnila o tem, ali naj bo Slovenija samostojna ali ne. O tem naj se izrečejo državljani, zato pa je potrebno povprašati njihovo voljo. Nismo želeli nastopiti kot nasprotniki osamosvojitve, ampak smo dejali, da morajo o osamosvojitvi odločiti ljudje.«²

Skupščina Republike Slovenije je 6. decembra 1990 sprejela Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Poslanci so v omenjenem zakonu določili datum plebiscita, ki je potekal 23. decembra, njegovi rezultati pa bi bili uradno razglašeni 26. decembra 1990. Skupščina je določila tudi vprašanje na glasovnici, ki se je glasilo: »Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?« Med parlamentarno razpravo je prišlo do polemike predvsem zaradi vprašanja relativne oziroma absolutne večine, ki bi pomenila, da je plebiscit uspel. Na koncu so se poslanci odločili za absolutno večino, kar je pomenilo, da je bilo tveganje za uspeh plebiscita bistveno večje.

Na sprejem tega zakona, ki je dovoljeval izvedbo plebiscita, se je 11. decembra 1990 s posebno izjavo odzvala Slovenska škofovska konferenca. Naslov njihove izjave je bil »Zrelo, modro, pogumno«. Škofovska konferenca je z izjavo podprla odločitev skupščine za plebiscit. Že v uvodu izjave so namreč slovenski škofje pohvalili poslance, da so s sprejemom zakona omogočili izvedbo plebiscita.³

/.../

Izjava škofovske konference jasno dokazuje, da je bila Cerkev globoko vpletena v takratno dogajanje, pozorno je spremljala tudi odločitve politike ter jo pri tem podpirala. Neposredno je vplivala na izid plebiscita in ljudi pozvala k enotnosti.

K udeležbi na plebiscitu in glasovanju za samostojno Slovenijo je nadškof Šuštar bistveno pripomogel tudi z nagovorom, ki ga je imel 20. decembra 1990 v TV Dnevniku na Televiziji Slovenija. Med drugim je povedal, da »glasovanja o samostojni in neodvisni državi prihodnjo nedeljo ni mogoče primerjati s kakimi političnimi volitvami. Gre namreč za izredno pomemben zgodovinski dogodek. Politična opredelitev, pomen in posledica glasovanja je stvar vlade, predsedstva in političnih strank. Katoliška Cerkev pa je v Sloveniji večinski sestavni del naše družbe. Zato imajo katoliški kristjani pravico, nalogo in dolžnost, da sodelujejo pri tem zgodovinsko odgovornem dejanju in se trezno, modro in pogumno odločajo za udeležbo pri glasovanju. Slovenska škofovska konferenca je v svoji izjavi 11. decembra 1990 podprla parlamentarno odločitev za plebiscit, ker je popolnoma v skladu z moralnim načelom o pravici samoodločbe in z načeli demokracije. Vabim vse kristjane pa tudi druge, da se udeležijo glasovanja in s svojim DA potrdijo življenjsko moč in ustvarjalno politično voljo slovenskega naroda. Storimo vse, da bo plebiscit uspel. Potem bomo sicer v trdem skupnem delu, a v močnem zaupanju v lastne moči in še v močnejšem zaupanju v Božjo pomoč gradili prihodnost samostojne in neodvisne države Slovenije. Ne dajmo se begati od različnih govoric, groženj in črnogledih napovedi. Bog, ki je gospodar zgodovine, se je z učlovečenjem svojega Sina približal človeštvu in tudi našemu narodu. Na četrto adventno nedeljo se bo letos izpolnilo stoletno pričakovanje slovenskega naroda. Bog daj, da bi bilo tako!«⁴

¹ Jamnik, A. Oddaja Pogovor O, Arhiv Radia Ognjišče, 22. 12. 2010. Dostopno na: http://audio.ognjisce.si/oddaje/Pogovor_o/2010.

² Pogovor z dr. Antonom Stresom, avdio posnetek, 2012 (arhiv Jerneja Vrtovca).

³ NŠAL, 336, Š: 36, Izjava slovenske škofovske konference »Zrelo, modro, pogumno« v zvezi s sprejemom zakona, ki je opredeljeval izvedbo plebiscita.

⁴ TV Slovenija, VKA D 409/1, TVD2: Nadškof dr. Alojzij Šuštar – izjava ob plebiscitu, 20. 12. 1990.

Nagovor nadškofa Šuštarja na Televiziji Slovenija je bil toliko večjega pomena zato, ker je ljudem vlival pogum in spodbujal odločnost zgolj tri dni pred glasovanjem. Medtem pa so nekateri mediji in tudi politiki dvomili v dobro prihodnost slovenskega naroda, če bo prišlo do osamosvojitve. Sejali so dvom, strah in negotovost. Nasprotno pa je bila Cerkev na čelu z nadškofom Šuštarjem popolnoma prepričana, da si slovenski narod zasluži svojo domovino, svojo državo.

Kasneje je Šuštar v intervjuju za Soboto novinarju Škrlju na vprašanje, ali je kdaj podvomil v opredelitev Slovencev za samostojnost, dejal: »Nisem dvomil. Presenečen pa sem bil, da je bila tako visoka udeležba in da je bilo toliko glasov za samostojno Slovenijo. Nekateri so o tem dvomili. Tudi sam sem dobival opozorila od znancev in prijateljev iz tujine, naj ne razbijamo Jugoslavije.«⁵

Dan pred plebiscitom, 22. decembra, je nadškof za Delo prispeval članek z naslovom »Letos drugačen božič?«. Izrabil je priložnost in ljudi povabil h glasovanju za samostojnost Slovenije. Zapisal je: »Najbrž bo letošnji božič precej drugačen zaradi zgodovinskega dogodka, ko bomo v nedeljo, 23. decembra, glasovali za samostojno in neodvisno Slovenijo. O tem je bilo veliko napisanega in povedanega, posebno zadnje čase. Sedaj velika večina pričakuje in trdno upa, da bo glasovanje uspelo in da bo slovenski narod prepričljivo izrazil svojo voljo do samostojnosti in neodvisnosti.« V istem prispevku je še povedal: »V soboto, 22. decembra zvečer, bomo na veliko krajih obhajali mašo za domovino v prepričanju, da ob zgodovinskem glasovanju za svobodno in samostojno Slovenijo prav posebej potrebujemo Božje pomoči za pravilno, modro, odgovorno in pogumno odločitev. Glasovanje v nedeljo, 23. decembra, niso nikakršne politične volitve, ampak zgodovinsko odločanje slovenskega naroda o samostojnosti, enakopravnosti, svobodi in neodvisnosti. To je temeljna naravna in etična pravica vsakega človeka in vsakega naroda. V kakšni obliki bo treba to odločitev tudi politično urediti in reševati, bo naloga vlade, predsedstva, političnih strank in delavcev v javnem življenju po izidu plebiscita.«⁶

Tudi v Delu je metropolit zlasti kristjane povabil, naj se udeležijo plebiscita: »Tudi kristjani imamo dolžnost, ne samo da spoštujemo svoj narod, ampak da ga ljubimo in da se zavzemamo za njegov razvoj in po svojih močeh k temu prispevamo. Narod je neposredno jezikovno, kulturno, zgodovinsko, socialno in tudi politično okolje, v katerem človek živi. Zato krščanstvo poudarja ljubezen do naroda ter bogati narodno zavest. Zavzema se za to, da bi se vse prvine, ki sestavljajo narodno posebnost, kot so jezik, kultura, zakoreninjenost v zgodovini, ljudski običaji in narodno izročilo, čim bolj ohranile in se uveljavile tudi v javnosti in v mednarodnih odnosih.«⁷ V istem prispevku pa je Šuštar opozoril tudi na nacionalizem in šovinizem, ki ga krščanstvo zavrača, saj »je po svojem poslanstvu vesoljno in neomejeno vsem narodom«.⁸

Glede vloge nadškofa Šuštarja in njegovega medijskega pojavljanja pred plebiscitom je Lojze Peterle ocenil, da je nadškof Šuštar nacionalne ideje razumel in jih podpiral. »On se je ob plebiscitu z javnimi nastopi

⁵ Škrlj, R.

»Sprava

z mrtvimi je

lažja kot

z živimi –

Intervju z

Alojzijem

Šuštarjem«,

Sobota,

23. 12. 2000,

str. 19.

⁶ Šuštar,

»Letos drugačen

božič?«, *Delo*,

22. 12. 1990,

str. 32.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam.

povsem jasno postavil za samostojno Slovenijo. Ta pozicija Šuštarja je bila zelo pomembna,«⁹ poudarja Peterle.

Plebiscit je torej potekal na nedeljo, 23. decembra 1990. Nadškof Šuštar se je na volišče odpravil v jutranjih urah, takoj po odprtju volišč. Na volišču je dejal, da je ta dan res težko čakal. »Ampak dočakal sem ga z velikim veseljem. In upam, da se bodo vsi tako zgodaj podali na volišče, kakor sem šel sam, ker imam še druge obveznosti. Upam, da bo veliko ljudi šlo in dalo svoj prepričljiv glas za novo obdobje naše slovenske zgodovine in s tem izrazilo svojo odločno voljo in pripravljenost, da bomo skupaj gradili boljšo prihodnost.« Na novinarsko vprašanje, kako vidi prihodnost, pa je nadškof Šuštar odgovoril: »Optimistično. Trda bo, huda bo. A tam, kjer so težave, pridejo zato, da jih premagujemo in da dosežemo s svojim delom in zaupanjem drug v drugega in zaupanjem v Božjo pomoč res to, kar mislimo, da je prav /.../ In da bi se tudi sami uveljavili, bodisi kot Slovenci bodisi kot narod bodisi v mednarodni skupnosti ter dobili svoje mesto v skupnosti narodov v Evropi in v svetu.«¹⁰

Uradna razglasitev rezultatov plebiscita je bila 26. decembra 1990. Rezultati so pokazali odločnost slovenskega naroda po samostojni in suvereni državi. Glasovanja se je udeležilo 93,2 odstotka vseh volilnih upravičencev, za samostojno in neodvisno Slovenijo je glasovalo 88,5 odstotka vseh volilnih upravičencev. K takšnemu izidu je slovenska Cerkev na čelu z nadškofom Šuštarjem znatno prispevala, saj je povezovala slovenski narod.

Dr. Alojzij Šuštar se je že kmalu po plebiscitu zavedal potencialne grožnje Jugoslovanske ljudske armade v primeru osamosvojitve. V pogovoru za avstrijski časopis *Kärntner Kirchenzeitung* je posvaril pred nasilnim discipliniranjem Slovenije s strani jugoslovanske vojske. Zgodovinar dr. France M. Dolinar je omenjeni pogovor kasneje povzel. Šuštar je poudaril, tako piše dr. Dolinar, da bi vsak poskus nasilja pomenil popolno uničenje Slovenije. Na referendumu so se Slovenci odločili za samostojnost in svobodo. V kakšni politični obliki bo Slovenija uresničila z referendumom izraženo voljo ljudstva, pa po nadškofovih besedah še ni odločeno.¹¹

Pri odcepitvi Slovenije od večnacionalne države je nadškof po besedah Dolinarja poudaril predvsem dva problema, in sicer slabo gospodarsko stanje ter dejstvo, da mednarodna skupnost ni imela razumevanja za slovensko samostojnost. Vse to je povečevalo nevarnost vojaškega posega JLA v Slovenijo. Višji oficirji v vojski so bili v glavnem Srbi. Višji oficirski kader in predvsem upokojeni oficirji so videli vojsko kot politični instrument komunizma. »Zato bi bilo nujno čim prej depolitizirati vojsko,« je v pogovoru izpostavil Šuštar.¹²

Nadškof Šuštar je prve rezultate plebiscita pričakal v tiskovnem središču v Cankarjevem domu v Ljubljani. Vidno zadovoljen je novinarjem Televizije Slovenija navdušeno dejal: »Da, slovenski božič bo imel danes v teh razmerah še prav poseben pomen. Božič pomeni nov začetek in če smo pred kratkim začeli z zimo, mislim, da se je za slovenski narod že začela pomlad. Upam, da bo veliko rastlo v tej pomladi in da bo ravno božič dal ljudem veliko novega upanja in novega življenja.«¹³

⁹ Pogovor z Lojzetom Peterletom, avdio posnetek, 2012 (arhiv Jerneja Vrtovca).

¹⁰ TV Slovenija, VKA 671, Slovenija moja država – Pogovor z nadškofom Alojzijem Šuštarjem, 23. 12. 1990.

¹¹ Dolinar, F. M. *Ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in demokratične spremembe v Republiki Sloveniji*, str. 8.

¹² TV Slovenija, VKA 671, Slovenija moja država – Pogovor z nadškofom Alojzijem Šuštarjem, 23. 12. 1990.

¹³ Prav tam.

Kilian Jornet

Nič ni nemogoče

Izid: april 2020

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Prevedla: Veronika Rot

Uredila: Polona Mlakar

Življenje je trening

Nekateri ljudje trenirajo za tekmovanja. Drugi tekmujejo zato, da trenirajo. Jaz pripadam slednjim. Mislim, da je trening način življenja: gre za pripravo telesa in duha, da dosežeta določeno zmogljivost in vzdržljivost. Trening je nepogrešljiv za tekmovanje na visoki ravni, z njim izboljšamo svoje sposobnosti in se pripravimo na najzahtevnejše napore pri tekmah. Tekmovanje je, se razume, smoter, ki nas motivira, ni pa pogoj, še zdaleč ne, za treniranje.

Priznam, da imam slab spomin. Kljub temu pa se spominjam, kot bi bilo včeraj, kdaj sem prvikrat občutil, da uživam, in to ekstremno in skoraj bolešno, ob bolečinah v nogah in dušenju v pljučih, ko sem se vzpenjal po strmeh pobočju in v to vlagal vse svoje moči. Nebo je bilo modro in vročina dušeka, grozljiva. Bilo je ob koncu pomladi, bil sem na pragu adolescence, in z Joanom, sošolčevim očetom, sem kolesaril po Ariègeju, departmaju v francoski pokrajini Languedoc. Vzpenjala sva se čez enega od številnih prelazov v tej regiji, ne spomnim se, čez katerega. Prešla sva zapuščene vasi in samotne pašnike ter ves čas sledila ozki cesti, Joan pa mi je dajal nasvete, kot bi šlo za kako iniciacijo.

»Nehati moraš zgolj v prazno nabirati kilometre in se brezciljno vzpenjati na gore,« mi je vedno znova ponavljal. »Začeti moraš razmišljati o tem, kaj počneš, kot bi šlo za službo, kot bi šlo za točke, ki jih zbiraš in jih boš lahko uporabil tistega dne, ko boš hotel iti resnično hitro.«

Pretvarjal sem se, da ga poslušam, v bistvu pa je bilo edino, kar sem si želel, da bi vsak dan naredil več kilometrov kot prejšnji dan in tudi hitreje. Kadar se je pogovor preveč razvlekel in ga nisem želel več poslušati, sem pospešil in izsilil napad ter tako dobil odličen izgovor, da dam vse od sebe in se izčrpam do zadnjega atoma. Noge so me bolele, šla sva vedno hitreje, začelo mi je zmanjkovati sape, pri tem pa sem občutil nenavaden užitek, dokler nisem zagledal napisa, da do vrha manjka le še kilometer. V sebi sem zaznal žalost, ki me je presenetila.

»Dajva, kmalu se bo začela zabava,« mi je rekel Joan, ki je bil z mislimi že pri spustu.

»Ja,« sem odgovoril, poln dvomov, »čeprav mislim, da bi mi bilo bolj všeč, da bi bil vzpon neskončen, da bi kar trajal in trajal.«

Imel sem dvanajst let in tisto poletje sem želel tekmovati na Kolesarski tekmi treh narodov, ki se je začela v Puigcerdàju, vodila preko Andore, prečkala Francijo in se po dobrih 150 kilometrih vrnila v glavno mesto Cerdanye. Razmišljal sem, da bi se moral pripraviti, da bi se na njej lahko potegoval za zmago, da ni dovolj samo nabirati ur, zato sem si začel v beležko vpisovati vse treninge in vse kolesarske izlete, ki sem jih opravljal. Čeprav sem že več let hodil na dolge ture in kolesaril sam ali pa s starši, sem se prvikrat zavedal, da treniram s konkretnim namenom.

Tisto poletje sem se udeležil Kolesarske tekme treh narodov, jeseni sem prvikrat odtekel Cavalls del Vent, 80 kilometrov dolgo traso v Pirenejih, postal pa sem tudi član Kluba za turno smučanje (Centre de Tecnificació d'Esquí de Muntanya), ker je moja mama želela, da svojo energijo uporabljam smiselno in pod nadzorom. Še sreča, da sem se včlanil, kajti tam sem spoznal nekaj oseb, ki so imele velik vpliv na moje življenje, med njimi bi izpostavil Jordija Canalsa, takratnega direktorja centra, in Maite Hernández, svojo prvo trenerko. Oba sta izkušena tekmovalca v turnem smučanju in tudi strastna alpinista.

Poleti 2004, nekaj mesecev po prvi zmagi na svetovnem prvenstvu, je Maite nam, svojim mladim učencem, dala darilo: kamenček. Tisto pomlad se je kot članica ženske odprave vzpela na Everest po njegovi severni strani in nam prinesla ta drobní spominek. Skrbno sem spravil to darilce, kot bi šlo za zaklad. Saj je tudi bil.

Jordi je bil na Everestu dvakrat, in to na prvih katalonskih odpravah leta 1983 in 1985, ko so vrh dosegli Òscar Cadiach, Toni Sors in Carles Vallès. S pripovedovanjem o svojih izkušnjah nas je naučil, kako na tekmah uporabiti maksimum svojih zmogljivosti, naučil pa nas je tudi, kako se v gorah gibati varno in izkoristiti vse svoje sposobnosti. Dejansko se mi zdi, da sta dvomila, da bo kateri od nas postal profesionalc, ki se bo potegoval za svetovne nazive, in sta zato fokus treningov usmerjala v to, da smo se naučili v gorah in v naporih uživati.

Med enim od treningov, ko smo se že drugič ali tretjič tistega dne vzpenjali na hrib Tossa d'Alp, je moja skupinica, ki si je nekaj metrov pred prihodom na vrh smučišč priborila prednost pred drugimi, dohitela Jordija, ki se je umirjeno vzpenjal. Mi smo se ustavili in začenjali snemati kože, da bi se spustili dol in se nato ponovno vzpeli. Jordi se je postavil pred nas, se z dlano prijel za brado, kot bi hotel poudariti zamišljenost, nato pa posmehljivo, da ne bi zvenel preveč naduto, rekel:

»Ej, vi, vrh je tam zgoraj!«

Zazrli smo se vanj, da bi videli, ali misli resno. Tja smo prišli za trening, da bi opravili čim več metrov višinske razlike na čim bolj učinkovit način, ne da bi izgubljali čas. Čeprav nam bi vzelo samo dvajset sekund, da bi prišli do najvišje točke, bi s tem, ko bi si sneli smuči, naredili nekaj korakov peš in si jih znova nadeli, izgubili nekaj minut pri vsakem vzponu in prekinili svoj ritem.

Jordijeva pripomba pa je bila tehtna:

»No, kaj se ne gremo smučanja in alpinizma? In pri alpinizmu gre za to, da se pride na vrh, ni tako?«

Pri tekmovalnem športu ni enakosti. To si lahko kar izbijemo iz glave. Če bi hotel biti košarkar, na primer, čeprav bi se temu predal z vso strastjo, čeprav bi si prizadeval z vso močjo telesa in voljo duha, čeprav bi za to dal vse, ne bi prišel prav daleč, taka je resnica. Pri preizkusu za sprejem v Klub za turno smučanje sem dokazal, da imam sposobnosti, ki so potrebne za prihodnost v vzdržljivostnem gorskem športu. Čeprav sem bil v spodnjem delu skupine po moči in eksplozivnosti, sem se pri teku navkreber počutil prijetno in sem se lahko kosal s starejšimi. Verjetno zato, ker sem imel dobro sposobnost regeneracije ter drobno in lahko telo, kar mi je na začetku zelo pomagalo. Genetskega bremena in morfologije telesa si ne moremo izbrati, spremljata nas vse življenje, vendar ne zadostujeta, da bi se lahko uspešno ukvarjali s tem ali onim športom, še zdaleč ne. To naravno predispozicijo mora vedno spremljati veliko dela, povrh vsega pa se mora dopolnjevati še z močno strastjo. Imam veliko srečo, da združujem vse te pogoje, česar na žalost številni športniki nimajo. Nekateri vlagajo ogromno strasti v dejavnost, s katero se ukvarjajo. Vendar morda nimajo telesa, ki bi jim to dopuščalo, ali pa za to najprimernejših sposobnosti. Kljub temu z dolgoletno stoično vztrajnostjo uspejo doseči odlične rezultate, ne dosežejo pa vrhunskosti, ker nimajo tistega nujno potrebnega dodatnega plusa. Drugi imajo lahko velikanske sposobnosti, vendar športa, s katerim se ukvarjajo, ne ljubijo dovolj, da bi naredili uspešno kariero. Ne posvečajo se mu dovolj in zato jim lahko zmanjka motiviranosti, kar jim prinese duševne težave.

Čeprav je težko verjeti, nisem bil jaz tisti, ki je izbral, da se bom ukvarjal z gorskimi športi, ampak moji starši, ki so me že kot zelo majhnega vpeljali v to, tako kot mojo sestro. Živelimo v planinski koči na dva tisoč metrih nadmorske višine in knjige, ki so bile na naših knjižnih policah, so bile dela Kurta Diembergerja, Rogerja Frisona-Rocheja in Walterja Bonattija. Med šolskimi počitnicami smo vedno hodili v hribe, pa naj je bilo to v Pirenejih ali v Alpah.

Mogoče bo zvenelo protislovno, toda tako intenzivno posvečanje neki dejavnosti že od majhnega lahko v času pubertete pripelje otroke do točke, da se obrnejo stran od tega, kar si želijo starši. A mislim, da tako moja sestra kot jaz še vedno ljubiva gore prav zato, ker sva z njimi ustvarila globljo in močnejšo vez kot zgolj užitek ob športnem udejstvovanju.

Spominjam se, kako sva se s sestro oklepala. Spominjam se, kako sva se s sestro oklepala maminih nog in iskala zaščito pred neznanci, ona pa naju je po večerji, ko sva se že preoblekla v pižami in si umila zobe, prijela za roke in naju odpeljala iz koče. V temi, brez svetilke, ki bi nam kazala pot, naju je odpeljala v gozd. Zavili smo s poti, stopali po mahu in odpadlih drevesnih vejah ter se ustavili, ko se ni več videlo luči iz koče. Takrat je izpustila najini dlani in nama rekla, naj prisluhneva gozdu in se sama vrneva domov. Sprva sva se bala šumov in teme. »Kaj pa, če srečava volka? Kaj pa, če se izgubiva in ne najdeva poti domov?« Tega sva se ustrašila in iskala zaščito svoje mame. Sčasoma pa sva se privadila na temo in nočne šume: na pokajoče veje zaradi spremembe v temperaturi, ko pade noč, šelestenje zraka, ki ga povzroči premikanje kril vzletajoče jerebice ali pa veter, ki žvižga med debli. Ko sva prisluškovala zvokom, sva se otresla strahu, se veselila vetra in živali ter se mirno vrnila v kočo, saj nama je gozd kazal pot. Tako naju je mama na nek

spontan način, ne da bi se tega dejansko zavedala, naučila, da sva postala del gore.

Minilo je nekaj let, in ko sem bil že najstnik, sem odkril, da imam v sebi mazohistične težnje. Tako sem dodal zadnji, nepogrešljivi kos, s katerim sem dopolnil sestavljanje in postal vrhunski športnik. Prvi košček sem postavil tistega dne, ko sem začel oblikovati kite in mišice, da bi se čim bolj sproščeno gibal na neravnem terenu na izletih v gore s starši. Dolge ure hoje so mi okrepile srce za vzdržljivostni trening. Moje telo je bilo končno pripravljeno.

Čeprav sem bil dober učenec, sem se v šoli dolgočasil. Moja stopnja družabnosti je bila enaka nič in niti najmanj se nisem trudil, da bi si našel prijatelje. Zanimala me je le akademska plat, pridobiti znanje. Ko so sošolci nestrpno čakali, da pozvoni šolski zvonec, da bi šli kaj prigriznit, se igrat v park ali pa hitro domov k videoigricam, nekateri pa tudi, da bi se lahko družili s svojimi simpatijami, sem jaz razmišljal le o tem, da bi si obul teniske in šel teč. Vedno znova sem hotel občutiti izmučeno telo in bolečine v nogah.

Vsak prosti trenutek sem izkoristil za trening. Zjutraj še pred sončnim vzhodom sem, če sem le mogel, šel smučat z mamom ali le teč, ali pa sem oddrsal s tekaškimi rolniki od doma do šole, kar je bilo približno petindvajset kilometrov. Opoldne sem, namesto da bi šel na kosilo v jedilnico, tekkel in skakal okoli šole. Ker je Maite od mene zahtevala, da delam vaje za moč, sem trikrat na teden hodil v fitnes v mestu. Ko sem se zvečer vrnil domov, še šolske torbe nisem dobro odložil, že sem bil na kolesu ali pa sem tekkel v hrib. Če mi je Maite ukazala počitek, sem se usedel pred televizor ter vedno znova gledal DVD Tehnika šampiona (La tecnica dei campioni), kjer so strokovnjaki preprosto analizirali gibanje najboljših tekmovalcev v turnem smučanju, na primer Stéphana Brosseja, Rica Elmerja, Florenta Perrierja ali Guida Giacomellija. Vseeno mi je bilo, da nisem imel prijateljev, brigalo me je, ali so me imeli za posebneža, kajti mene je zanimalo samo to: vedeti, do kod lahko priženem svoje telo.

Ta dinamika se je nadaljevala tudi na univerzi. Razen kolegov, ki so se tudi ukvarjali s športom, je bilo moje družabno življenje omejeno na osebe, ki sem jih srečeval na tekmah. Nisem šel na potovanje ob koncu letnika, niso me videli na nobeni zabavi ali plesu, poskusil nisem niti kapljice alkohola, razen nekoč, ko so me, recimo temu tako, prisilili. Izogibal sem se takim situacijam, saj so se mi zdele le izguba časa in energije, koristnejše se mi je zdelo počivati ali pa trenirati.

Če ta trenutek razmišljate, da sem bil kot mladostnik nagnjen k odklopu od svoje okolice in sem imel zelo omejen pogled na realnost, se prav gotovo dosti ne motite. Vendar pa je bilo vse to del načrta, ki sem ga izbral, in to po globokem razmisleku. S trenutkom, ko sem se odločil, da želim svoje življenje posvetiti športu, sem se zavedel, da se mi bodo s tem nekatera vrata odprla, druga pa bodo ostala zaprta za vedno.

Če dobro pogledamo, šport ne pomeni življenja, v katerem prevladujejo odločitve, temveč izbire. Izbiramo z zavedanjem, kam želimo priti, in prepričan sem, da je skrivnost v postavljanju prioritete glede tega, kaj dejansko želimo, ter v sledenju načrtu, ki smo si ga določili, pri čemer ne sme biti omahovanja. Konec koncev: kaj je pomembnejše, imeti prijatelje in dekleta ali si prizadevati, da bi postal svetovni prvak v svoji disciplini?

Petra Soukupová

Najboljše za vse

Izid: marec 2020

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Prevedla: Nives Vidrih

Uredila: Mateja Kvartič Dolinšek

Noče ga tam dolgo pustiti brez nadzora. Ne ve, zakaj ni šel k otrokom, ampak v bistvu jo veseli, da je ostal pri hiši. Prideta domov, naredi mu malico, pobere mokra oblačila in jih razobesi nad pečjo, in ko se stemni, začneta delati medenjake. Eva obožuje peko piškotov. To drobno delo jo pomirja. Pekla bo po naročilu za kavarno, naslednji teden bo zaključila z naročili, že zdaj se jih je precej nabralo, kot vsak december, pekla bo vsak dan. Preteklo leto jo je Jindřich enkrat oštel, ko jo je našel, kako spi zraven pečice, medtem ko se ji je ena peka piškotov zažgala, zakaj si naloži toliko dela, denar za to je nikakršen, zakaj tako gara? Letos pa ima vsega še več in tega ji nihče ne bo očital. Navsezadnje pa, denar ji bo prav prišel. Izgubljen dobiček za otroka, ki igra klavir, jasno, da bi lahko vprašala, kje igra in katere koncerte bo zamudil, in hitro bi se pokazalo, kako ji Hládek laže, ampak ni bila razpoložena za to, nikakor ne pred tisto gospo, ki ji je bilo od vsega njegovega nakladanja nelagodno.

Poleg tega pa ji bo pri peki pomagal Viki. Ko je bil majhen, je rad z njo počel te stvari. Eva je celo mislila, da bi lahko postal kuhar, tako rad ji je pomagal v kuhinji.

Ko s hodnika prinese testo, za medenjake ne sme biti v hladilniku, ampak samo v hladnem prostoru, in pripravi delovno površino in pekače, Viki prav skače od veselja. Potem pa si izreže nekaj oblik tistih pošasti iz njegovih igrice, pove ji tudi imena, ampak ona si jih ne zapomni, njega pa to neha zabavati.

Eva ga skuša motivirati, da bi ji pomagal še naprej, pusti mu, da z jajcem premazuje že pečene primerke, čeprav pri tem ustvarja obupen nered, jajce kaplja celo po tleh, in ko ga opozori, takoj vse odloži in je zamorjen in noče več izrezovati, ne, ne zanima ga več, dolgčas mu je, zakaj ne more že iti, kaj pa bi rad počel, bi šel igrati tiste svoje igrice? Molči, ja, to bi rad. Takole vsaj delaš nekaj koristnega.

Medenjaki mi itak ne teknejo.

Evo to preseneti, vedno jih je imel rad.

Brez skrbi, tudi druge slaščice bova pekla, kaj ti bo gotovo dišalo. Jutri pa lahko te medenjake krasiva, si za to? Eva je celo pripravljena kupiti tiste tube z barvnimi preliv, čeprav ona sama seveda naredi preliv iz beljakov, nobenih umetnih packarij.

Nekaj časa izrezuje sama, popoln mir, mogoče bi morala biti že od nekdanj slaščičarka, celo ne zazna več Vikijeve risanke v nadaljevanjih, ki jo je prižgal, obupno predirljivih glasov, obupnih traparij, ki jih predvajajo, reklame so polne nepotrebnih in v bistvu neverjetnih igrac. To bi rad! Vzklikne Viktor. To pištolo bi rad, poglej, babi, poglej, tole, ki sveti.

Misliš, da bo Božiček letos radodaren?

Prizanesljivo jo pogleda, češ, menda pa ja veš, da ne verjamem več pravljicam o Božičku.

No, potem pa še toliko bolj, ko ti darila kupujeva jaz in mamica, ne?

Takoj se zdi, da se bo razjokal. Besno se spet obrne proti televizorju in si da roke za tilnik.

Eva se vrne k medenjaku, napolni svojih pet pekačev, prižge pečico, zdaj bo vse spekla, začeti misli pospravljati pomokan pult, čeprav je pa res, da ko je že pri tem delu, bi lahko vzela tudi drugo testo, naredila ga je pred štirimi dnevi, zdaj bo že v redu, jutri pa bo vse to okrasila in z medenjaki bo opravila, saj jih tako dela bolj za okras, v vsako škatlo jih bo dala največ deset, petnajst kosov.

Viki, bi večerjal?

Nič, gleda neki film. Moral bi se iti skopat, vendar je vikend, tako da ni treba, da bi bil do devetih že v postelji kot ob delavnikih. Ona pa se mora zdaj osredotočiti na pečenje, da peciva ne bo zažgala, tako da je dobro, da se je z nečim zamotil.

Viki, bi večerjal? ga čez čas še enkrat vpraša.

Ne, nabasal sem se medenjakov.

Prav. Pa pravi, da mu ne teknejo.

Pečeno ima že drugo rundo in že izrezuje naslednjo, ko nekaj močno zatrese vhodna vrata. Ko sta se vrnila domov, je Eva zaklenila, v tistem trenutku je pozabila, da naj bi prišla Hana, tako da se zdaj prestraši, kdo bi to lahko bil. Ampak se takoj spomni. Gre ji odpret. Hana plane noter, nese ogromno potovalno torbo in še nahrbtnik in torbico, najbrž je prišla naravnost s tistega njihovega vikenda, in tam je imela s sabo to velikansko potovalko, s katero potuje kvečjemu na dopust?

Zakaj imaš zaklenjeno?

Takoj od začetka je zoprna.

Mami! Viki skoči pokonci in steče k njima. Ampak ustavi se nekaj korakov pred njima, ne ve. Hana raztegne roke in Viktor skoči nanjo, Hana se mora nasloniti na steno, drugače bi jo podrl.

Muconček moj.

Mamica.

Kako si zrasel.

Bedarija, saj je samo par dni, reče Viktor.

Si me pa čakal, ganjeno reče Hana.

Eva pogleda na uro. Četrta na enajst je, to vendar ni mogoče. V tem trenutku se zave, da ima v pečici še eno rundo. Požene se v kuhinjo, uf, pravočasna je, temnejši so, ne pa zažgani, z okrasitvijo se bo to pokrilo. Ja, res, malo je nehala paziti na uro.

Daj, pridi mi povedat, Hana odmakne Vikija od sebe in mu pogleda v oči. Jasno, da ni zrasel, se je pa spet spremenil, vsakič, ko ga ne vidi le nekaj dni, se spremeni, vedno, kadar ga vidi čez nekaj dni, je bolj tuj. In čeprav se to v nekaj minutah uredi in se ji on spet začne zdeti kot njen fantiček, vseeno deluje, kot bi ga nekdo zamenjal in ji vrnil tegale velikega in tujega fanta.

Moram se iti umiti. In utrujen sem že.

Boš že še zdržal, teh par minut.

Ne, grozno me že daje zaspanost.

Pa pojdi, me babi spusti.

Z mize vzamem telefon in grem v kopalnico.

Kakšen telefon pa imaš, vpraša mami, kje imaš iPhone?

Pojdi v posteljo, Viki, ni se ti treba skopati, reče babi.

Vem, da bi rada, da bi že šel, in si mi vsaj ni treba čistiti zob in povedati mami tega s telefonom, se mi tudi ravno ne da. Že vidim, da ni dobre volje.

Iz sobe slišim, kako se prepirata, vendar si odejo potegnem čez glavo.

Ne vpij name.

Kako naj ne vpijem? Tukaj se dogajajo take stvari in ti mi sploh nič ne poveš.

Pa saj veš, da bi ti povedala.

Ne, ne bi!

Torej on nekomu polomi telefon in potem na nekoga spusti psa, kako to, da je sploh bil s tujim psom, in ti si mirna?

Nisem mirna, to pa res ne, ampak ni ti treba vpiti name.

Torej je njegov novi telefon, ki me je stal petnajst jurjev, dobil en fant in zdaj bom plačala še dodatnih nevemkoliko za ta ugriz? Kako to, da je bil Viki sam s tujim psom v mestu, jebentiš? In ti nisi vedela za to?

To mi govoriš ti, ki si ga vse življenje le puščala samega, da bi lahko igrala v tistem svojem zanikrnem gledališču?

Hana globoko zajame sapo in izdihne, v tistem svojem zanikrnem gledališču. To je podpora družine.

Prvič, nisem ga puščala samega, vedno je bil kdo z njim.

Mama zaničljivo puhne.

In drugič, ravno zato sem ga poslala sem, da bi ga ti imela na očeh, da bi se pobral, da ga ne bi več lomil, in odkar je prišel, je to samo slabše.

Hočeš s tem reči, da mu nisem kos? reče mama prizadeto, namesto da bi rekla, ja, res, najbrž sem vse skupaj podcenjevala, morala bi ga boljše paziti, ali recimo, morala bi te takoj poklicati, ko se je pojavila prva težava, ne pa mi lagati po telefonu in tvesti, da je vse v redu. Tudi včeraj, ko je končno dvignila telefon, Hani že skoraj ni hotela povedati, šele ko je Hana zavpila nanjo, zakaj si me dvanajstkrat klicala, mami, kaj je z Viktorjem, je težkega srca priznala.

S tem nočem reči nič.

Tudi jaz grem v posteljo, izžeta sem. V Adamkovi sobi bom. V Adamkovi, reče nalašč z ogabnim poudarkom.

Kako dolgo boš ostala?

Kakor dolgo bo treba.

A ni nujno, da si v Pragi?

Uredila si bom, da bi bila lahko vsaj do božiča več tukaj. Tja bom šla recimo samo za en dan ali dva. Živela bom tukaj. Vse do sedmega januarja sem lahko tukaj. Ali pa te to moti?

Mama drgne kuhinjski pult, kot bi bili na njem madeži od krvi, ki morajo izginiti.

Mami, te to moti?

Saj veš, da me ne moti ...

Zakaj pa se tako držiš?

Kako pa naj se držim? Prideš sem, vpiješ name, kaj vse delam slabo, in rada bi ostala tukaj, najbrž zato, da bi me nadzorovala, če mi torej ne zaupaš, zakaj si Vikija sploh pripeljala k meni?

Marija, mami, jaz bi rada ostala tukaj, ker imam tu Vikija, da bi bila z njim, ne zato, ker bi te hotela kontrolirati.

To je pa dobro, da si si končno vzela čas zanj. Po vseh teh letih.

Dr. Andrej Rahten

Po razpadu skupne države

Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega prebiscita

Izid: junij 2020

Izdali in založili:

Celjska Mohorjeva družba,
Mohorjeva družba v Celovcu,
Goriška Mohorjeva družba
Uredil: Aleš Čeh

Jugoslovanske skrbi glede komisije za izvedbo koroškega plebiscita so se izkazale za upravičene. V njej so sodelovali samo Britanci, Francozi in Italijani. Američani, ki so plebiscit z Milesovo arbitražo v bistvu tudi povzročili, v njej niso bili zastopani, saj *Senžermenske pogodbe* niso ratificirali. Britansko sekcijo oziroma delegacijo je vodil polkovnik Sydney Capel Peck, ki je postal predsednik celotne komisije, njegov rojak Roland L'Estrange Bryce pa njen generalni sekretar. Francoski sekciji je načeloval Charles grof Chambrun, italijanski pa Livio princ Borghese. Za Borgheseja se je že na podlagi njegovega preteklega diplomatskega delovanja vedelo, da Jugoslovanom ni naklonjen, a jim je Chambrun odsvetoval uradni protest, »ker po njegovem mnenju ni zelo sposoben«. Po Chambrunovem nasvetu je bilo tako bolje molčati: »Ako bi prišel na njegovo mesto prekanjen jurist, bi to bilo slabše.« Podobno je Jugoslovanom svetoval Bryce, češ da bi bil nastop proti njemu kontraproduktiven, »ker če bi ga odklonili, nam znajo Italijani poslati še slabšega«. Britanci so zagotavljali, da se Borgheseja ni treba bati, ker so jim njegove intrige bolj znane kot Jugoslovanom. Toda sodelovanje italijanskega komisarja je bilo že v načelu sporno, saj je Italija mejila tako na Avstrijo kot Jugoslavijo, s čimer je bila v klasičnem konfliktu interesov. Tega niso spreminjala niti jeseni 1919 izdana navodila avstrijskemu predstavništvu v Ljubljani, da mora v primeru oboroženega spopada med zahodno in južno sosedo Avstrija zavzeti nevtralno držo. Takšno stališče je zagovarjal tudi Hoffinger, ki je bil 10. avgusta 1920 imenovan za stalnega odpravnika poslov v Beogradu.

Za razliko od italijanskega princa, ki sploh ni skrival svoje naklonjenosti Avstrijcem, je v očeh slovenskih predstavnikov v Parizu predstavljal glavno upanje francoski grof. Po Ehrlichovem prepričanju naj bi bil Chambrun »odločno na naši strani«, o koroškem vprašanju pa dobro informiran. Nanj je vsekakor napravil »vtis plemenitega francoskega aristokrata, katoliškega mišljenja«. Ehrlichu se je zdela pomembna referenca, da je francoska vlada Chambruna poslala kot enega uradnih zastopnikov na slovesnosti ob kanonizaciji Ivane Orleanske v Rimu. Grof je menda tudi Ehrlichu svetoval, naj se v plebiscitni kampanji angažira zlasti duhovnike. Je pa zaupno spregovoril tudi o britanskem in italijanskem kolegu. Tako je bil po Chambrunovem mnenju Peck »angleški gentleman, odkrita, poštena vojaška narava, ki pa ni dosti prekanjen«, niti ni bil navajen na intrige, ki da

so Borgheseju »prešle v kri«. V Chambrunovih očeh je bil italijanski kolega »intrigant in neizprosni nasprotnik Jugoslovanov«. Na Ehrlichovo vprašanje, ali bi bil slednji kaj drugačen, če bi prišlo do sporazumne rešitve jadranskega vprašanja, je bil Francozov odgovor negativen. Kot je poročal Ehrlich, so bili Borghesejevi predlogi glede izvedbe plebiscita oblikovani »v preventivnem sporazumu z Avstrijo«, pri čemer je prednjačila zahteva po odprtju demarkacijske črte. Motive Borghesejevega delovanja je Ehrlich takole analiziral: »Ozadje je sledeče: italijanska malenkostna politika, ki v vsaki mali točki nasprotuje jugoslovanskim interesom, in ki se hoče povsod udeležiti kot soodločajoča velesila, se druži z velikopotezno, staro angleško politiko, ki je v enem svojih glavnih vidikov bila vedno protislovanska.« Po Ehrlichovem mnenju naj bi v britanski politiki prevladovala tendenca, da je Slovanom treba preprečevati dostop do morja. Francija naj bi nasprotno videla v Slovanih »naravne zaveznike«, a naj bi jo želela Velika Britanija izolirati, za kar pa je našla oporo pri Italijanih: »Ta kombinacija se zna zrcaliti tudi pri koroškem plebiscitu. Mogoče je, da bi Anglija zelo rada vstregla Nemcem ravno na koroški točki.« Vendar pa je kljub temu Ehrlich odsvetoval, da bi agitatorji širili »splošno prepričanje, da je cela Antanta proti nam«, češ da »to samo ovira polet dela«.

A če je mislil, da bo z zamolčevanjem prave usmerjenosti komisarjev njihova pristranskost kaj manjša, se je Ehrlich globoko motil. Podobno lahko ugotovimo, da se je uštel tudi glede Chambrunovih stališč. Če je verjeti poročilom avstrijske diplomacije, je treba grofove domnevne apriorne simpatije do Jugoslavije postaviti pod vprašaj. Na zajtrku pri avstrijskem pooblaščenca v Parizu Eichhoffu 13. julija 1920 se je Chambrun razgovoril o svojih vtisih v zvezi s Koroško. Naklonjenosti do Avstrijcev ni pokazal zgolj s pohvalo rezervacije *Ville Fuchs* v Porečah ob Vrbskem jezeru (Pörschach am Wörthersee), ampak je izrazil prepričanje, da bo rezultat v coni B brez dvoma v njihovo korist. Vseeno pa je bila ta izjava del grofovega širšega pogleda na sobivanje v Srednji Evropi. Sogovornika je v zvezi z nejasnim izidom glasovanja v coni A vprašal, ali ima smisel postavljati »okorelo in geografsko trdno zazidano mejo na Karavankah«, če pa bi bilo v kontekstu gospodarskega sodelovanja in političnega zbliževanja med podonavskimi narodi bolje dopustiti v Celovški kotlini neovirano komuniciranje prebivalstva. A je takšno razmišljanje Eichhoff zavrnil, češ da se je v habsburški monarhiji ignoriralo prav manjše lokalne spore med sosedi, kar je onemogočalo sporazumevanje na ravni celotne države. Samo če bodo meje med Avstrijo in Jugoslavijo jasno definirane, bo možno graditi zaupen odnos. Če bi del Koroške prepustili jugoslovanski upravi, bi po Eichhoffovem mnenju prav to onemogočalo povezovanje Avstrije in Jugoslavije v »bodoči gospodarski podonavski federaciji«. Chambrun mu je menda pritrdil in zagotovil, da bo v tem smislu delovala tudi francoska delegacija v plebiscitni komisiji. S tega vidika bi bilo za Francoze najlažje, če bi obe coni pripadli Avstriji. Če pa se to ne bi zgodilo, potem bi bilo treba razmišljati o kompenzacijah, saj bi bilo treba preprečiti, da bi se Celovec znašel povsem na robu državne meje. Avstriji naj bi v tem primeru pripadel vsaj del cone A severno od Drave.

Če sedaj analiziramo Chambrunove izjave, je jasno troje. Grof je bil zagovornik oblikovanja podonavske federacije, ki bi vsaj deloma obnovila nekdanjo državo. Takšno stališče je povsem v skladu s takratno podonavsko politiko vlade Alexandra Milleranda, kot jo je koncipiral generalni sekretar zunanjega ministrstva Maurice Paléologue. V federaciji bi bili po Chambrunovem mnenju povezani tako Avstrija kot

Jugoslavija, pri čemer je bil v sporu med državama bolj naklonjen avstrofilski rešitvi koroškega vprašanja. Če pa bi v con A (nepričakovano) zmagala Jugoslavija, bi vseeno kazalo Avstriji pustiti ozemlje severno od Drave.

Slovenci so bili v diplomatski igri Avstrijcem očitno še naprej nedorasli, saj so jih začeli zapuščati celo dotlej naklonjeni Francozi, izkušeni srbski diplomati Jovanovičeva kova pa so poskušali zapustiti njim neljubo konfrontacijo s čim manj praskami. Razmerje sil v plebiscitni komisiji je bilo za Jugoslovane res neugodno, kar je vplivalo tudi na njihovo pripravljenost na kompromis. Hoffinger je 14. julija 1920, dva dni pred avstrijsko ratifikacijo *Senžermenske pogodbe*, iz Beograda poročal o novem pogovoru z Jovanovičevim posrednikom. Spet je izrazil skrb pred arbitrarnim vmešavanjem vele-sil, zato je predlagal več fleksibilnosti pri izvedbi plebiscita na podlagi dvostranskega dogovora. Jovanović je dal vedeti, da se jugoslovanski vladi ne gre za »par vasi več ali manj«, ampak naj bi si želela takšno rešitev, ki bo v največji meri ustrezala željam prebivalstva. Njegov posrednik se je izrekel proti glasovanju za celotno cono, ampak bi bilo treba rezultate opredeliti glede na občine ali okraje. Hoffinger si je to razlagal z jugoslovansko bojznijo, da bo velikovski okraj glasoval za Avstrijo in bo zaradi svoje velikosti odločil celotni plebiscit. Tako bi si bilo mogoče predstavljati, da bi Jugoslovani radi razdelili cono A na dva dela po Dravi, velikovski okraj pa prepustili Avstrijcem.

Senžermenska pogodba je stopila v veljavo 16. julija 1920. Naslednjega dne je konferenca veleposlanikov, ki je zasedala od začetka leta 1920 v Parizu, naročila Avstriji in Jugoslaviji, da se morata na Štajerskem njuni vojski umakniti za mejno črto. Prva se je morala odpovedati Apaškemu polju, druga pa Radgoni. Jugoslovanske čete so vkorakale v Apače 18. julija, Radgono pa zapustile 26. julija. V Apačah se je nato začel hiter proces slovenizacije šolstva in društvenega življenja, kar je imelo za posledico tudi izseljevanje nemškega prebivalstva. Tja pa so se naseljevali večinoma Slovenci iz Prekmurja.

Verjetno je Schumy v svojih spominih res prikrojil svoje pričevanje in se zmotil v datumu Rennerjevega prihoda na Koroško. Toda sondiranja o možnem kompromisu so potekala očitno vse od jeseni 1919 do poletja 1920, za njih pa je vedel tudi Renner. Če bi bil proti kompromisu, bi takšne poizvedbe gotovo zaustavil, tako pa jih je dopuščal. Celo več, ocenil je, da mora z njimi seznaniti tudi koroško vlado. Tako se je konec julija 1920 odpravil na Koroško, da bi s koroškimi oblastniki preveril, kako gledajo na jugoslovansko ponudbo.

Iz zapisnika konference 28. julija 1920 je razvidno, da si je Renner prizadeval preprečiti eskalacijo konfliktov med plebiscitno kampanjo. Ko mu je Peter-Pirkham pojasnil, da je plebiscitna komisija zmožna izpeljati glasovanje v predvidenem trimesečnem roku, ga je Renner celo prekinil z besedami: »V treh mesecih je lahko tam državljanska vojna.« Res je, da na konferenci Renner ni nikjer uporabil dobesečnega poimenovanja »dravska črta«, toda iz konteksta je bilo jasno, da je želel preveriti stališče Korošcev do Jovanovičevega predloga. Tako jih je vprašal za mnenje, če bi se morda potegnili »tretja črta«, ki bi razdelila cono A na zahodni in vzhodni del, hotel pa je vedeti tudi, kako gledajo na glasovanje po občinah. Lemisch je ob pogledu na zemljevid Koroške odgovarjal zelo samozavestno, a tudi drugi Korošci niso zaostajali. Ob Rennerjevi ugotovitvi, da so nekoč že predlagali Jugoslovanom, da jim Avstrija odstopi Dobrlo vas, Železno Kaplo in Pliberk, je Lemisch suho odgovoril: »Tedaj je bilo to poceni, sedaj pa ga ni več mogoče dobiti.«

(Ustrezni viri in literatura so navedeni v knjižni izdaji.)

Alma M. Karlin

Daljna ženska

Izid: julij 2020

Izdala in založila: Celjska Mohorjeva družba

Prevedla: Jerneja Jezernik

Uredil: Aleš Čeh

Kot vedno sva Franku skupaj s Theo prinesli večerjo. Tokrat še ni šel v posteljo, temveč je nemirno hodil po sobi gor in dol. Njegove roke so nemirno drsele po velikem krznenem plašču, od katerega se ni nikoli ločil in v katerem so bile v podlogo s skrivnim črnilom zapisane vse skrivnosti. To mi je enkrat zaupal.

»Morda bova jutri vendarle dobila telegram od visokega komisarja,« sem rekla, čeprav sem imela le malo upanja, kajti ta zelo dobro plačana osebnost si očitno ni prizadevala za reševanje človeških življenj, temveč v pogonu ohranjati uradniški aparat. Vsekakor je to bilo tako v letu 1937. Pozneje je bilo videti, da se je uradniški šimelj pognal v drnec, četudi nikoli v galop.

»To nima nobenega smisla, Alma, ne morem več! To nedostojanstveno podajanje od zapora do zapora je zame nevzdržno. Pri tem preprosto ne bom sodeloval!«

Nisem našla besed, s katerimi bi mu ugovarjala. Na njegovem mestu bi enako razmišljala. V svoji notranjosti sem ga izpustila.

Nekoč me je zaprosil za nekaj slivovega žganja. Steklenica je še stala na mizici. Zraven je bil poln kozarec.

»Lahko noč, Frank!«

»Lahko noč ... Daljna ženska!«

Nasmehnil se mi je. Tiho sem zaprla vrata.

Dolgi boj se je končal s porazom ...

Kljub temu je bilo v meni nekaj, kar je vedno ponavljalo: brezupen primer je in prišel je k tebi, da bi poravnal, da bi v miru umrl.

To je bila moja edina, kot megla redka tolažba. Umrl bi v udobni postelji, na toplem, pri prijateljih, ne pa nekje v kakem poledenem cestnem jarku, pod hladno migetajočimi zvezdami ali pod udarci kake obmejne straže ...

Noč je bila grozna. Štela in štela sem ure. Je vzel strup, ki ga je prinesel s seboj? Je v svoji vznemirjenosti vendarle izpraznil kozarec nedolžne tekočine? Je res hotel, moral umreti? Kaj bo rekla njegova mama?

In predvsem: Kakšne ljubeznivosti bom napisala visokemu komisarju in tudi oblastem, ki ...?

Thea je kot kakšna prikazen stala med podboji vrat. Napočilo je zimsko jutro.

»Greš z mano?« je vprašala.

Moram priznati, da me je zvižalo od strahu, potem pa sem vstala, si nadela oblačila, oblekla svoj rdeči plašč – spremljal je vse izkušnje naslednjih dni – in

odcepljala za svojo prijateljico, ne toliko iz strahu, ampak zato, ker so moji živci grozili, da bodo odpovedali. Ga bova našli mrtvega?

Ne, ni se premaknil, pokimal mi je, toda njegov obraz je bil mrtvaško bled in od časa do časa se je njegovo telo vzpelo v krču. Strihnin!

»Frank!«

»Imel sem to pravico!«

Temu ni bilo mogoče ugovarjati. V resnici je imel pravico prečkati rumeni most, če se ni ponudila nobena roka, da bi ga skozi vrata odpeljala v življenje in luč.

Oba naslednja dneva sta moji prijateljici in meni v svojih mukah nepozabno ostala v spominu. Njegovo srce je grozilo, da bo vsak trenutek odpovedalo, se uprlo, zmagalo, ugasnilo. Krči so prihajali v presledkih in ga trdno držali v svojem objemu. Stala sem za njegovo posteljo, z rokami na njegovih ramenih, da je skozi njega tekla vsa magnetska moč, vsa moč moje duše. To je lajšalo njegovo trpljenje. Nikoli v vsem svojem življenju nisem molila s takšno vročično gorečnostjo, tako zelo ponižno prosila za odrešitev kake duše, v nekoga privabila toliko svetlih tokov iz visokih sfer, pritegnila tako neskončno veliko luči v njegovo avro. Ure in ure sem vsa neutrudna stala sklonjena nadenj in vsakič, ko je zazvenel njegov tožeči »trdno povezana«, se mi je zvrtilo od obupa. Moral je umreti – to je bila zanj po najglobljem vedenju moje duše velika sreča, milost, da je zdaj smel oditi, pa vendarle je bilo neznosno težko gledati, kako na tak način ugaša človeško življenje: vedno znova je poblisnilo, ugasnilo, na novo vzplamtelo. Ko naj bi prišel poštar, me je začel iz vseh por oblivati znoj. Morda je prišla rešitev! Potem bi poklicali zdravnika, potem bi ga smeli poklicati nazaj v dolino živih.

Ne samo ves dan, tudi vso noč sva sedeli ob njem in vedno, kadar je bil prost krčev – ti so prihajali v presledkih –, je zamrmral:

»Alma ... spat ... grem!«

Kadar me ni potreboval, sem sedela ob peči in pozivala vse sile svetlobe, naj ga hitro vzamejo ...

Tako je znova prišlo sivo, strašno jutro in tokrat me je nesrečnež prosil:

»Prereži mi žile – prereži mi jih vendar!«

Moja prijateljica je bila tako obupana, da mu je že bila pripravljena izpolniti to prošnjo, a sem to preprečila.

»Ljudje bodo mislili, da sva ga umorili,« sem ji pojasnila. Začuda mi nikoli ni prišlo na misel, da bi se to zdaj res lahko zgodilo.

»Pomagajta mi vendar! Ah, pomagajta mi vendar umreti!« je rotil od časa do časa. Najraje bi se sama ulegla v posteljo, da bi umrla namesto njega. Nekako se mi je to zdelo lažje, kot pa da sem morala le gledati.

Začele so se krvavitve. Bližal se je konec ... Frank se je pritoževal nad bolečinami v želodcu, toda srce mu ni odpovedalo. Bilo je in bilo.

In če ne bi umrl, bi ga v enem dnevu prišli iskat in ga odpeljali na najbližjo mejo. V enem samem dnevu. On pa ni umrl, ni mogel umreti. V zaporniškem lazaretu so mu za krepitev po mnogih vbrizganjih morfija dolgo dajali strihnin, zato je bil proti temu strupu do določene mere odporen.

Nisva več jedli, sploh nisva delali nič drugega, kot bdeli nad tem življenjem, ki je ugašalo. Drugega dne, 1. decembra, je bil državni praznik in ta okoliščina nas je obvarovala pred vsemi motnjami. Ker je zelo trpel, me je rotil, naj mu priskrbim veramon. Doma sva imeli le dva dinarja. Sposodila sem si 20 dinarjev in mu

Alma na sankah: Alma M. Karlin in protinacistični ubežnik Hans-Joachim Bonsack na sankanju pozimi leta 1937 pod Pečovnikom; foto: arhiv Helene Ojsteršek

nabavila eno tubo. Ves prašek sva mu dali naenkrat. Morda bo tako v spanju odšel v onostranstvo ...

Tudi tako se ni zgodilo. Pri tridesetih letih moči niso niti duševno niti telesno izčrpane. Pritoževal se je nad bolečinami v želodcu in me prosil, naj mu pripravim mehko kuhana jajca. Ker sem jih še imela na zalogi, sem lahko izpolnila njegovo željo. Posrebal je eno jajce za drugim. Danes se ob spominu na to rahlo nasmehnem.

Drugega decembra zjutraj so prišli trije detektivi.

»Kje je bolan možki?« je vprašal policijski zdravnik.

Bliskovito sem se vprašala, ali sta druga dva kaj povedala, toda spomnila sem se, da Franka dva dneva ni nihče videl. Tako sem domnevala, da natančno prebirajo mojo pošto, kajti ko sem bila prepričana, da Frank umira, sem Weißu napisala: »Pridite iskat poštno ležeče šilinge. B. zelo bolan.«

To sem storila, ker nisem hotela, da bi pozneje mislili, da sem si to vsoto v njegovem imenu prisvojila jaz.

Motila sem se. Direktor pošte in drugi ljudje, ki sem jih zaradi tega poklicala na zagovor, so mi pojasnili, da niso niti pomislili na to, da bi odpirali mojo pošto. Govorili so resnico, kajti gospa dr. K. je bila tista, ki nam je poslala policijo v hišo in s tem Franka nasilno priklicala nazaj v življenje. Nedvomno je mislila dobro in devetdeset od sto ljudi bi ravnalo enako kot ona, toda prepričana sem, da je redkokdaj kaj tako zelo obžalovala kot ta korak iz človekoljubja ...

Policijske uslužbenke sem prosila, naj umirajočemu vendarle dovolijo oditi v miru, jih seznanila, da bi mu prizadejali zgolj nove muke, da bi ga potem čez štiriindvajset ur kot razvalino in brez vsakih sredstev odpeljali na kakšno mejo, toda oblasti so tu, da izpolnjujejo zakone. Policijski zdravnik, sicer v strupih zelo izveden mož, je bolnika poduhal, mu otipal sklepe, preiskal oči in mu dal neznansko močno injekcijo kofeina. Srce, ki je že prenehalo biti – čeprav le v časovnih presledkih –, je znova obudilo svojo dejavnost, podivjalo, se mučilo. Vračanje z rumenega mostu je bolj mučno kot pa pot tja. Frank je nepopisno trpel. Polastila se nas je zamolkla jeza do usode, do teh ljudi, ki človeka niso pustili ne živeti ne umreti. Policijski zdravnik je ukazal prevoz v bolnišnico. Frank me je rotill, naj ga ne pustim oditi. Po njegovih bledih licih so mu neprenehoma tekale debele solze. Borila sem se kot levinja in dosegla, da je smel ostati.

Prišel je zet gospe dr. K., ki je bil zdravnik. Najprej sem mu pojasnila primer, mu dokazala vso njegovo brezupnost, tudi njega prosila, naj nesrečneža pusti umreti. Tretjega dne, ko je hotel znova obiskati bolnika, sem si priznala. Naj se zgodi, kar se mora zgoditi ...

Dal mu je nekaj praškov in na moje presenečenje je srce začelo ugašati. Bližala se je smrt, zaželena, konec tega strašnega trpljenja. Znova sem eno noč presedela ob njegovi postelji in naredila vse, kar človek v takšnem primeru pač lahko naredi – na žalost bore malo!

V tej noči mi je rekel:

»Bliža se preobrat! Pomagal bom od tam čez!«

.....
Anton Štrukelj (ur.)

Janez Zupet

Življenje, posvečeno Besedi

Salve, Celjska Mohorjeva družba, 2019,
 382 strani

Svečenik slovenske besede

Dr. Edvard Kovač

Ob prebiranju spominskega zbornika, posvečenega preminulemu profesorju latinščine, prevajalcu, duhovnemu pisatelju, uredniku in mentorju Janezu Zupetu (1944–2016), mi prihajajo na misel besede profesorja filozofije in urednika, ki je dejal, da bo moral v vicah prebrati vse knjige, o katerih je pisal ocene, a jih ni prebral. Sam mislim, da bom moral v vicah napisati ocene knjig, ki sem jih preštudiral, a nisem uspel o njih napisati ocen in člankov, čeprav sem jih zagotovil. Ta kratka ocena knjige ob 75. obletnici rojstva čudovitega človeka in razumnika ter duhovnika Janeza Zupeta naj bo opravičilo tudi njemu, da je moral s tolikšno potrpežljivostjo in spodbujanjem čakati na besedila podpisanega. Toda takoj naj povemo, da je Janez Zupet vse knjige, ki jih je prevajal, ocenjeval ali kot urednik omogočil njihov izid, resnično večkrat prebral, se vanje vživel ter bil potem tudi odličen mentor mladih prevajalcev in piscev. Vendar pa je bil tudi sam človek peresa, ki je prvi oddajal obljubljeni besedila, na katerega se je bilo mogoče zanesti, saj so njegove izrečene besede odsevale resničnost.

Ob zborniku, ki je pred nami, gre seveda najprej zahvala uredniku dr. Antonu Štruklju, s katerim sta skupaj urednikovala v reviji *Communion* in ki je uspel zbrati okoli sebe blizu

50 sodelavcev, ki so napisali svoje spomine, vtise in besede slovesa svojemu kolegu, profesorju, vzorniku, tudi sorodniku, sobratu in prijatelju. Zaradi te knjige podoba Janeza Zupeta s svojim značilnim in pomenljivim nasmeškom zaživi pred nami. K temu pripomorejo tudi fotografije iz družinske dediščine in osebnih arhivov njegovih prijateljev.

Kdor je kdaj srečal Janeza Zupeta ali celo z njim sodeloval pri prevajanju in izdaji knjig, bo užival v prebiranju pričevanj o tem izrednem intelektualcu.

Morda je od vseh številnih zapisov najpretresljivejše pričevanje njegove sestre Ane in potem njegovega brata, znanega slikarja Krištofa Zupeta, s katerima je bil pokojni Janez vse življenje globoko povezan. Prav Krištofu je tudi stal ob strani pri njegovem umetniškem ustvarjalnem delu.

Številni avtorji poudarjajo, da je bil Janez Zupet izvrsten prevajalec. Lahko rečemo, da je res venomer pokazal veščino in umetnost prevajanja, zato je bila tudi Sovretova nagrada, ki jo je prejel za prevod Pascalovih *Misli*, več kot zaslužena. Profesor Jože Faganel, ki je z njim sodeloval v založbi Celjske Mohorjeve družbe pri izdajanju pomenljivih knjig v zbirki *Religiozna misel*, navaja njegovo filozofijo prevajanja: »Dober prevod /.../ ni dobeseden ali celo suženjski prevod, ampak tak, ki izvirno misel jasno in zvesto pretoči v novo posodo« (str. 55). Skrivnost

JANEZ ZUPET

Življenje, posvečeno Besedi

tega uspeha pa je, da »enakovredno upošteva danosti in posebnosti tako izhodiščnega kot ciljnega jezika«.

Prav to načelo je prišlo najbolj do izraza pri njegovem sodelovanju pri prevajanju Svetega pisma v standardni obliki, za katerega je pripravil kot pravi poliglot sedem knjig, prevedenih iz hebrejščine. Do izraza je prišel njegov velik etičen zagon, da bi kar najpristneje in tudi lepo pretočil Božjo besedo v slovenski jezik. V njem je bila zavest, da ima v rokah sveto besedilo in da se bo s tem prevodom tudi slovenščina znova uveljavila kot »sveta posoda« za najlepše in najvišje, kar se je kdaj koli naselilo v človeški besedi. Akademik Kajetan Gantar v svojem prispevku poudarja, da se je pri prevajanju *Visoke pesmi* razkrila Zupetova »pesniška žila in umetniška duša« (str. 71), saj je uradni prevod dopolnil s svojo posebno izdajo (1992), kjer je lahko s svetim besedilom zapela tudi njegova duša. S tem pa je Zupet tudi razkril svojo metafizično ponižnost in pokazal, da je k svetim besedilom treba pristopati s češčenjem. Le takšen religiozen odnos omogoča, da se prevajalec odpre navdihu, ki postaja pesem. Tako lahko biblično besedilo ohrani svoje poslanstvo, ki ga je imelo od svojega začetka, da je bilo namreč bogoslužna knjiga. Zupet je postal svečenik slovenske besede, ki je sposobna izraziti tudi presežno. Zato se je do konca svojih dni posvečal liturgičnim besedilom.

Eden izmed njegovih prevajalskih sopotnikov in prijatelj je Gorazd Kocijančič v Janezu Zupetu prepoznavna otroško dušo, ki ga je venomer prevzela in ob katerem je občutil, da je »takšnih nebeško kraljestvo« (str. 83). Besedilu, ki ga je prebiral, se je najprej kot otrok začudil, in če se je nad njim navdušil, sta se v njem združila učenjak in pesnik ter našla pravo prevodno rešitev.

Spominski zbornik sklene 16 zapisov samega Janeza Zupeta. Tako ga srečujemo v živo in se zavemo, da je bil v svojih prevodih v stalnem dialogu in debatah z avtorji. Svojo življenjsko filozofijo pojasnjuje tudi v štirih ponovno objavljenih pogovorih. Dragocena pa je tudi izčrpna bibliografija, ki jo je pripravil urednik zbornika Anton Štrukelj s pomočjo bibliotekark Teološke fakultete, katere častni senator je Zupet postal leta 2016.

Ta skromen prikaz spominskega zbornika lahko sklenemo z besedami nekega drugega velikega kulturnika, prevajalca in duhovnika, prof. Otmarja Črnilogarja, ki je Jožici Pizzoni dejal: »Vidiš deklíč, zdaj najbrž ne slutíš, spoznala si velikana, kakršnih ni veliko v Evropi. Pa tega sploh ne veš in ne znaš ceniti.«

Celjska Mohorjeva družba pa se vedno bolj zaveda, kakšnega odličnega in čudovitega človeka je imela za sodelavca.

.....
France Prešeren

Poezije

Uredila dr. Jure Zupan in Jože Faganel
Celjska Mohorjeva družba, 2020,
286 strani
.....

Kjer opombe spadajo k besedilu

Dr. Edvard Kovač

Vjudovski tradiciji rabini berejo *Peteroknjižje* (prvih pet Mojze-
sovih knjig Svetega pisma) vedno
skupaj s talmudskimi komentarji.
Zato imajo poleg Biblije tudi Tal-
mud za navdihnjeno knjigo, ki prav

tako potrebuje razlago. Ob tehtnih opombah, ki jih je napisal dr. Zupan, smo dobili podoben občutek, da so te opombe nujne, da bi lahko Prešernove pesmi med nami zaživele v vsej svoji pristnosti.

Preko spremnih študij obeh urednikov se zavemo, da Prešeren ni bil ujetnik pesniškega metruma, zato tudi ni bil »pesmi kovač«, kot bi lahko kdaj imenovali njegovega sodobnika epika Jovana Vesela Koseskega. V pesniških melodijah slovenskega romantika se pretaka živ jezik, ki ga ni hotel žrtvovati ne Gajevemu in Vrazovemu ilirizmu in ne starocerkvenim nostalgikom. Zato je bil pozoren tako na zahtevno pesniško strukturo, se pravi metrum, in s tem pokazal na pesniško gibljivost slovenskega jezika, kot tudi na sam ritem živega slovenskega jezika.

Vrednost pričujoče izdaje ni samo v spoštljivi in estetsko dovršeni izdaji, s katero Celjska Mohorjeva družba zaznamuje jubilejno 220-letnico Prešernovega rojstva, ampak da z naglasi opozori na ritem njegovih pesmi, ki kdaj obide sam metrum. Pomembno je, da v tem ne vidimo pesnikovega neobvladovanja samih pesniških oblik in ga ne popravljamo, ampak hoteno izvirnost, s katero želi poudariti vsebinsko sporočilo svojih pesmi. Prav ta pesniška vsebina je v nekih trenutkih njegove izpovedi tako pomembna, da si pesnik dovoli ustvarjalno svobodo v odnosu do metrike. Zato je pričujoča izdaja zelo pomembna za recitatorje, da namreč zaslišimo Prešernov živ jezik.

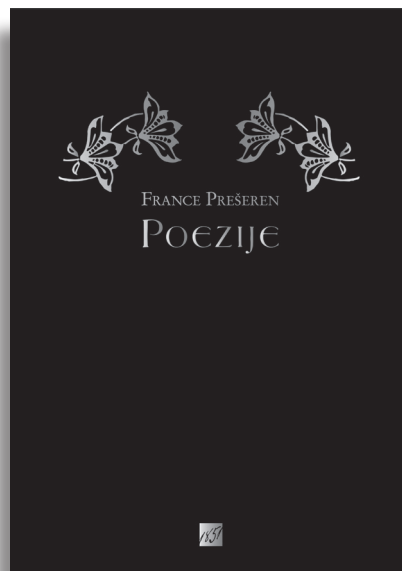
Ne smemo se čuditi, da je bilo za ugotavljanje naglasov živega jezika potrebnih kar nekaj desetletij dela, ki ga je eden izmed urednikov, profesor Jože Faganel, praktical s poučevanjem recitatorskega jezika na ljubljanski

gledališki akademiji AGRTF in kot lektor Ljubljanske Drame in drugih slovenskih gledališč.

Drugo razkritje uredniških spremnih besedil za širše bralstvo pa je prav tako pomembno, saj nam povedo, da je Prešeren že pisal v nastajajočem

standardnem govornem jeziku. To pomeni, da ni šlo več za gorenjsko narečje, ampak že za osrednji slovenski, torej standardni jezik, ki se je potem združil s severno-vzhodnim slovenskim govornim pridigarskim jezikom, ki ga je uveljavljal Anton Martin Slomšek. Prav ta nadnarečni jezik je tudi Prešernu narekoval, da je sprejel kot pisavo svojih *Poezij* gajico in zavestno pustil ob strani mikavno metelčico, ki je fonetično prav tako zapisovala tudi polglasnik. Tako si je Prešeren v svoji duhovitosti na račun metelčice privoščil zabavljiv sonet *Al prav se piše ...* Toda z njo namreč ne bi mogli priti do enotnega slovenskega standardnega jezika. Zanimivo je, da je Prešeren v skladu s svojstvenostjo gorenjsko obarvanega jezika pristal na izpust kakšnih samoglasnikov, kar je zabeležil z opuščaji, in s tem že nakazal razvoj slovenskega osrednjega jezika, ki se danes uveljavlja.

Profesor Jože Faganel tudi poudarja, da se je Prešeren zavedal »tudi razgibanega premičnega naglaševanja slovenščine, zato je večkrat uporabil naglasna znamenja« (17). To velja

posebej pri heksametrih, kjer je upošteval slovenski sistemski naglas in se ni vedno podrejal kvantitativnemu metričnemu sistemu, ki ga pozna grški izvirnik. Zato naš veliki romantik pogosto uporablja ostrivce, hkrati pa bralcu prepušča svobodo, v koliki meri bodo njegovi »e«-ji široki ali ozki. Prav računalniška obdelava Prešernovih verzov, ki jo je izpeljal dr. Jure Zupan, omogoča poenotenje zapisa njegovih pesmi, saj kakšen odstopa od teh Prešernovih načel.

Knjigo odlikujejo opombe enega izmed urednikov dr. Jureta Zupeta, ki so kronološko zgodovinske, hkrati pa opozarjajo na literarne vire Prešernovih stihov. Opombe bralcu približajo pesnikove citate iz grščine in latinščine, s katerimi je naš poet pokazal, kakšno jezikovno družbo si zasluži slovenščina. Prav tako opombe omogočajo spoznavanje uporabljenih osebnih imen in, kar je najpomembnejše, razlagajo pomenskost danes manj uporabljenih in znanih izrazov. Polega tega nam je vrhunski strokovnjak postregel ob koncu še z imenskim in stvarnim kazalom in nas opozoril na pogostejše samostalnike in glagole, ki jih uporablja slovenski poet.

Prav ta izdaja Prešernovih *Poezij* je izjemno študijsko gradivo za vse, ki bi se radi poglobili v miselni in notranji svet našega velikega pesnika, hkrati pa je odlični *vade mecum* recitatorjem, saj z njeno uporabo lahko zaslišijo lepoto in zvočnost slovenščine. Čestitati moramo založnici Celjski Mohorjevi družbi, da se je odločila zanjo. S svojimi opombami in spremnima študijama predstavlja novi mejnik v izdajanju Prešernovih *Poezij*. Ob branju Prešernovih pesmi v tej izdaji se namreč zavemo pomenljivosti Prešerna kot velikega humanista in blizu nam postane njegovo globoko hrepenenje,

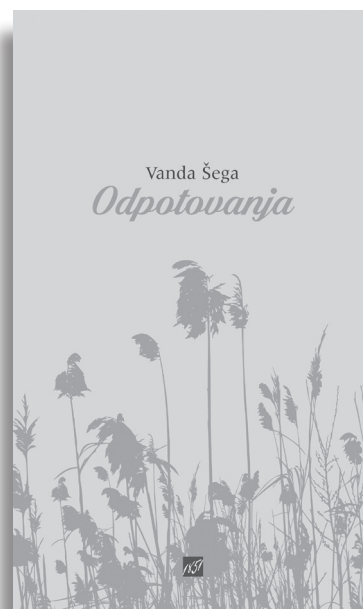
ki sega vse tja do večnosti. Ta izdaja nas vabi, da najprej razširimo svoje kulturno obzorje in vedenje o Prešernovih *Poezijah*, nato pa jih tudi sami preberemo na glas in s tem zaslišimo melodije našega jezika, ki nas popeljejo v globino sveta poezije, brez katerega težko živimo.

Vanda Šega **Odpotovanja**

Celjska Mohorjeva družba, 2019,
101 stran

Dr. Martina Potisk

Vanda Šega je pesnica in pripovednica s prodornim in pohvalno dolgim »književniškim stažem«; spominimo – njena prva pesniška zbirka, izdana sredi leta 1988, je prejela posebno nagrado Jožeta Udoviča za izraziteje izmojstren pesniški prvenec. Doslej je v svoj opus prispevala polnovrednih dvanajst samostojnih knjižnih izdaj; med njimi prevladata dobri dve tretjini pesniških zbirk, kar nehote (a nezadržno) kaže, da avtorica izredno rada razdaja in izdaja predvsem poezijo. *Odpotovanja* so njena najnovejša in imaginacijsko najpristnejša

pesniška zbirka – že deseta obetajoča in neodložljivo poetična »pokušina« zapovrstjo.

Šega predano sledi sebi in svojim neprenagljeno intimnejšim poetološkim predstavam, perspektivam in postopkom; iskriva, senzibilna in neodvisna beseda verodostojno odigra melodijo markantnega emocionalno-miselnega pristanišča, skozi katerega pesnica pronicljivo poustvarja, priklicuje in preureja svoj notranje razklenjen vsakodnevni vrednostni svet. *Odpotovanja* prinašajo sporočanjso sugestiven, skrajno subjektiven in intonacijsko pretanjen posnetek duha dobe; klene besede, iz katerih izhajajo pričujoče pesmi, so nezmeščani drobci, skrbno nabrani in še radostneje prepleteni v mozaik kremenitega bivanja in našega pravkar prisostvujočega življenja. Pesmi izoblikujejo in prehodijo pot od mimogrede obujene preteklosti in spontanah spominskih projekcij do skrajno nepredvidljive sedanjosti in/ali njenih ljudi. Kajti književna praksa (predvsem pa poezija) je nesporno in prav posebno poplesavanje z naslovljenim in v privlačno književno kramljanje povabljenim drugim.

Posameznik kot individualno, edinstveno in občutljivo bitje je pesničina primarna snovno-motivna stalnica; najsi gre za zagrizeno samoopazovanje, neposredno presnavljanje spomina ali posredno premišljevanje perečih družbenih obnebij, se v ospredje pedantno premikajo jedrnate meditacije in mnogotere konotacije potovanja. Pesnica skrajno nepopustljivo potuje – po eni strani nezadržno navznoter, v nenehni dež in mehke besede, po drugi igrivo navzven, v resnobno dobo in obetavnejšo dvojino, sredi

katerih strah kuje neusmiljeno posedanjenost. A v *Odpotovanjih* marsikdaj odkrijemo optimistično strategijo previharjenja neutolažljive prestrašenosti, saj so omenjene pesmi pomenljive glasnice ljubezni in neskaljenega bivanja nasploh – ali kot antitetično zatrjuje pesnica: »Samo mrtvi spijo tudi podnevi. // Za žive je poljubljanje z življenjem.« *Odpotovanja* so polnokrven poklon preživljanju življenja z nenasitljivo zajemalko, pa čeprav vemo, da nekoč neustavljivo odpotujemo v nam neznano in izmuzljivo prostranstvo – v vztrajni spomin.

»Iščem tišino in resnico,« nadaljuje pretanjena in preudarna pesnica, ki si med drugim prizadeva postati prepustno »uho neba«, ko (ne)nadejano najde pretočno tišino lastne duše, skozi katero raznotere »besede drsijo kot maslo«. Le še neskrhano besedo imam, impresivno priznava in pristavlja, da so marsikateri besede kot kristalni in neodstranljivi prstni odtisi. Tudi zato velja njeno poezijo prebirati postopoma in »s srcem v očeh«, da bo lahko neizbrisljiva ljubezen plapolala povsod in vedno, kamor bo neusahljivi glas prehajal skupaj s pesmijo in neomajno preplavaljaval prostore spomina.

.....
Branko Cestnik

Sonce Petovione

Celjska Mohorjeva družba, 2019,
512 strani
.....

Dr. Martina Potisk

Roman *Sonce Petovione*, izdan
novembra lani, se zdi zelo

monumentalna in vsebinsko verodostojna pripovedna projekcija, ki skozi skrajno pomenljiva permutiranja in raztezanja spominja na samosvojo epopejo. Ne le da detajlno »pokriva« impresivnih 512 paginiranih strani, tudi izbrano motivno-tematsko obzorje je nesporno eno izvirnejših; pripoved prikazuje in prizadevno rekonstruira enkratne socialnohistorične kontekste in vznemirljive peripetije, medsebojno podredne ali prekrivne s pritokom krščanstva na (staro)rimski Ptuj. V sicer nezadržljivo plastoviti pripovedi najdemo mnoge pronicljive poante in poudarke, ki nas uspešno popeljejo v skorajda tridesetletno obdobje, razpredeno med dvajsetimi letoma 163 in 195, z vsemi zanj jasnimi premisami – neprizanesljivo kugo, neusmiljenimi plemenskimi spopadi, pritlehnimi političnimi spletkami, napetimi odnosi med tedaj pričujočimi veroizpovedmi, politikami in kulturami.

Roman se začne s pronicljivo mislijo nekdanjega ptujskega premisljevalca, pisatelja, slavnega škofa in svetnika Viktorina Ptujkega (okoli 250–303) o vztrajni dvojnosti bivanja, kar že skraja deluje kot neskaljen in polnovreden »napovedni« navedek. Izkaže se namreč, da se roman izraziteje naslanja na marsikatero (versko)zgodovinske zapiske, povezane prav z omenjenim piscem, ki namigujejo, da krščanska »struja« območja današnje Slovenije prvič

prestopi pred letom 200, in sicer ravno v rimski Petovioni (Petoviji), skupaj s priseljenimi kristjani iz Male Azije ali Sirije. V (ne)zavidljivo vlogo »pionirskega kristjana« je postavljen preprost, a nasploh razgledan grški trgovec Heliodor iz Nikomedije, prijeten mož nižje postave s prodornimi zelenkastimi očmi, ki iz rodne dežele odide dokaj prostovoljno – ker se nadeja mamljivih poslovnih priložnosti v panonskih krajih. Toda tja pelje nepopustljivo razpotegnjena, nepredvidljiva in nenapovedljiva pot, na kateri se omenjeni popotnik zaradi nenavadnega konvergiranja mnogih namigujočih naključij spoprijatelji s preostalima dvema osrednjima junakoma – s pokončnim stotnikom Leontidom, reprezentativnim pristašem (staro) rimskega politeizma, in marljivim nubijskim pomočnikom-sužnjem Atrom, vztrajnim zagovornikom staroegipčanskega boga Serapisa; nemajhna medsebojna – pretežno medosebnostna, medkulturna in medverska – razlikovanja ali skoraj neizbrisljiva navzkrižja neprestano predstavljajo prvenstveno in polnokrvno kompozicijsko perspektivo pripovedi.

Avtor, sicer (vidnejši) župnik in pater klaretinec, se načeloma kaže kot vztrajen in premišljen pisatelj, ki zelo skrbno odkriva – realno – obstoječa dogajalna dejstva, predvsem prostorske pripovedne dimenzije, karakterje in detajle. Priča smo svojevrstni, pričevanjsko-rekonstrukcijski pripovedi z zagonetnim zgodovinskim zaledjem, kar se ne nazadnje pokaže tudi skozi mero-dajne znotraj- in zunajknjiževne »priklice«; zdaj prednjačijo posredna medknjiževna sklicevanja, npr. na izjemni roman Alojza Rebule iz

leta 1968, zdaj najdevamo pestre pripovedne posnetke »običajnih« zgodovinskih oseb ali arheoloških križišč. K izvirnejšim prizorom spadajo podoživeti prikazi nepri-silnega medreligijskega partnerstva in (sklepnega) pokristjanjevanja, ki skupaj s privlačno knjižno opremo (in avtorjevimi zemljevidi) na nedotrzanem domišljijem parketu rekonstruirajo gosto obljudeno Petovionio kot izrazito večkulturno, večetnično in večversko antično naselbino.

Judovska država

Temeljni dokumenti političnega sionizma

ZRC SAZU, 2019, 316 strani

Dr. Renato Podbersič ml.

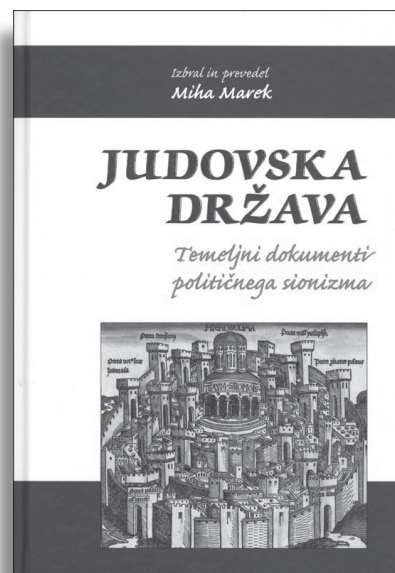
Končno, bi lahko zapisali. Poslej lahko tudi v slovenščini beremo spise šestih avtorjev judovskega rodu, ki so v drugi polovici 19. stoletja odigrali ključno vlogo pri oblikovanju sionističnega gibanja in ideologije ter si tako prizadevali za narodno samoodločbo Judov. Osredotočili so se na Palestino, tedaj še pod oblastjo Osmanskega cesarstva, kot judovsko domovino.

V drugi polovici 19. stoletja se je med judovskimi intelektualci v Evropi, vzgojenimi v racionalnem duhu, pojavilo nekaj mislecev, ki so trdili, da so Judje en narod. Bili so dediči »pomladi narodov« in leta 1848. Pri tem jih ni zanimalo, kje Judje živijo, niti niso posvečali pozornosti zgolj skupni veri, preteklosti in kulturi. Novo judovsko

nacionalno gibanje je poudarjalo predvsem potrebo po skupni prihodnosti vseh Judov in združevanje vseh sil, da bi tako dosegli svoj cilj. Večino svojih teženj so povezovali s Palestino, čeprav so se pojavljale tudi drugačne zamisli. V Evropi je nacionalna ideja pridobivala veljavo, nastali

sta italijanska in nemška nacionalna država, tudi v jugovzhodni Evropi je v drugi polovici 19. stoletja nastalo kar nekaj novih nacionalnih držav. Tudi Judje so želeli snovati svojo novo državo kot nadaljevanje izgubljene domovine iz biblijskih časov. Naraščajoči judovski nacionalizem je iz preteklosti pobral veliko starodavne dediščine in s tem poskušal upravičiti zahteve po Palestini, kajti judovsko ljudstvo naj bi segalo vse tja do Mojzesa. Cilj judovskega nacionalnega gibanja oziroma sionizma je bila sicer Palestina, kar pa se zaradi prisotnosti osmanske države v tistem koščku sveta ni zdelo realno. Beseda sionizem sicer izvira iz besede Sion, kar lahko že v biblijskih časih povežemo z Jeruzalemom. Sion je dejansko majhen grič, danes del starega mesta Jeruzalem, ki pa je postopoma postal verski simbol kot kraj, od koder naj bi prihajala Božja beseda.

V drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja se je torej krepila nacionalna ideja kot del politike

evropskih držav. Tedaj je postal antisemitizem v svojem zrelem obdobju s posredovanjem arijsko-germanskega mita sestavni del evropskih nacionalnih gibanj – kot rasni antisemitizem. Razvoj je potekal od protestantskega in katoliškega, antikapitalističnega in antisocialističnega (na primer »judovski duh« pri Marxu in drugih) do rasnega antisemitizma. Kot tak se je »končal« v tridesetih letih 20. stoletja v totalitarni različici, v rasističnem nacionalizmu tretjega rajha. Antisemitizem je tako v praksi dobil najhujšo obliko v nacistični ideologiji in politiki.

Neodvisna država Izrael je sicer nastala šele sredi maja 1948, po britanskem umiku iz Palestine. To je predstavljalo uresničitev glavnega cilja številnih Judov, predvsem podpornikov sionizma.

Judje so se v manjšem številu sicer vedno priseljevali v biblijsko domovino in tudi iz diaspore gledali na Jeruzalem kot središče svoje vere. Do začetka sionističnega priseljevanja leta 1881 se je njihovo število povečalo na okrog 25.000 oseb, od katerih jih je okrog 60 odstotkov živelo v Jeruzalemu. Pojavile so se tudi zamisli o judovski samostojni državi na različnih drugih koncih sveta, tako na tleh ZDA kot v Rusiji, kjer je pred prvo svetovno vojno živela večina evropskih Judov, ter celo v daljni Ugandi.

Pri izboru prispevkov za knjigo *Judovska država* je slovenski urednik vključil temeljne spise o sionizmu izpod peresa šestih Judov, ki so pisali v nemščini: filozof Moses Hess (1812–1975), zdravnik Leon Pinsker (1821–1891), rabin in filozof Isaak Rūlf (1831–1902), publicist Nathan Birnbaun (1864–1937), zdravnik in

kulturni kritik Max Simon Nordau (1849–1923) in časnikar Theodor Herzl (1860–1904). Gre za zapise, v katerih avtorji analizirajo družbeno izključenost, slab gospodarski položaj, politično razdrobljenost in kulturno krizo Judov v Evropi in po svetu. Njihova skupna teza se kaže v dejstvu, da vzroke za to vidijo v položaju Judov kot naroda brez lastne države, domovine. Omenjeni pisci zato zagovarjajo idejo in predlagajo načine, da naj Judje pridobijo lastno ozemlje in tam ustanovijo svojo državo. Pod Herzlovim vodstvom je bil avgusta 1897 v švicarskem Baslu organiziran prvi sionistični kongres, ki je imel obliko zasedanja judovskega parlamenta, in je sprejel sionistični program. Glavno vodilo kongresa je bilo judovskemu narodu zagotoviti nacionalno državo v Palestini, ki naj bi bila zaščitena z mednarodnim pravom.

Izbor prispevkov za knjigo, prevod v slovenščino in opombe je prispeval prevajalec in publicist Miha Marek. Spremno besedo je prispevala dr. Eleonore Lappin – Eppel, na Dunaju rojena in mednarodno uveljavljena strokovnjakinja za judovstvo ter predavateljica judovske zgodovine na različnih univerzah po svetu. S predstavitevijo posameznih piscev bralcu omogoča lažje razumevanje prostora in časa, v katerih so nastajala izbrana besedila kot temeljna podlaga sionističnega gibanja in pomemben element pri razvoju judovskega nacionalizma ter moderne judovske zgodovine.

Ivan Cimerman

Vodomens, znamenja vode

Jutro, 2019, 183 strani

Akvareli pesniške predanosti

Milan Dekleva

Vodna znamenja so hvalnica življenju, slavospev, v katerem človeku ne pripada kraljevski prestol. V holistični podobi sveta, ki jo izraža zbirka, pripada vodi središčna *prisposoba* povezanosti in prepletenosti vsega z vsem. Voda prinaša in odnaša, je od pradavnine znanilka in očiščevalka življenja. Na bistven način je povezana s časom in spremenljivostjo, ki je znak živosti, a tudi minevanja: pre-bivanja. Voda, in tega se Dravski deček natančno zaveda, neprestano kroži in na ta način povezuje zemljo z nebom, rojstvo s smrtjo.

Tisto, kar je za človeka bistveno in čemur se Ivan Cimerman posveča v vseh pesmih v zbirki, je moč vode, njena neulovljiva izmuzljivost. Vsemu, čemur smo priče, neustavljivo odteka v spomin preteklosti. Vode ni mogoče zaustaviti z nobenim jezumom. Če želimo zaustaviti sedanjost, so nam na voljo samo krhki poetični odtisi, znamenja človeške krhkosti. Bežni zapisi, *akvareli* (najbrž zanje ni lepšega in ustrežnejšega poimenovanja) so slutnje in ne gotovost. Slutnje, da nam je bivanje darovano in da svojega izvira ne poznamo. Prav tako ne poznamo svojega izliva. Smo le tok, ki ga bit nosi od začetka do konca. Če to povemo metaforično: nismo reka, nismo gospodarji življenja, ampak zgolj *pripadamo* reki življenja. Lahko ji pripadamo kot čuječi prisluškovalci ali kot neobčutljivi izkoriščevalci.

Lahko se ji na pesniški način predamo ali pa jo pretvorimo v kapital in dobiček in s tem zavrremo njeno lepoto in čudežno gibkost.

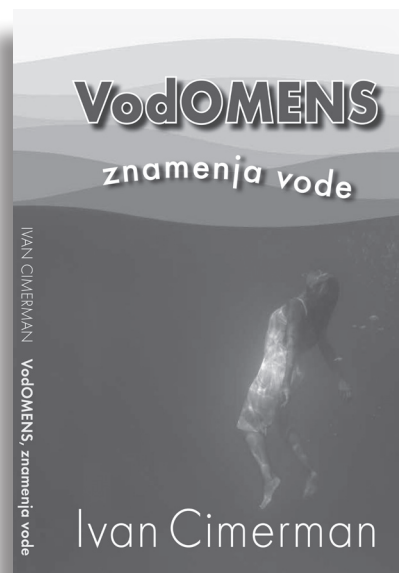
Biti predan vodi, nam govori Ivan Cimerman, pomeni motriti, zreti v resnico minevanja; zasužnjevanje vode pa je le beden človeški

napuh, utvara, da lahko stopimo na mesto boga. Načini polaščanja sveta se vselej (to vemo iz ekoloških stisk, med katere spada duhovna izpraznjenost) obrnejo proti nam.

Če do sveta nismo pozorni, zavržemo sami sebe, vztrajamo v prazni iluziji, kjer nam svet ne pove ničesar več. Tega ne-človeškega odnosa do sveta ni mogoče izraziti lirčno, ampak le satirično. Jedkost ironije ustreza človeški neumnosti, malomarnosti in odtujenosti. Ironija je posmeh govorice, v katerem se zrcali človekova nemoč.

Človekova težnja, da bi si prisvojil vse, je razsipanje življenjske energije, ki se konča v smrti okolja, tistega, kar nas obdaja kot posteljica sveta. Namesto vsega držimo v rokah (možganih in srcu) nič. Tisto, kar nas je ustvarilo, šepet Drave na Vičavi, upornost Skale kljubovalke, trepetavo zelenilo breze na njej, nas zapusti. Kar pozabimo, nas pozabi.

Vodna znamenja so pesniška zbirka, ki nas vodi do spoznanja, da je naš planet zavetje, z ljubeznijo zgrajena hiša, v kateri samo *gostujemo*.

Damijan Močnik

Jože Trošt

Ob osemdesetletnici

Foto:
Matjaž
Maležič

Jože Trošt je bil rojen 12. maja 1940 na Colu nad Ajdovščino, kjer je obiskoval osnovno šolo, po njej pa nižjo gimnazijo v Vipavi ter opravil maturo na višji gimnaziji v Ajdovščini. Leta 1966 je zaključil študij na Teološki fakulteti v Ljubljani in bil posvečen v duhovnika. Leto kasneje ga je škof poslal na študij na Papeški inštitut za cerkveno glasbo v Rimu.

V začetku leta 1970 se je nepričakovano izpraznilo mesto ravnatelja ljubljanskega stolnega kora. Odgovorni so ga ponudili Jožetu Troštu, ki je bil sicer sredi študija v Rimu. Ljubljanski nadškof Jožef Pogačnik je izrazil željo, naj kot vodja stolnega kora vzpostavi stolnici primeren zbor, ki bo lahko sooblikoval bogoslužje po načelih liturgične preнове. Z veliko truda je v prvem desetletju vzpostavil zbor in z njim glasbeno sooblikoval nedeljska bogoslužja. Skrbel je za raznovrsten repertoar, v katerem je bilo okoli 60 latinskih maš. Ob pomembnih slovesnostih se je stolnemu zboru pridružil mešani zbor Anton Foerster, ki ga je Trošt vodil od leta 1974 do 2001. Zbor se je pod njegovim vodstvom hitro uveljavil tudi zunaj cerkvenega prostora, saj je poleg rednega mesečnega sodelovanja pri bogoslužju v stolnici gojil posvetni koncertni repertoar. Pomembni nastopi so se vrstili tudi na mednarodnih festivalih v tujini, predvsem v Avstriji, Nemčiji in Italiji. Leta 1992 je na državnem tekmovanju Naša pesem osvojil srebrno plaketo in s tem utrdil mesto med najboljšimi slovenskimi zbori.

Trošt je kot *regens chori* ljubljanske stolnice dobil tudi nalogo, da obudi orglarsko šolo. Program je bil vsebinsko zastavljen široko in tehtno. K sodelovanju je pritegnil dobro in strokovno podkovano ekipo profesorjev. Teoretični del predmetnika je bil oblikovan podobno kot na srednjih glasbenih šolah in je slušateljem dajal dovolj široko razgledanost, nekateri so celo nadaljevali s študijem na Akademiji za glasbo. Pouk orgel na državnih nižjih in srednjih šolah v tistem času ni bil možen, zato je prav Orgelska šola pod Troštovim vodstvom uspešno zapolnjevala praznino.

S sodelavci je vodil tudi tečaje za že aktivne organiste, od leta 1983 je vodil poletne duhovno-glasbene seminarje za organiste, zborovodje in »bolj zagnane« cerkvene pevce, ki so potekali v vasi Soča v Trenti. Pod njegovim vodstvom so se udeleženci združili v zbor Sončna pesem in pripravljali zanimiv program od koral do sodobnih skladb. Generacije zborovodij in organistov so se učile ob Troštovih nasvetih in njegovem načinu dela z zborom. Redno se je udeleževal revij cerkvenih pevskih zborov, ki so bile organizirane po posameznih dekanijah po vsej Sloveniji. Nastope zborov je strokovno ocenil in nesebično delil nasvete

za boljše delo. Izkazal se je tudi kot dirigent večtisočglavemu zboru pri obeh obiskih papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji.

Profesor Trošt je poučeval liturgično glasbo tudi na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani in vodil zbor bogoslovcev Bogoslovnega semenišča v Ljubljani. Leta 1976 sta skupaj z dr. Edom Škuljem obnovila revijo *Cerkveni glasbenik*. Dr. Edo Škulj je zapisal, da je bil Jože njegov najboljši sodelavec.

Zelo pomembno pa Jože Trošt zaznamuje slovensko glasbo kot skladatelj. O svojem ustvarjanju je povedal:

Prošnja za uglasbitev besedila ali »naročilo« nove skladbe ne pomenita za skladatelja nič drugega kot obrtniško naročilo; je svojevrstna spodbu-
da, ki krepi v njem zavest potrebnosti. Marsikatero skladbo napišem na
prošnjo zborovodij ali organistov. Le redke skladbe nastanejo iz lastnega
nagiba. Pri naročenih skladbah človek bolj ali manj ve, kakšen ansambel
jo bo izvajal, in se temu prilagodi, ali kot pravimo, »piše na kožo«. Mnogo
skladb nastane za zbora, ki ju vodim (stolni zbor sv. Nikolaja in MePZ
Anton Foerster iz Ljubljane).¹

Skladatelj Andrej Misson je o Troštovih delih zapisal takole: »Njegove skladbe odlikuje jasna, klasično oblikovana tonska zamisel, iz katere razvije celoto glasbene oblike. Grajene so premišljeno, uporabljena kompozicijska sredstva so natančno odmerjena, umeščena v tradicionalni tonalni in modalni prostor. Njegov stavek klen, grajen brez odvečnih modernističnih dodatkov ali romantičnih leporečenj in ponavljanj. Včasih preseneti z zanimivimi zamislimi, kot je *Gospod*, usmili se iz Šestnajste maše, oblikovan v petdelnem metričnem gibanju ali pa bolj modernistično grajena skladba *Mikrokozmos* ali denimo *Veliki petek*, s clustri v začetku. V njegovem stavku lahko prepoznamo tudi elemente slovenske ljudske glasbe in bogate tradicije cerkvene glasbe, in kompozicijske dosežke vokalne in instrumentalne polifonije.«

Za svoje glasbeno delovanje je Jože Trošt prejel številna priznanja in nagrade, kar še dodatno potrjuje, da je s svojim delom prispeval izjemen pečat slovenski kulturi, da je vzgojil mnogo dobrih glasbenikov, organistov, zborovodij, ki bodo še dolgo ohranjali kulturno dediščino slovenske dežele v domovini in tudi širom po svetu.

Z Jožetom sem se v svojih mladih letih večkrat srečeval in občudoval njegovo neizmerno energijo ter zanimive pristope pri vodenju zbora. Pogosto se mi v spominu vzbudita dve njegovi skladbi, ki sem jih nešteto krat izvajal s svojim zborom: *Jeruzalemske hčere* in *Darovanje*. Še danes sta mi vzorčna primera zlitja besedila in glasbe, ki me vedno znova nagovarjata. Dragi Jože, ob osemdesetletnici kličem s spevom: »Mongaja leta.«

Jože Trošt in Damijana Božič Močnik pri zadnjih popravkih partiture pred izvedbo Jožetovega Oratorija Blaženi Anton Martin Slomšek, 6. november 2010; foto: Matjaž Maležič

¹ Franc Križnar, Tihomir Pinter, 1997, *Sto slovenskih skladateljev*, Ljubljana: Prešernova družba.

Slavko Pezdir

Sedem desetletij poklicnega odrskega ustvarjanja v Celju

V sezoni 2020/2021 bodo v SLG Celje proslavili
70 let poklicnega delovanja

6. decembra 1950 je tedanji Mestni ljudski odbor Celje sprejel veljavno odločitev o ustanovitvi poklicnega dramskega Mestnega gledališča Celje. Kmalu zatem, 17. marca 1951, se je komaj vzpostavljeni poklicni kolektiv, tedaj v večini sestavljen iz najbolj navdušenih, prepoznavnih in s tečaji dodatno usposobljenih ljubiteljev, predstavil že s prvo premierno uprizoritvijo: Operacijo Mire Puc - Mihelič v režiji Toneta Zorka.

Prve uprizoritve je mladi in ljubiteljsko navdušeni ansambel večinoma odigral na odru današnjega mestnega kina Metropol. V prenovljene prostore matičnega Mestnega gledališča, kjer deluje vse do danes, pa se je slavnostno naselil prazničnega 9. maja 1953 s posebej skrbno izbrano in pripravljeno premiero *Celjskih grofov* Bratka Krefta v režiji Balbine Battelino Baranovič. Če je v začetnem obdobju utelešal prvi upravnik Fedor Gradišnik (1949–1962) naravno in samoumevno ustvarjalno povezanost in zakoreninjenost v dolgoletnem izročilu žlahtnega ljudskega amaterizma (prvo uprizoritev v slovenskem jeziku so v Celju že pred stoletjem, 16. septembra 1849, odigrali člani Jeretinove Družbe slovenskih gledaliških diletantov), je prvi umetniški vodja Lojze Filipič (1952–1955) s svojo svetovljansko literarno razgledanostjo in gledališko omiko vztrajno spodbujal ambiciozna razvojna prizadevanja od lokalno idealističnega polprofesionalizma k polnokrvnemu profesionalizmu ter k čim bolj enakopravnemu vključevanju v konkurenčno areno poklicnih gledališč v Sloveniji in Jugoslaviji. V okvir teh ambicioznih prizadevanj spadata njegovi pobudi in pionirski organizacijski uresnitvi prvega slovenskega gledališkega festivala (1953) ter prvega festivala slovenske in jugoslovanske drame (1955), iz katerega se je pozneje razvilo tradicionalno Sterijino pozorje v Novem Sadu.

Že prvi dramaturg poklicnega ansambla Lojze Filipič je zasnoval in utemeljil najbrž edino smiselne ter dovolj komunikativne in široko estetsko razprte dolgoročne temelje repertoarne politike edinega poklicnega dramskega gledališča v mestu in širšem zemljepisnem zaledju, ki mora vsebovati najpomembnejša dela iz svetovne in domače dramske klasike, najvznemirljivejša dela iz aktualne svetovne in domače sveže ter še nepreverjene dramske ponudbe, ki se ne sme braniti niti dovolj kakovostnih tujih in domačih del lahkotnejših in bolj sproščujočih odrskih žanrov ter oblik in ki nikakor ne sme pozabiti na posebne estetsko in etično vzgojne ter doživlajske potrebe najbolj radovednega in

iskrenega občinstva – otrok in mladine. Njegovo umetniško ambiciozno repertoarno politiko je nadaljeval in nadgrajeval pod pomenljivo oznako »žlahtnega eklekticizma« tudi naslednji umetniški vodja Herbert Grün (1955–1959), ki je leta 1957 zasnoval in uveljavil novo ime Slovensko ljudsko gledališče Celje, s katerim je vzpostavil med drugim tudi pomenljivo razmerje distance do dotedanjega samoumevno vodilnega »Slovenskega narodnega gledališča« v Ljubljani in Mariboru.

Kljub hudim statusnim in finančnim preizkušnjam, ki jih je celjsko poklicno gledališče trdoživo in požrtvovalno preživljalo in preživel v drugi polovici petdesetih let prejšnjega stoletja (v pogubnih časih postopnega ukinjanja poklicnih gledališč v Kopru, Postojni, Kranju in na Ptuj), se je ansambel kadrovske osveževal, bogatil in rasel s prihodom mladih diplomantov z akademije ter z dotokom nekaterih že preverjenih odrskih umetnikov iz ukinjenih gledališč. Tako je v sezoni 1959/1960 igralski ansambel dosegel rekordno število 24 članov in ustvaril kar 11 premiernih uprizoritev (med njimi 3. oktobra 1959 slavnostno premiero Kreftovih *Kranjskih komedijantov* v režiji Andreja Hienga ob 110. obletnici prve slovenske gledališke predstave v Celju).

Po veličastnem začetnem obdobju Fedorja Gradišnika (ki mu je zadnje tri sezone kot pomočnik pomagal režiser Branko Gombač) je za tri težka in zahtevna leta vlogo upravnika in umetniškega vodje prevzel Bruno Hartman (1962–1965), ki je v novih okoliščinah tudi idejno zasnoval in organiziral v letih 1963 in 1964 dva Tedna slovenske dramatike. Za njim je Teden slovenske dramatike leta 1968 organiziral tudi naslednji upravnik Slavko Belak (1965–1970), potem pa je njegovo organizacijo prevzelo Prešernovo gledališče Kranj, kjer festival domače izvirne uprizorjene dramatike uspešno »domuje« vse do danes. Ob upravniku Belaku sta umetniško vodenje sopodpisovala (kot tudi še kdaj pozneje kot v. d., kdaj tudi z lektorico Majdo Križaj) še stalni režiser Franci Križaj in stalni dramaturg in dramatik Janez Žmavc.

Na pragu sedemdesetih let je skupno upravništvo in umetniško vodstvo »po izgonu iz ljubljanske SNG Drame« prevzel dramaturg Bojan Štih (1970–1974), za njim pa dramaturg Igor Lampret (1974–1980). Omenjeno obdobje ostaja v zgodovini tega kolektiva in slovenskega gledališča nasploh zapisano kot repertoarno, izvedbeno in umetniško najodmevnejše in najprebojnejše obdobje vrhunske celjske ansambelske igre, saj je ansambel z najprodornejšimi uprizoritvami Mileta Koruna, Dušana Jovanovića, Zvoneta Šedlbauerja, Ljubiše Ristića, Dušana Mlakarja idr. tedaj pogosto zastopal slovensko sodobno dramatik in odrsko omiko na jugoslovanskih in mednarodnih festivalih v Novem Sadu, Sarajevu in Beogradu, na premiere v Celje pa so dokaj pogosto prihajali najuglednejši jugoslovanski kritiki in teatrologi iz Beograda in Zagreba.

»Zlatim časom« nepričakovano velike in s trdim delom zaslužene odmevnosti je sledilo obdobje nujne »streznitve« in nujnega ponovnega iskanja lastne

Ivan Cankar, *Lepa Vida*; režiser Mile Korun, sezona 1979/80; foto: Viktor Berk

Florian Zeller, *Oče*; režiser Jernej Kobal, sezona 2018/19;
foto: Uroš Hočevar

umetniške istovetnosti v novih in drugačnih ter nadvse dinamičnih in tveganih družbenih in kulturnih okoliščinah razpadanja Jugoslavije ter snovanja in konstituiranja nove države in nove kulturne politike. V teh razgibanih in negotovih časih so svoje vodstvene prispevke k nadaljnjemu obstoju in razvoju kljub vsemu razmeroma stabilnega in nenehoma ustvarjalno in kadrovsko odprtega poklicnega kolektiva SLG prispevali (poleg že

prej omenjenih) še Stane Potisk, Goran Schmidt, Janez Starina, podpisani, Andrej Hieng, Borut Alujevič, Blaž Lukan, Primož Bebler, Matija Logar in Tina Kosi. V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so na pobudo igralca Marjana Bačka v SLG začeli organizirati festival Dnevi komedije ter objavljati bienalni anonimni razpis za najboljšo izvirno domačo komedijo, kar je zagotovo prispevalo h kakovosti repertoarne izbire in odrske izvedbe izbranih komedij na slovenskih odrih ter h kakovosti novih in svežih domačih komedijskih besedil.

Gledališče kot umetnost živega in neposrednega (ter enkratnega, minljivega in neponovljivega) stika med igralcem in gledalcem, med njegovo umetniško stvaritvijo in njenim aktivnim doživljanjem in spominjanjem v zavesti gledalca, ostaja še posebej v spominu po nepozabnih igralskih stvaritvah in njihovih nepozabnih stvarnikih. Zato želim zaključiti svoj prispevek s komaj bežnim spominom na najvidnejše nosilne osebnosti celjskega repertoarja in igralskega kolektiva, ki jim je njihovo najvišjo umetniško žlahtnost priznala tudi izbrana strokovna javnost. Najprej na oba nosilca Borštnikovega prstana, ki sta svoj celotni igralski opus razvijala in veličastno v celoti zgradila na celjskem odru: Anico Kumer in Janeza Bermeža. A tudi na njune dolgotrajnejše partnerje s celjskega odra, ki jih je igralski nemir in ustvarjalna zvedavost zapeljala tudi še na druga prizorišča in odrska delovišča: Ljerk Belak, Milado Kalezić, Aleksandra Krošla. Vsi prej omenjeni so s svojimi posameznimi stvaritvami na celjskem odru zaslužili tudi prestižne najvišje državne nagrade Prešernovega sklada, in poleg njih tudi Pia Zemljič, Peter Boštjančič, Pavle Jeršin in režiser Franci Križaj.

Častitljiv ustvarjalni jubilej celjskega svetišča boginj Talijske in Melpomene je obenem praznik odrskih ustvarjalcev, ustanoviteljev in financerjev gledališča ter njegovih stalnih in občasnih obiskovalcev. Vsem oziroma vsakemu na svoj način pripada vsaj del zasluge za njegovo častno in odmevno ustvarjalno pot, vsem pa so najbrž skupne tudi najboljše želje za nadaljnji umetniški razvoj in razcvet gledališča v prid čim višje ravni aktualne odrske omike, kulture, etike ter medsebojnega spoštovanja, razumevanja in upoštevanja med vsemi, ki med sabo odprto komuniciramo, se srečujemo, navdihujemo, veselimo in žalostimo v brezmejni svobodi – gledališča.